Porodično i nasljedno pravo Muslimana

(Glavne ustanove i propisi.)

NAPISAO
HAFIZ ABDULAH BUŠATLIĆ,
šerijatski sudac i pomoćni nastavnik šerijat. postupnika pri šerijatskoj sudačkoj školi u Sarajevu.

Izdanje piščevo.

1926.
Islamska dionička štamparija
u Sarajevu.

Vidio i toplo preporučuje.

H. M. Džemaludin Čaušević,
Reisul'ulema za Bosnu i Hercegovinu.

Predgovor.

Porodično i nasljedno pravo muslimana nepoznato je i nepristupačno svima onima, koji nepoznaju arapskog ili turskog jezika, odnosno kojeg od zapadno evropejskih jezika, i ako je ono u našim krajevima vjekovima primjenjivano kao pozitivno pravo za muslimane. Ta osjetljiva praznina u našoj pravnoj literaturi dala mi je povoda, da taj dio islamskog prava, bar u njegovim glavnim potezima preradim za naš svijet.

Kao glavni izvor za ovu radnju služilo mi je uvaženo i glasovito arapsko djelo: Eláhkamu šerije fil ahvali šahsije. To djelo prije trideset godina izradila je po najboljim izvorima islamske pravne znanosti u Kairu kod Egipatske vlade jedna komisija, sastavljena od najboljih poznavaoca šerijatskog prava pod predsjedanjem čuvenog pravnika Kadri-paše. To je djelo primljeno i objavljeno kao zakonski priručnik za egipatske šerijatske sudove, za muslimane hanefitskog pravca u Egiptu. Pri izradi ovog djela poslužio sam se i njegovim komentarom (Šerh), koji je napisao i izdao u godini 1903. Muhamed Zejd el Ebjani profesor prava na univerzitetu u Kairu.

Dva su me razloga rukovodila da se pri izradi ove knjige poslužim pomenutim djelom. Prvi je, što su muslimani naše kraljevine pristalice hanefitskog pravca, a drugi je razlog taj što je ovo djelo temeljito izrađeno i zgodno raspoređeno, te za primjenu vrlo pogodno — bez protumišljenja i ihtilafata —, konačno stoga što ga i naši šerijatski sudovi mnogo primjenjuju pri raspravama i riješenjima u porodičnim stvarima.

Svi u tekstu navedeni paragrafi odnose se na pomenuto djelo, a u koliko sam se poslužio i sa drugim izvorima, naveo sam ih na dotičnim mjestima, pa sam nastojao, da ova moja radnja i sa te strane bude što potpunija i praktičnija.

Ve minhu l' hidajetu vetevfiku!

U Sarajevu, koncem septembra 1926.

Hafiz A. Bušatlić,
šerijatski sudac.

Uvod.

Društveni i porodični život muslimana temelji se na šerijatu. A šerijatom se zove sve ono, što je naš pejgamber h. Muhamed a. s. kao Božiji odabranik i poslanik u Kuranu i inače objavio i predao svojim pristašama, bilo u čisto vjerskom ili u društvenom životu. Njegova predaja i nauka, rad i djelovanje, jedan je od izvora šerijatskog prava, te vjerskog i društvenog života muslimana.

Islamska nauka dijeli se u glavnom u nauku o vjerovanju (itikad), obredima (ibadat) i društvenom životu (muamelat). U nauku o društvenom životu spadaju svi društveni pravni odnosi, koji su zasebno uređeni, a odnose se u glavnom na cijeli pravni život, u svim njegovim pitanjima i pojavama.

Kako se nikad nijesu mogle sve pojave u ljudskom društvenom životu unaprijed predviđati, pa da im se prije dadu odgovarajuće sankcije, tako se ni u početku razvitka islamske nauke nijesu mogle sve društvene potrebe i eventualnosti uočiti. S toga su i u islamskom pravu za mnoga pitanja, na temelju Kurana i hadisa stvorena pravna pravila (kavaidi kulije), po kojima se mogu rešavati nova pitanja za koja se ukaže potreba. Za to je po h. Muhamedovoj smrti i nastalo temeljito proučavanje Kurana i hadisa, iz čega su se razvila i druga dva izvora šerijatskog prava prozvana »idžmai umetom« i »kijasi fukahaom«. Na osnovu ovog izučavanja islamske nauke napisana su u prvim stoljećima najbolja djela islamske teološke pravne nauke, koja i danas služe kao izvori šerijatskog prava.

Kuran je prvi i glavni temelj islamske nauke u kojem je u glavnom uređen sav vjerski i društveni život svih muslimana. Hadis je drugi temelj islamske nauke, kojim je u glavnom Kuran protumačen, dočim je »Idžmai umet« treći osnov islamske nauke, koji obuhvaća složne zaključke islamskih teologa pravnika, donešene na osnovi Kurana i Hadisa, a četvrti oslon je »Kijasi fukaha«, pravna analogija[1]).

Kuran i Hadis su glavni izvori i osnovi islamske nauke, pa su muslimani vjerski obvezani, da svoj cijeli život udese prema tim propisima pod prijetnjom božije kazne. Ve men lem jahkum bi ma enzelalahu ... Tilke hududulahi ... Kuran. S toga i islamsko zakonodavstvo mora biti u duhu islamske

[1]) O Kuranu vidi moj članak u »Gajretu« iz godine 1925., a o Hadisu u istom listu iz iste godine, dočim o »idžmau« i »Kijasu« vidi iscrpnu radnju Osman Nuri Hadžića u »Beharu« iz god. 1901. pod naslovom: Četiri velika imama.

nauke i u tom nije mu dopušteno ostupanje od prvih dvaju temelja te nauke, Kurana i Hadisa.

Na osnovu ova četiri izvora islamske nauke razvilo se je i islamsko građansko pravo, prozvano (šerijatsko pravo), koje je obrađeno u t. zv. »kutubi fikhiji«, djelima islamskih učenjaka, pisanim najvećim dijelom na arapskom jeziku.

U islamskoj teološko-pravnoj nauci razvile su se četiri pravne škole, i to: hanefitska, šafijska, malikijska i hanbelijska pravna škola. Glavni osnivači i prestavnici ovih škola živili su u doba od 89.—241. godine po hidžretu (7.—8. stoljeću po Isatu). Muslimani sunite — ehli sunet — cijelog svijeta pripadaju jednoj od ove četiri pravničke škole. Muslimani naše države pripadaju prvoj (hanefitskoj) pravničkoj školi.

Kako šerijatsko pravo uređuje cijeli društveni život muslimana, i kako se taj život sastoji iz različitih pravnih odnosa pojedinaca i skupina jednih prema drugima, tako se i šerijatsko pravo dijeli najpre u privatno i javno pravo, a zatim se prvo (privatno) dijeli u stvarno (ajan), obvezno (dujun), porodično (aile) i nasljedno (irs) pravo. Javno pravo se dijeli pak u državno (sijaset, hukumet), krivično (hudud, ukubat) i međunarodno (muahedat) pravo.

Šerijatsko pravo, i ako u svojim osnovnim temeljima ima karakter vječnog nepromjenjljivog prava, u pojedinostima i ono podleži evoluciji vremena, i s toga posjeduje u sebi i inštituciju »idžtihada« i »istinbata« — izučavanja.

Začetak ove institucije (idžtihad) pojavio se je još za h. Muhamedova doba, kada je on učenog Muaz ibni Džebela postavio sudijom za pokrajinu Jemen. Na polasku u Jemen h. Muhamed ga je upitao: Po čemu ćeš suditi? Kad mu je Muaz odgovorio, da će suditi po Kuranu (bi kitabilahi), h. Muhamed mu je rekao: a ako ne nađeš primjene u njemu, po čemu ćeš suditi onda? Muaz mu je na to drugo pitanje odgovorio: po pravcu Božijeg poslanika (bi suneti resulilah). A kada je slijedio treći upit (fe in lem tedžid) — a ako i tamo primjene ne nađeš, odgovor je bio: fe bi reji — po svom nalazu. Kada je Muaz izustio ove posljednje riječi, to je h. Muhameda a. s. toliko oduševilo, da ga je srdačno blagoslovio. Dakle i zdrav razum veliku je ulogu igrao u razvitku šerijatskog prava.

U porodično pravo spada: Ženidbeno, roditeljsko i rodbinsko, te tutorsko i starateljsko, a pošto je islamsko porodično i nasljedno pravo napisano na arapskom jeziku, kojeg vrlo mali broj našeg svijeta poznaje, pokušao sam da ovom radnjom dam na našem jeziku najglavnije ustanove toga prava.

Musteinen bilahi

IZVORI:

1. El' ahkamu šerije fil ahvali šahsije.
2. Medželci ahkami adlije.
3. Dureru l' hukam šerhi medželetu l' ahkam.
4. Duru l' muhtar.
5. Durer šerhi gurer.
6. Multekal ebhur.
7. Šerhi Ahkami šerije.
8. Medžme ul enher.
9. Fetavaji Hamidija.
10. Mirati Medžele.
11. El Ešbah ven-nezair.
12. Fetavaji Kadi han.
13. Fetavaji Alemgirije-Hindije.
14. Džcridei feraid.
15. Kanu namei eradi.
16. Fetavaji Ali ef.
17. Šerhi feraid i druga mnoga djela, zakoni, naredbe i okružnice Vrhovnog šerijatskog suda za Bosnu i Hercegovinu.

DIO PRVI.

Ženidbeno pravo muslimana (Munakehat).

I. ISLAMSKI BRAK UOPŠTE (NIKAH).

Islam je u Arabiji zatekao brak i neki bračni život, ali u takovom primitivnom stanju, da je bio oprečan svakom dobrom i pravilnom razvitku i napretku čovječanstva. Za Svetinju braka nije se ni znało. Bračni ugovor nije postojao. Prema tome i bračni život je bio na vrlo niskom stepenu morala. Žena je bila smatrana za stvar i bespravno biće. Poligamija je svuda vladala, a i sva druga zla, pa je to sve iziskivalo reformaciju iz temelja. Tu potrebnu reformaciju proveo je pejgamber Muhamed a. s. nadahnut Božijom objavom — Kur-anom, i to sa potpunim uspjehom. On je između ostaloga i bračno pitanje na osnovima morala i božanske objave regulisao[1]), ostavljajući i nadalje na znazi sve lijepe navike i običaje, a rušeći sve one nevaljale i po čovječanstvo štetne ustanove. On je preporodio čovječanstvo na jedan način, kojim je udario temelje blagostanju za sva buduća vremena. S a l a l a h u a l e j h i v e s e l e m e!

Brak je po islamskoj nauci jedna od najplemenitijih i najpotrebnijih ustanova, jer ljudi ne mogu spokojno živiti, niti se mogu valjano razvijati, bez pravilnog porodičnog života, a brak je i najviša potpora za potrebni red i poredak među ljudstvom, kako se to i iz same praktične strane ljudskog razvitka jasno opaža i vidi. Islamskim su brakom, dotada skoro nikako nezaštićene žene, izjednačene sa muškarcima u svima pravima sa vrlo malom razlikom u nasljedstvu. Inače su u svemu ravnopravne, te mogu biti tutori, punomoćnici, sudije i advokati, trgovci i obrtnici itd.

Muslimanska pokoljenja, dok su se držala tih propisa, i napredovala su. Sadanja stagnacija je posljedica odstupanja od pravih islamskih zasada.

Brak je prema islamskoj pravnoj nauci jedna sveta veza i ugovor, koji sklapaju među sobom muškarac i žena na neizvjesno vrijeme u čvrstom uvjerenju, da će oboje u ljubavi u braku živiti i sebi potomstvo izroditi i odgojiti i tako svoj

---

[1]) Muhamed a. s. u jednom svom Hadisu veli: Brak je moj pravac (sunet), pa ko od njega odstupa, ne pripada meni.

život produžiti. Žena je po islamskoj nauci u bračnom i ostalom životu ravnopravan član društva i drugarica muža u porodici[1]). Po Koranu se preporučuje sklapanje braka i među siromasima[2]), jer i takav brak donosi čovječanski napredak. Sklapanje braka je po islamskoj nauci predviđeno kao vrlo pohvalna stvar, a Muhamed a. s. u jednom Hadisu veli: Ženite se, plodite se! jer ću se ja ponositi time pred drugima na drugom svijetu, — a u Koranu jedan ajet (stavka) glasi: Vjenčavajte one (žene) koje vam se sviđaju! Dakle ženidba je ne samo dopuštena, nego se i vjerski nalaže. Uza sve to ženidba nije muslimanima imperativno naređena, pa ko za to ne osjeća potrebe i nema potrebne podloge za bračni život, ne mora se ženiti, ali mu ujedno nije dopušten ni bludni život mjesto ženidbe, nego je strogo zabranjen (haram), pa i kažnjiv, jer je za ljudsko društvo štetan i razoran, a brak je jedna plemenita mjera, koja uklanja razvrat.

Po islamskoj nauci je stupanje u bračni život neizostavna jedna vjerska dužnost (fard) za onoga, koji se nije u stanju učuvati bludnoga života, manja dužnost (vadžib) za ono lice, koje nije sasvim sigurno, da će se bez braka moći očuvati bluda, a lijepo je i pohvalno (sunet) stupiti u brak onom licu, koje je u stanju očuvati se grijeha. Brak je strogo zabranjen (haram) onim osobama, koje su unaprijed svjesne, da bračnim dužnostima ne mogu udovoljiti, a ružno je (mekruh) i manji je grijeh ženidba onih lica, koja nisu sigurna, da će moći ispunjavati bračne dužnosti.

Među prve dužnosti braka spada lijep i obazriv postupak sa ženom (husni muašeret), zatim ljubav i prirodan život u svakom pogledu (mehabet i džima), a potom uzdržavanje žene (nafaka). Prvo se postizava dobrim vaspitanjem, drugo dobrim zdravstvenim stanjem, a treće dovoljnom zaradom. Pa kome nešto od ovog ne dostaje, taj po pravilu ne treba ni da se ženi, dok ta neophodno potrebna svojstva ne postigne, u koliko se ona uopšte dadu postići. S toga, ko se ženi, a nema ovih uslova, teško će naći sreće u braku. Za ovako je lice šeriat propisao post, jer da će time postići božije blaženstvo[3]). Post ublažuje strasti i oplemenjuje dušu. Pohvalno je i najbolje cilju braka odgovara

---

[1]) U Koranu stoji: I od Božjih znakova je jedan, da vam je stvorio žene, da se s njima smirite (u braku), a i ljubav i blagoslov rasprostro je nad vama. A jedan Hadis glasi: Vaše su žene vama amaneti, pa ih dobro cjenite.

[2]) Jedan Kuranski ajet glasi: I vjenčavajte ..., pa ako budu siromašni, Bog će im naknaditi i obogatiti ih iz svoje dobrote.

[3]) Hadis glasi: O vi mladići! ko je od vas u mogućnosti neka se ženi, a ko nije, neka posti, jer je za njega to spasonosnije.

oženiti se dobroćudnom ženom, poznatoga porijekla i vjerski dobro vaspitanom, i ne ženiti se samo za to, što je plemkinja i bogata, te na glasu ljepotica, jer jedan Hadis veli: ko se ženi zbog same ljepote i bogatstva ni od jednoga neće imati koristi, a ko se ženi radi dobra odgoja, Bog će mu naknaditi i ljepotu i bogatstvo. Bolje je kad muž nadmašuje ženu u bogatstvu, a žena njega u ljepoti i čudoređu.

Makar, da islam u principu ne stoji na stanovištu nerazrešivosti braka, jer je prirodno nemoguće u svima slučajevima tu vezu do kraja održati, ipak se ne odobrava razvod, a osobito, ako se to čini iz obijesti i neopravdano, kako će se na svom mjestu vidjeti. (Šerh I. sv. str. 1—20).

II. PROŠNJA, ZARUKE I VJERIDBA (HITBE).

Kod sviju naroda su ovi pojmovi prošnje i vjeridbe uobičajeni i uzakonjeni, pa ih i islamska pravna nauka poznaje i usvaja. Prošnja i zaruke pri ženidbi u arapskom jeziku i u šerijatskoj terminologiji zavu se h i t b e, a znače prošnju i zaručivanje (vjeridbu) budućih bračnih drugova prema običajima kakvi gdje vladaju kod pojedinih naroda.

Radi toga islam dopušta lično upoznavanje budućih bračnih drugova prije vjenčanja (§ 3.) (Akhami šerije). Upoznavanje budućih supruga osniva se na jednom slučaju, koji se je dogodio za vrijeme h. Muhamedova života. Ashab, po imenu Mugire, jednoga je dana priopćio h. pejgamberu, da se je zaručio sa nekom djevojkom, pri čemu ga je on upitao, da li je on nju vidio, pa kada mu je Mugire odgovorio, da nije, Muhamed a. s. rekao mu je: vidi ti nju, jer će tako biti bolje za srctan bračni život. (Šerh I. sv. str. 16.)

Prošnja se vrši obično sa kakvim dragocjenim predmetima, zlatnicima, biserom i draguljima, a zaruke sa prstenjem. Ako prosidba slučajno ne uspije, ili se stranke s njome ne posluže, djevojke se prevode i kradomice u dom mladenaca, pa se privola ženine rodbine naknadno postizava, u koliko to bude potrebno pri sklapanju braka. Ovo naknadno potraživanje privole zove se »m i r e n j e m« i njega vode obično srodnici i prijatelji zaručnika.

Ni prošnja ni zaruke ne mogu se upraviti prema svakom ženskom licu, pa je dopušteno zaprositi i zaručiti samo onu ženu, sa kojom je bračna veza dopuštena i koja nije u braku ni u očekivanju ispraznoće (idet). Tako žensko lice treba, da je isprazno i za udaju sposobno (§ 1. Ahkami šerije). Strogo je zabranjeno (haram) zaprositi ruku onog ženskog lica, koje nije isprazno, nego je u idetu, prije isteknuća toga ideta (§ 2.).

Bračni odnošaj ne stvara se samim obećanjem ženidbe u budućnosti i bez propisane forme o sklapanju braka, dočim

se zaruke mogu i razvrći, pri čemu valja zaručne predmete uzajamno jedno drugom da povrati (§ 4.). Ne odobrava se tuđu zaručnicu zaručivati, jer Hadis glasi: neka niko ne zaručuje tuđe zaručnice, — naravno prije prekida zaruka (Šerh).

III. GLAVNI ELEMENTI I USLOVI BRAKA.
(Šurut i erkani nikah.)

Da bi bračni život bio što srećniji, a porod zdraviji, šerijat propisuje izvjesne preduslove za ženidbu. Ti se bračni preduslovi i glavni elementi braka sastoje iz raznih svojstava i okolnosti, koji se odnose na oba buduća bračna druga, a koji se moraju prije sklapanja braka uvažiti i u obzir uzeti radi same bračne svrhe i valjanosti braka. Po šerijatskom pravu su dvojaki bračni uslovi. Jedni dolaze u obzir prije sklapanja braka i zovu se »š u r u t i n i k a h«, a drugi pri samom sklapanju braka, pa se oni zovu »e r k a n i n i k a h«.

Potonji su i glavni elementi za ostvarenje bračne veze. Obe ove vrste bračnih uslova od osobite su i stvarne važnosti, jer kad se samo jedan izostavi, čini brak ništetnim i nevaljalim. S toga neki od ovih uslova, koji će biti malo niže nabrojeni, zovu se »š u r u t i s i h a t« — uslovi valjanosti, a neki »š u r u t i i n, i k a d« — uslovi ostvarenja braka.

Preduslovi braka su ovi: 1. sloboda (hurijet), 2. duševno zdravlje i razum (akl), 3. punoljetnost (bulug), 4. slobodna volja (ridai terefejn) zaručnika. Ovi su uslovi potrebni osobito onda, kada zaručnici osobno ili po svojim opunomoćenicima preduzimaju sklapanje svoga braka. 5. Ledičnost i ispraznost udavače, a nekad i samog zaručnika, 6. dostojnost (prilika) muža (kufv) u izvjesnim slučajevima, 7. međusobno stanovito nerodbinstvo i nesrodstvo zaručnika (muharemat) po krvi, mlijeku i tazbini, i 8. vjeroispovijest zaručnika.

Uslovi, koji su potrebni pri samom činu sklapanja braka jesu ovi: 1. ponuda i navještaj bračne veze (idžab), 2. prihvat (kabul). Navještanje braka može biti sa svake strane budućih bračnih drugova kao i njegov prihvat, neposredno i posredno po punomoćnicima, ili zakonskim zastupnicima (velija), 3. očitovanje o bračnoj vezi u isto vrijeme i na istom sastanku (itihadi medžlis), 4. stranke moraju jedna drugu pri navještaju i prihvatu čuti (semai akidejn), 5. prisutnost svjedoka (šuhud) §§ 5 i 6. Svjedoci, koji prisustvuju sklapanju braka moraju da su: 1. slobodni, 2. umno zdravi, 3. punoljetni, 4. muslimani, kada se radi o sklapanju braka muslimana i muslimanke, 5. da nisu gluvi. Najmanji broj

ovih svjedoka je dva muška lica, ili jedno muško i dva ženska lica, a mogu biti u ovom slučaju svjedocima i srodnici zaručnika. Prema tome bračnim svjedokom može biti i ćorav (slijepo) lice (ama), pa i poročno (fasik), sinovi zaručnika i t. d., ali ne mogu bračni svjedoci biti gluha (esam) lica, niti oni, koji se tada nalaze u dremovnom (ehli gaflet, naim) ili u pijanom (sekran) takom stanju, da im nije moguće shvatiti svečanost i ozbiljnost bračnoga čina (ugovora), koji se u njihovu prisustvu obavlja (§ 7.).

Brak je valjan i uz sudjelovanje jednoga svjedoka sa ocem zaručnice, kada punoljetnu i inače sposobnu zaručnicu po njenoj privoli vjenčava njezin otac u njezinu prisustvu i u prisustvu sposobnoga jednog muškog, ili dvaju ženskih svjedoka u jednom zasjedanju. Ovo isto vrijedi i onda, kada otac zaručnice ovlasti nekoga, da njegovu malodobnu kćer vjenča za izvjesno lice, pa ovaj to izvrši u prisustvu oca malodobnice i još jednog muškog, ili dvaju ženskih svjedoka (§ 8.).

Kada su zaručnici prisutni brak se ne može sklapati pismeno, niti je on ostvariv na ovaj način. Nu kada su odsutni, pa jedno drugom pismeno navjesti bračnu vezu, brak će se ostvariti samo u onom slučaju, kada dotično pismo bude pročitano pred svjedocima, pa u isto doba i prihvat očitovan i čitav ovaj čin valjano zasvjedočen. Dotično pismo mora biti sigurno (mersum). potpuno istinito i ispravno, te sposobno, da posluži kao dokumenat (§ 9.).

Zaručnik ili zaručnica, kao i oboje, mogu biti nijemi (ahres), i njihov brak je ostvariv sa poznatim znakovima navještaja i prihvata bračne veze (§ 10.).

Jedan od bračnih uslova je i ugovorenje »mehra«, ali kada se i ne ugovori mehr pri sklapanju braka, radi toga samo brak nije nevaljan, jer ga naknadni mehri misl — odgovarajući mehr — može nadomjestiti (§ 11.).

Očitovanje o braku, t. j. navještaj i prihvat braka mora biti odrešit i odlučan (munedžez), pa je neostvariv i pravno je nevaljan, kada je vezan uz kakav nepostojeći uslov, ili neostvariv događaj, dočim kada je vezan uz uslov koji, kada se i ne izvrši, kao n. pr. uz uslov, da nema mehra, ostvariv je i pravno valjan (§ 12).

Nema važnosti i pravno je nevaljan brak, koji se sklopi privremeno, na određeno vrijeme (nikahi muvekat) (§ 13.).

Isto je tako ništav i onaj brak, koji je sklopljen u obliku »m u t e«, u svrhu samoga polnoga iskorišćavanja (§ 14).

»N i k a h i š i g a r«, t. j. brak sklopljen tako, da samo lice bude predmetom mehera uzajamno, pravno je valjan, a meher će se naknadno moći za oboje uspostaviti, kao n. pr. kada se dvojica žene, dajući jedan drugomu za ženu svoju kćer, pa ugovore, da se njihovi mehri tako prebijaju jedan za drugi (§ 15.).

Pri sklapanju braka postavljeni uvjeti, koji se odnose na kakva svojstva bračnih drugova, kao uvjet ljepote ili bogatstva, nemaju nikakve važnosti. S toga kada bi brak bio sklopljen pod uvjetom, da je zaručnica lijepa, ili pod uslovom, da je zaručnik tjelesno zdrav i bez vanjskih mana, brak bi bio pravno valjan i ne bi se mogao otkazati, kada bi se i protivno uslovima ispostavilo, jer »h i j a r a t« u bračnoj pogodbi ne igra nikake uloge. Nu kada bi brak bio sklopljen i bez pomenutih uslova, a dokazalo bi se, da je muž impotentan (inin) kastiran (menzuul husjetejn), umno bolestan (medžnun), bez polnih udova (medžbub), oboljeo sa izvjesnim bolestima, žena ima pravo na propisani način bračnu vezu otkazati i brak sudbeno raskinuti. Mužu pak nije ni potreban otkaz braka, kada se dokaže, da je žena pod manom, jer on ima i onako pravo na razvod braka (§ 16.).

Čim se pravno-valjano (nikahi sahih) brak ostvari, nastaju i razni bračni odnosi, prava i dužnosti među mužem i ženom, pa od momenta ovako sklopljenog braka nastaju sva prava i dužnosti bračnih drugova jednoga napram drugom, bez obzira na njihov bračni sastanak. Tako je muž dužan odmah iza bračne veze ženi odrediti mehrimisl, ako ovaj nije bio ugovoren pri sklapanju braka, ženu uzdržavati, ako ona nije n a š i z a, ili tako malodobna, da nije sposobna za polno općenje. Po sklopljenom braku muž dobiva i izvjesnu vlast (velajet) nad ženom, pa je žena u braku dužna biti poslušnom prema svom mužu, dom mu čuvati i bez njegova znanja i privole ne izlaziti iz bračnoga doma, osim izvjesnih slučajeva.

Kada muž udovoljava svojim dužnostima prema ženi, i ona je dužna u dopuštenim vremenima, udovoljavati zahtjevu muža u polnom općenju (džima), inače može mu ovo uskratiti bez bojazni na pravo nafake.

Sa bračnom vezom uspostavlja se tazbina (sihrijet) i njezine posljedice, kao i pravo na međusobno nasljeđivanje i još mnoga druga obiteljska i rodbinska prava i dužnosti, koja će na svom mjestu biti istaknuta (§ 17.).

U pravno nevaljanom braku (nikahi fasid), kao n. pr. u braku, sklopljenom bez prisustva svjedoka, ne nastupaju nikaka bračna prava i dužnosti obzirom na bračne drugove, pa ako se oni sami ne raziđu, sud je dužan, da ih rastavi. U ovakom pravno nevaljanom braku ni tazbina se ne ostvaruje, osim u slučaju, da su taki bračni drugovi imali međusobni bračni sastanak polnim i njemu sličnim intimnim općenjem. Iz ovako sklopljenoga nevaljanog braka ni pravo nasljedstva ne slijedi, pa da koje umre u tom stanju, živo ga lice ne može naslijediti. U ovakom braku muž nije dužan ni mehr ženi podmiriti, osim slučaja, da je s njom imao bračni sastanak (vati), ili joj je djevičanstvo oduzeo, ako je bila djevojka (§ 18.).

IV. BRAČNE ZABRANE I SMETNJE (MEVANI NIKAH).

Bračne smetnje su višebrojne i one su različite prirode. Među njima ima ih, koje su trajne (muebed), a ima ih, koje su privremene (muvekat). Bračne privremene smetnje dijele se u stalne i prolazne. U prve spadaju one bračne zapreke i zabrane, koje se odnose na stanovito bračno srodstvo i rodbinstvo uopće, a u druge one bračne zabrane, koje se odnose na t. zv. »džemi« — spajanje stanovitih ženskih lica u jednom braku u stanovito vrijeme i na one, koje se tiču vjere, puščanja žene sa tri talaka, i izvjesne sposobnosti ženskoga lica za udaju. Bračne smetnje po srodstvu dijele se u određeno i stanovito krvno, tazbinsko i mliječno srodstvo (Šerh. str. 21.).

1. Bračne zapreke po krvnom srodstvu (karabet-neseb).

Brak uopšte nikad nije dopušten sa ovim krvnim srodnicima: 1. sa majkom, 2. sa materinom i očevom majkom i t. d. u uzlaznoj liniji, 3. sa kćeri, 4. sa kćerinom kćerkom i t. d. u silaznoj liniji, 5. sa sinovskom kćerkom i t. d. u silazećoj liniji, 6. sa sestrom, 7. sa steričnom i t. d. u silazećoj liniji, 8. sa bratičnom i t. d. u silazećoj liniji, 9. sa tetkama (očine i materine sestre) i njihovim predcima u uzlazećoj liniji. Međutim je brak dopušten počevši od amidžične (stričeve kćeri) i tetični (kćeri od tetaka) sve dalje sa njima i njihovim potomstvom (§ 22.).

2. Bračne smetnje po tazbinstvu (sihrijet).

Brak nije dopušten 1. sa ženinom majkom (punicom), 2. sa puničinom majkom i t. d. u uzlazećoj liniji, 3. sa maćehom, 4. sa sinovskom snahom i sa snahama njegovih potomaka, 5. sa silaznom lozom svoje žene, kao n. pr. sa pastorkom, t. j. kćeri svoje žene, sa kojom je imao bračni sastanak. (§ 23.) Nadalje nije uopšte dopušten brak ni sa uzlaznom ni sa silaznom lozom svoje naložnice (zanije), niti se ona može udati za uzlaznu i silaznu lozu svoga naložnika, dočim je dopuštena ženidba među uzlaznom i silaznom lozom njihovih srodnika. (§ 24.)

3. Bračne zapreke po mlijeku (reda).

Uopšte nije dopušten brak ni među srodnicima po mlijeku skoro u istom omeiru, koji je izložen gore među srodnicima po krvi. Tako dakle u glavnom brak je zabranjen među srodnicima po mlijeku u uzlaznoj i silaznoj lozi u istim slučajevima i stepenima nabrojenoga krvnoga srodstva sa vrlo malom iznimkom, a ova vrsta bračne smetnje porađa se i nastaje time, što neka žena podoji ili uštrca svoje prsno mlijeko tuđem djetetu u vremenu njegova dajenja (dvije godine dana § 25.).

4. Bračna zabrana po broju žena.

U jednom braku nije dopušteno sastaviti više od četiri žene, i ako je načelno i uz teške uslove dozvoljeno svega sastaviti četiri žene. S toga nije dopušteno vjenčati petu ženu na postojeće četiri žene, osim u slučaju, da je s jednom već razveden i idet izvršen (§§ 19. i 30.).

5. Bračna smetnja po sposobnosti žene.

Žena, sa kojom se namjerava brak sklopiti, treba da je u svakom pogledu sposobna za stupanje u bračnu vezu, da nema nikakve zapreke za njezino vjenčanje. U glavnom ona ne smije biti stanovita rodica onom, za koga se udaje, ni po krvi, ni po tazbini, ni po mlijeku, a ne smije biti ni tuđom ženom, niti u idetu, pa niti noseća iz drugoga braka. (§ 20.)

6. Bračna zabrana po »Džemu« sastavljanju srodnika.

Brak privremeno nije dopušten sa svastikom (sestrom svoje žene) dok je još u braku sa svojom ženom; ili dok je ona još u njegovu idetu po razvodu braka. Inače je i sa svastikom brak dozvoljen, ako njezina sestra umre, ili bude razvjenčana, i u potonjem slučaju idet bude izvršila. Isto ovako nije dopušten brak ni sa ženinim tetkama, njezinom bratičnom i sestričnom, dok je ona (žena) s njim u braku. A kada žena umre, ili se razvede, pa joj idet isteče, nema zapreke njezinu mužu vjenčati se njezinim tetkama, ili bratičnom, ili sestričnom svoje bivše žene. (§ 26.)

7. Bračna zabrana po neispraznosti žene.

Zabranjeno je vjenčati tuđu ženu uopće i čiju »mutedu« t. j. onu ženu, koja se nalazi u ma čijem bilo idetu, i u očekivanju prije isteka toga ideta. Svejedno je, da li taj idet potječe od razvoda, smrti muža, razvrgnuća pravno nevaljanoga braka ili od polnog općenja iz zablude. Nije dopušteno vjenčati ni trudnu (noseću) ženu, koje je porijeklo trudnoće i ploda poznato i utvrđeno, dočim je slobodno vjenčanje sa trudnom bludnicom, sa kojom muž ne smije polno općiti do porođaja, osim ako je dotična trudnoća nastala od njegova prijašnjeg intimnog općenja sa njom. (§ 27. i 29.)

8. Bračna smetnja po puštanju žene sa tri talaka.

Ko svoju ženu pusti sa tri talaka, nije mu dopušteno prevjenčavati je i ponovno oženiti se njom, prije nego li se ona ne preuda za drugo lice, i prije nego li po ovom drugom licu ne bude u novom braku polno upotrebljena, po njemu puštena, ili po njegovoj smrti u oba slučaja ne bude idet izvršila. (§ 28.)

9. Bračna zapreka po vjeri.

Muslimanu nije dopušteno sklopiti brak sa ženom, koja ne pripada makar jednoj nebeskoj vjeri (dini semavi), a dopušten mu je brak sa hrišćankom ili jevrejkom, sposobnom za stupanje u brak. Nehrišćanka ili nejevrejka može se za muslimana udati samo po prelazu na islamsku, ili jevrejsku ili hrišćansku vjeru. (§ 31.) Muslimanka se također može udati samo za muslimana, inače je brak ništav. (§ 32.)

V. VLAST U BRAKU (VELAJET ALEN — NIKAH).

U izvjesnim slučajevima brak spada pod privolu i odobrenje stanovitih srodnika mladenaca t. j. pod njihovu vlast. Vlast u braku dijeli se u općenitu (velajeti ame) i u posebnu (velajeti hassa). Prva je državno-sudska vlast, a druga se dijeli u vlast nad stanovitim licem(velajet alen nefs) i u vlast nad imovinom toga lica (velajet alel mal.) Vlast nad stanovitim licem dvostruke je prirode. Moralno-vjerska i zakonska prisilna-prinudna vlast. Pod ovim napisom je riječ o vlasti nad stanovitim licem u bračnom pitanju, kojoj je izvor državna moć, ili srodstvo. Nad izvjesnim brakovima imaju vlast na prvom mjestu stanoviti srodnici, a na drugom mjestu i sama država. Srodnici, koji po zakonu imaju bračnu vlast, moraju posejdovati ova svojstva: 1. slobodu, 2. duševno zdravlje, 3. punoljetnost i 4. islamsku vjeru, kada se radi o braku muslimana. (§ 33.)

Bračna vlast se pojavljuje i dejstvuje samo onda, kada se radi o sklapanju braka maloljetnih i njima podobnih, zaštite potrebnih lica, dočim ona nije potrebna niti dolazi do izražaja, kada se radi o sklapanju braka slobodnih, umno zdravih i punoljetnih osoba, jer je brak ovakih valjan i ostvariv i bez velije. I samo u izvjesnim slučajevima je oborljiv. (§ 34.)

Bračna vlast na prvom mjestu pripada stanovitim srodnicima (rodbini) po debeloj krvi (asabat), u glavnom prema njihovom pravu nasljedstva, pa su sin i njegovi potomci u ovom pravu preči (ako ih ima) i od samoga oca i djeda a za njima dolaze: 1. otac, 2. djed uzlazno, 3. punokrvni brat, 4. brat po ocu, 5. punokrvni bratić, 6. bratić po ocu, 7. amidža, (stric) punokrvni, 8. stric po ocu, 9. pravi stričević i 10. stričević po ocu i t. d. po ovom redu svaki bliži srodnik po krvi i to isključujući bliži daljega po lozi (§ 35.).

A kada nema gore nabrojenih srodnika po debeloj krvi, onda ova vlast u braku pripada: 1. majci, 2. očevoj majci, 3. kćeri, 4. sinovoj kćeri, 5. kćerinoj kćeri, 6. unukovoj kćeri, 7. unučinoj keri, 8. djedu po majci, 9. pravoj sestri, 10. sestri po ocu, 11. tetkama, 12. daidži i t. d. dalnjim srodnicima isključujući uvijek bliži daljega. (§ 36.) A u pomanjkanju svih

gore navedenih ova vlast u braku pripada vladaru, odnosno onom sudiji, na kojega vladar tu vlast bude prenio. (§ 37.)

Obični tutor (vasija) nema prava na ovu bračnu vlast, pa on nije vlastan vjenčavati svoje štićenike ni onda, kada bi mu tu vlast i dječji otac oporučio (testamentom) odredio, osim ako je on ujedno i dječji stanoviti srodnik, kojem ta vlast po zakonu i inače pripada, ili ako je po državi ovlašćeni sudac u slučaju pomanjkanja onih, kojima ova vlast po zakonu pripada (§ 38.). Razlika u vjeri pravi smetnju u ovoj vlasti, pa nemusliman nema bračne vlasti nad štićenim licem muslimanske vjere, izim ako je vladar, ili njegov ovlaštenik u pravu ovog velajeta (§ 39.). U ovoj vlasti mora se uvažavati i pobrojani red, pa dalji po redu sposobni velija nema bračne vlasti nad bližim sposobnim velijom, osim slučaja, kada je potonji odsutan, a zaručnik neće da čeka na njegov povratak. U ovakom slučaju drugi po redu velija vlastan je malodobnički brak sklopiti, pa je ovaj brat i neoboriv po prečem veliji i ako ga on nije sklopio zbog svoje odsutnosti. Ovo vrijedi i u slučajevima, kada je redni velija nesposoban i nedostojan ove časti, pa brak sklopi po redu dalji velija (§ 40.). Nu kada po redu bliži sposobni velija uskrati sklapanje braka svoje štićene osobe, to pravo ne prelazi time na drugoga po redu sposobnoga veliju, pa makar on bio i otac, nego na sudiju ili njegova zamjenika, ako se sudbeno utvrdi, da je uskrata veline privole neopravdana, jer je muž ženina prilika, a odgovarajući se mehr nudi. I na ovaj način po sudiji sklopljeni štićenički brak je neoboriv, pa ga niko nema prava napadati i kada taj sudija ne bi imao menšure. Nu u slučaju, kada bi velina uskrata bila opravdana, pa bi i preko toga ovaki brak sklopio sudac kao velija druge vrste, brak bi bio oborljiv po pravom veliji (§ 41.). Kada postoje dvojica velija na istom stepenu po srodstvu i u istom svojstvu i sposobnosti (dva prava brata) svaki od njiha je vlastan sklopiti brak, pa koji prvi tu zadaću izvrši, brak je valjan i neoboriv, odobrio ga drugi ili ne, ako je inače sve drugo u redu predviđeno. Prednost u sposobnosti daje prednost i u vlasti, pa dostojniji ima preče pravo nad manje dostojnim, pa makar bio i slijedeći po redu (§ 42.).

Sudiji kao veliji u braku nije dopušteno, da on takovu jednu štićenicu, koja nema svoga velije osim toga sudije, vjenča za sebe niti za svoju rodbinu u uzlaznoj i silaznoj liniji (usul i furu) (§ 43.).

VI. BRAK MALOLJETNIH I UMNO OGRANIČENIH LICA.

Po islamskom pravu dopušten je brak maloljetnim ili inače pravno nesposobnim licima, ali ne osobno, nego po njihovim velijama i zakonskim zastupnicima.

Ocu i djedu, kao i drugim gore nabrojenim velijama pripada pravo izravnog sklapanja braka njihovih maloljetnih i umno ograničenih lica i to prvoj dvojici (ocu i djedu) obavezno i prinudno (idžbar) (§ 44.).

S toga kada sposoban i dostojan otac ili djed dade sklopiti brak takovih lica, on je valjan i obavezan, pa ta lica u ovom slučaju nemaju t. zv. hijaři bululuga, t. j. nemaju prava da poreču taj brak, odnosno, da ga otkažu, kada postanu punoljetni i umno zdravi, pa makar on bio sklopljen i uz neodgovarajući, ili pretjerano visoki mehr, i kada muž slučajno ne bi bio dostojan žene (kufv).

U ovom se i sastoji ta očina i djedova prinudna vlast.

Isto ovo vrijedi i za štićenicu, koju njen sin vjenča u svojstvu svoga prava vilajeta (§ 45.).

Ali, ako bude otac ili djed prije i u vrijeme vjenčanja poznat kao nepošteno lice (fasik), pa u tom svojstvu vjenča svoga štićenika (sina ili kćer) uz pretjerani mehr glede sina, ili za nedostojnu osobu glede kćeri, brak je pravno nevaljan i ništavan, pa se može odmah razrešiti (§ 46.).

Druge gore nabrojene velije u braku po zakonu nemaju istaknute prinudne moći, pa kada bi koji od njih, uključivo i sudac, po svom pravu sklopili brak svojih štićenika uz neodgovarajući ili pretjerani mehr, ili sa nedostojnom osobom, brak bi bio pravno nevaljan i oborljiv, a ne obavezan i nerazrešiv kao u slučaju, kad ga otac ili djed sklope. S toga, kada druge velije osim oca i djeda sklope brak svojih štićenika uz odgovarajući mehr i s dostojnim licem, svaki stićenik ima pravo (hijari bulug) otkazati svoj brak u času punoljetnosti pa bilo i nakon bračnog sastanka, ako nije zadovoljan tim brakom, kao i onda, kada sazna za takav svoj brak, pa bilo i poslije buluga (§ 47.). Ali običan otkaz nema vrijednosti, nego takva lica moraju to kod suda zatražiti, odnosno očitovati, da sud po propisanom provedenom postupku taj brak razvrgne (fehs). Sud valja da utvrdi, da li je otkaz pravodobno (u momentu nastupa punoljetstva) očitovan ili nije, pa prema ishodu postupka da razvrgnuće izreče, ili da zahtjev odbije. Ovaj postupak je potreban radi raznih bračnih posljedica, jer tečajem toga postupka, a prije izreke o razvrgnuću toga braka, ako bi koje od njiha umrlo, jedno drugo će naslijediti, i ženi, odnosno njenim nasljednicima pripada cijeli mehr (§ 48.).

Žena, koja ima pravo (hijari bulug) na otkaz svoga braka kad postane punoljetna, a koja je još u djevičanskom stanju, pa se posluži tim svojim pravom, dužna je odmah, čim osjeti tu punoljetnost, propisno pred svjedocima očitovati se o otkazu braka kada zna da je u braku, a ako joj to nije poznato, dužna je to učiniti u momentu saznanja, da se nalazi u izvjesnom braku, jer kada ovakova žena propusti izvršenje

ovoga prava, ili ga prešuti u času nastupa svoga punoljetstva, ona gubi to pravo. U ovom slučaju ženu ne ispričava ni to, što nije znala, da ima ovo pravo. A kada žena, o kojoj je riječ, svoje pomenuto očitovanje o otkazu braka valjano izvrši i zasvjedoči, nije odmah dužna to sudu prijaviti i razvrgnuće svoga braka tražiti, ali u tom razmaku vremena ne smije ničim pokazati, da je zadovoljna tim svojim brakom, jer bi i time izgubila dotično pravo (§ 49.).

Žena, koja nema djevičanstva, a ima propisano pravo otkaza braka, ne gubi to pravo samim prečutkivanjem toga otkaza u njegovom momentu otkazivanja, nego samo onda, kada se izričito ili slično izjasni, da je zadovoljna sa postojećim svojim brakom, ali i nju vežu isti uslovi, da to mora učiniti i zasvjedočiti u momentu svoga punoljetstva.

Ovo potonje vrijedi i za muškarca, pa i on, kada se poslužuje ovim pravom bračnoga otkaza, mora to izričito ili slično objaviti. Samim prečutkivanjem ga ne gubi (§ 50.).

VII. BRAK PUNOLJETNIH LICA.

Svako punoljetno i umno zdravo muško lice, pa makar bio i rasipnik, a i žensko tako lice, bilo ono djevojka ili ne, ima pravo na sklapanje braka bez posredovanja velije i njihov je brak valjan u koliko se bude inače uslovima braka udovoljilo. Nu glede takvog ženskog lica brak je valjan i obavezan samo onda, ako ga sklopi sa sebi dostojnom osobom (kufv) i uz odgovarajući mehr, inače je oboriv (§ 51.). S toga, kada brak sklopi takvo jedno žensko lice bez privole svoga velije uz neodgovarajući mehr, brak je valjan ali velija onda ima pravo prigovora i uspostave odgovarajućeg mehra, ako brak odobrava, i u slučaju, da muž ne pristane na dopunu mehra, velija može zahtjevati i razvrgnuće toga braka. A ako žena sklopi svoj brak bez izričite veline privole, zadobivene prije vjenčanja, sa sebi nedostojnim licem (neprilikom), brak se ne smatra valjanim kada bi ga velija naknadno i odobrio. A kada ovakva žena nema svoga velije po debeloj krvi, pa se ona uda i vjenča sa sebi nedostojnom osobom, ili ona ima veliju i on pristane na vjenčanje sa takvim licem, brak će biti valjan (§ 52.). Punoljetno lice ne može niko prisiliti ni na kakav brak. Njih valja pitati i njihovu privolu za brak svakako isposlovati. Pa ako se radi o udaji i vjenčanju djevojke, i ako ona, prigodom pitanja sa strane bližnjeg velije (oca ili djeda) ili njegova punomoćnika, izaslanika, prije vjenčanja, da li pristaje na brak, to ne odbije, nego prećuti, dragovoljno, a ne prisilno, ili se osmjehne ili nasmije, ili zaplače, ali bez znaka omalovaženja ponude, smatra se, da pristaje na tako sklapanje svog braka. Isto to važi i onda, kada je velija ili fudulija (neovlašteno lice)

vjenča, pa joj to docnije bude saopšteno, i ona sazna za muža i za mehr, a ne usprotivi se, ona time u oba slučaja, smatra se, da pristaje na taj brak. A ako ovaku ženu (djevojku) zapita koji dalnji velija (brat) i označi joj muža i mehr, pa ona to ne odbije, nego prešuti, ili se osmjehne, ili nasmije ili zaplače, tada se njezino držanje ne smatra privolom, nego je potreban izričan pristanak ili njemu slična privola (§ 53.).

A kada se radi o udaji i vjenčanju nedjevojke, pa ona bude pitana bilo po kojem mu drago od velija, privolom se smatra samo njen izričan i kratak pristanak, jer šutnja u ovom slučaju ne znači privolu (§ 54.). Djevojkom se smatra i ona žena, koja je djevičannstvo izgubila slučajno ili dugim djevovanjem, a i ona, koja se razvjenča zbog impotentnosti muža ili iz bilo kojih drugih razloga, te prestankom braka usljed muževe smrti, ako u ovim potonjim slučajevima nije bilo polnoga općenja sa mužem. Djevojkom se smatra nadalje i ona žena, koja je jedanput deflorisana, kao i ona, sa kojom je jedaput kao djevojkom izvan braka ili u nevaljalu braku polno općeno (§ 55.).

Kada je žena maloljetna, njen se otac ne može prisiliti na njezinu predaju mužu prije, nego li ona postane sposobnom za polno općenje, niti će se ona mužu predavati prije toga, nu muž je dužan i u ovom slučaju mehr joj podmiriti. A kada nastane spor između oca i muža, pa muž tvrdi, da je sposobna za polno općenje, a otac to poriče, sudac će to po nepristranim vještakinjama dati ustanoviti, pa ako utvrdi, da jest, presudiće, da je otac mora mužu predati, inače će odbiti muža. Godine i doba života žene u ovom slučaju ne odlučuju, nego faktična sposobnost (§ 56.).

VIII. PUNOMOĆSTVO U SKLAPANJU BRAKA (VEKALET FIN NIKAH).

Vjenčanje je jedna vrsta pogodbe i ugovora, pa se može vršiti osobno i po punomoćniku, kao što se mogu vršiti i sklapati posredstvom punomoćnika i svaki drugi privatnopravni poslovi.

S toga je dopušteno i sklapanje braka, kako osobno i lično, tako isto i posredovanjem punomoćnika onim licima, koja su duševno zdrava i punoljetna. Pa i velijama (zakonskim zastupnicima) slobodno je poslužiti se punomoćnicima pri sklapanju braka svojih štićenika u koliko oni ovu vlast i pravo u braku po zakonu imaju (§ 57.).

Ovlaštenje i opunomoćenje drugoga lica na sklapanje izvjesnoga braka može biti pismeno ili usmeno, pred svjedocima očitovano ili sudbeno legalizirano. Opunomoćenje pred svjedocima nije potrebno radi same valjanosti braka,

nego radi eventualnog lakšeg postupka u slučaju poricanja toga ovlaštenja u nastalom bračnom sporu (§ 58.).

Punomoćnik za sklapanje izvjesnog braka ne može drugoga opunomoćiti za istu stvar, ako mu u ovom nijesu date slobodne ruke, ili ako nije od strane opunomočitelja svoga na to naročito ovlašten (§ 59.). Punomoćnik nije time, što je ovlašten na sklapanje jednoga braka, obvezan i dužan i da preda ženu mužu, niti je dužan ženin mehr podmiriti, osim ako se je na tu isplatu naročito obvezao i zajamčio je. U slučaju obveze i zajamčenja on mora ženi mehr podmiriti i nema prava na njegovu naknadu od muža, osim slučaja, da je to učinio s muževom dozvolom (§ 60.).

Po punomoćniku sklopljeni brak je pravno valjan samo onda, kada je sklopljen u smislu ovlašćenja.

Svako prekoračenje ovlašćenja u sklapanju braka čini ga pravno nevaljanim, osim slučaja naknadnog odobrenja (§ 61.).

IX. DOSTOJNOST MUŽA (PRILIKA — KUFV).

Kako je gore pod uslovima braka istaknuto, jedan je od bračnih uslova i to, da muž mora biti dostojan i prilika prema svojoj ženi. Ova je ustanova od dosta jake važnosti za sretan bračni život. I narod sam do nje puno drži i ističe je, pa pri ženidbi ona dolazi u veliki obzir. Često se čuje kao rugalica: oženio se sa neprilikom, udala se za nepriliku, a i to: nijesi mi bio ni prilika itd. Arapi su kao vrlo ponosan narod mnogo do ovoga držali, pa je ova ustanova morala biti primljena i u islamsko, inače dosta demokratsko pravo.

Ova se bračna dostojnost računa samo obzirom na muža, jer žena može biti u ovom i slabije kvalifikacije.

Pravo dostojnosti pripada i ženi i veliji i ona važi samo u momentu sklapanja braka, pa se ne uzima u obzir ako se docnije izgubi ta nedostojnost (§ 62.).

Za pravnu valjanost braka potrebno je dakle i to, da je muž u vrijeme sklapanja braka dostojan svoje žene (da joj je prilika) i to po porijeklu krvnom (neseb), kada oboje pripadaju izvjesnom arapskom plemenu (Kurejšije). Glede drugih naroda ta se dostojnost ne ocrtava u plemstvu, nego u ovim svojstvima: 1. korjenitost porijekla (asl), 2. islamstvo, 3. imućstvo, 4. duševna dobrota i plemenitost (salah) i 4. profesija i stalež (hirfet). S toga kada se jedna samosvojna žena uda i vjenča bez prije vjenčanja zadobivene privole svoga stanovitoga velije, ili neko drugi, osim oca i djeda, sklopi brak svoje štićenice, ili nevrijedni otac (djed) to izvrši, brak neće biti valjan, ako je on sklopljen sa nedostojnim mužem, koji nije ravan ženi po gornjim svojstvima u korjenitosti loze, u islamskoj vjeri, u imućstvu, u vaspita-

nosti, plemenitosti po duši i srcu i po profesiji i zanimanju (§ 63.).

Dotično svojstvo po vjeri odnosi se samo na muža, njegova oca i djeda, pa pomuslimanjeni muž nije dostojan urođene muslimanke, koje je otac musliman. A u koga je i otac i djed muslimani nije ona prilika onom, u koga je musliman samo otac. Dočim je muž, u kojeg su i otac i djed muslimani, dostojan žene, koja je od iskona muslimanka (§ 64.).

Naobrazba i inteligencija u ovom pogledu uživaju prednost i nad krvnim porijeklom i plemstvom, pa je obrazovan i nearap, muž, dostojan i one arapke, koja pripada izvjesnom plemstvu, a i kćere bogataša neznalice (džahil) (§ 65.). Što se tiče profesije i zanimanja muževa, to se ona prosuđuju u ovom pitanju prema običajima i shvaćanju naroda.

Muževo bogatstvo nema osobitog upliva pri rešavanju ovog pitanja, pa muž, koji je u stanju ženi podmiriti uobičajeni i propisani mehr i jednomjesečno uzdržavanje, ako nije dnevničar (dnevna zarada) smatra se dostojnim one žene, koja je silno bogata, ako posjeduje još ostale propisane kvalifikacije u ovom pitanju. Moral u ovom pitanju igra veliku ulogu, pa nemoralan (fasik) muž nije prilika kćeri moralnog (salih) oca (§ 67.). I muževo zanimanje u ovom dolazi u obzir, pa je muž nedostojan žene, ako je njegova profesija osjetljivo slabija od ženine po shvatanju naroda (§ 68.).

Neznanje, da li je muž prilika izvjesnoj ženi, ili nije, ne uzima se u obzir i ono ne ispričava nikoga, ako prije vjenčanja nije bio stavljen uvjet, da muž mora biti propisano dostojan žene. S toga ako velija samosvojnu svoju ovlaštenicu, ne znajući, uda uz njezinu privolu (rida) za nepriliku i za to sazna tek po vjenčanju, niti on (velija) niti njegova ovlaštenica, nemaju prava na otkaz ovako sklopljenog braka, osim ako je brak bio time uslovljen, ili se je muž izdavao za dostojna, pa se pokazalo, da je nedostojan.

U potonja dva slučaja oni imaju pravo na oborenje braka. Ovo pravo otkaza i oborenja braka radi nedostojnosti i kufva, traje sve do ženina porođaja, a sa porođajem prestaje u svima slučajevima (§ 69.).

X. MEHR (ŽENINA NAKNADA).

Inštitucija mehra je također staroga porijekla, pa je usvojena i u islamskom pravu i u njemu igra veliku ulogu. Mehr se smatra arapskom riječi i upotrebljava se skoro isključivo u bračnom pravu, a definira se sa materijalnom dužnošću muža prema ženi. On se zove i »sudak« i »edžr« i »ferida« i »ukr«, a znači dužnost, koju muž mora izvršiti

prema svojoj ženi u raznim oblicima i u stanovita doba kao neku imovinsku naknadu za njen ulazak u bračnu vezu.

Dvije su vrste mehra, hitni (muadžel) i nehitni (muedžel) prema tome, kada ga je muž dužan izvršiti. Prvi se obično podmiruje odmah po vjenčanju (slično jutarnjem daru), a drugi prema ugovoru i običaju. Oba su imovinske prirode.

1. Obim i visina mehra (mikdari mehr).

Kad je mehr unešen u islamsko pravo (prije 1344 godine) njegov minimum ustanovljen je sa deset drama u srebru, bilo obilježeno državnim inicijalima, ili ne. Maksimum njegov nije ograničen, pa se može ugovarati u svim mogućim visinama i prema položaju bračnih drugova (§ 70.). Predmetom mehra može biti svaka imovinsko vrijednosna stvar, sa kojom je muslimanu dopušten promet (§ 71.). Ono što je izvan prometa uopšte, ili je promet sa dotičnom stvari muslimanu vjerski zabranjen (svinjetina, vino i dr.) ne može biti predmetom mehra. Ali ako se brak zaključi i sa takvim predmetom, on će biti valjan, a predmet otpada, pa će biti nadomješten mehri mislom t. j. odgovarajućim prometnim predmetom (§ 72.).

Mehri muadžel se u najviše slučajeva podmiruje odmah, a on se obično sastoji u svečanoj bračnoj odjeći i nakitu, ali se može i odgoditi, pa postepeno podmirivati prema običaju i prilikama, dočim se mehri muedžel skoro uvijek podmiruje u slučaju puštanja žene po mužu, ili muževe i ženine smrti, a može se on i prije podmiriti, ako bude tako ugovoreno ili uobičajeno (§ 73.).

2. Dužnost plaćanja mehra (vudžubi mehr).

Dužnost podmirenja mehra ženi nastupa sa samim pravno valjano sklopljenim brakom (nikahi sahih), bio on tada imenovan i ugovoren ili ne bio, pa i onda, ako je uopšte po mužu zabačen i odbijen pri sklapanju braka (§ 74.).

U kojoj se visini mehr ugovori u onolikoj se visini mora i podmiriti, pa kada bi ugovor bio ispod minimuma, treba ga dopuniti (§ 75.). A kada mehr pri vjenčanju nije označen, ili je njegovim predmetom bila stvar izvan prometa, ili je ugovoren predmetom nedozvoljenog prometa, ili je on pri sklapanju braka uopšte odbačen (nefj), tada se mora nadoknaditi odgovarajućim mehrom (§ 76.).

Kada se radi o ustanovljenju mehrimisla, onda se on odmjeruje prema mehru ženinog roda sa očeve joj strane (ženine sestre, tetke i dr.) pri čemu dolaze u obzir za omjer godine, ljepota, duševno stanje, njena pripadnost, vremensko doba, dobroćudnost, čistoća karaktera (ifet), djevičanstvo,

odgoj i vaspitanje, naobrazba, a i imovinski položaj muža. A kada na očinoj strani žene nema slične osobe, po kojoj bi se ovo dalo ustanoviti, onda se uzima u obzir i omjer druga, koja slična obitelj. A ako nastane spor, stvar se utvrđuje sa propisanim dokazom. A u slučaju neuspjeha dokazom, odlučuje tvrdnja muža o visini mehra uz njegovu zakletvu (§ 77.).

Žena, koja se glede svoga mehra osloni na nečiju volju (mufeveda), pa je ovaj vjenča bez mehra, i ona, doznavši za to, prije bračnog sastanka, a po vjenčanju, zatraži, da joj se mehr odredi, sud je u slučaju protivnosti muža dužan njen mehr ustanoviti, pa muž mora tako utvrđeni mehr podmiriti (§ 78.).

Mehr se može nakon vjenčanja po mužu, ocu ili djedu i povisiti, pa je on u toj povišenosti i plativ, uz uvjet, da se zna koliki je, i uz uslov privole i prihvata sa strane žene ili velije u momentu ponude tečajem bračne veze (§ 79.).

Kako je god slobodno mehr povisiti, slobodno ga je i sniziti, pa i posve brisati, a i odreći ga se. S toga je slobodno punoljetnoj i zreloj ženi, kad je zdrava (hali sihat) svoj mehr djelomično sniziti, ili ga se posve odreči i brisati, te muža osloboditi plaćanja svog mehra, ali nije ovo nikako slobodno učiniti ocu malodobnice. To je dozvoljeno ocu samo punodobne kćeri, uz njezinu privolu (§ 80.).

3. Kada mehr postaje perfektan i kada se plaća, a kada ne plaća.

Plaćanje cijeloga ugovorenoga (mehri musema) i povišenoga (muzdad) mehra utvrđuje se (teekud) polnom upotrebom (vati) žene u braku uopće, bio taj brak pravno valjan (sahih) ili nevaljan (fasid). A u pravno valjanom braku i sa samim osamljenjem (halvet) bračnih drugova mehr je u cjelosti naplativ, dočim je cijeli mehr perfektan i u slučaju smrti jednoga od bračnih drugova, nastupila ta smrt prije ili poslije njihova bračnog sastanka. Podmirenje cijeloga mehri misla (naknadno ustanovljenog odgovarajućeg mehra) utvrđuje se u pravno nevaljanom braku (nikahi fasid) i u polnoj upotrebi žene u zabludi (vati bi šubhetin).

Plaćanje ove vrsti mehri misla ne otpada ni onda, kada bi i sama žena bračnu rastavu prouzrokovala, a otpada kada bi ga oprostila (§ 81.).

Pod osamljenjem (halvati sahiha) muža i žene u braku, koje djeluje na mehr, razumjeva se ono njihovo osamljenje po vjenčanju, koje se sastoji u tome, da se oni osame u jednom prostoru, slobodnom od utjecaja drugih lica, te muž bude tada u takovom položaju, da je u stanju, bez svake zapreke, polno općiti sa svojom ženom (§ 82.). Ovaka osamljenost muža i žene u pravno valjanom braku ravna je u

djelatnosti polnom bračnom općenju u pogledu utvrđivanja cijeloga mehra, pa makar muž bio i impotentan, te u pogledu utvrđenja dječijega porijekla (subuti neseb) i nafake, kao i u pogledu nekih bračnih zabrana, kao n. pr. u nedopustivosti sklapanja braka sa ženinom sestrom, dok je žena u idetu, dočim pomenuta bračna osamljenost nije ravna polnom općenju u pogledu posljedica u stvari kazne za blud (ihsan), u stvari dopustivosti vjenčanja pastorke (rebibe) i u nasljedstvu od muža, kada on umre, a ona se bude nalazila u halvat idetu i t. d. (§ 83.).

Mehr se ne plaća u svakom slučaju u cjelosti, nego nekada u cjelosti, a nekada polovica, a u nekim slučajevima pak posve otpada. Kada se on plaća u cjelosti gore je izloženo, pa sada, da se vidi, kada se on plaća u polovici. Mehr se polovno plaća poglavito u slučajevima, gdje muž prouzrokuje razvod braka, i to:

1. kada muž pusti ženu (talak) prije nego li je imao s njom bračni sastanak i propisano osamljenje u pravno valjanom braku (kableduhul vel halveti);

2. kada muž prije bračnog sastanka sa ženom nazove svoju ženu bludnicom (zanija), pa se propisani postupak sudbeno provede i rastava izreče (lian);

3. kada se muž zakletvom zavjetuje prije bračnog sastanka sa svojom ženom, da neće sa njom polno općiti za četiri mjeseca i više, pa tu zakletvu u potpunosti održi (ila);

4. kada se ispostavi, da je muž impotentan (inin) pa se provede postupak po tom i brak se razvrgne;

5. kada muž pređe na drugu vjeru (irtidad) prije bračnog sastanka sa ženom svojom, pa se to utvrdi i brak postane ništavan (usahne);

6. kada muž otkloni primanje islamske vjere, nakon što je prešla na islamsku vjeru njegova žena, sa kojom nije imao bračnog sastanka, pa se njihov brak razvrgne, i

7. kada muž izvrši rodooskvrnuće (na nedopušten način bude općio sa ženinom uzlaznom i nizlaznom lozom) (filu ma judžibu huremetel — musahereti).

U svim ovim slučajevima, i ako bračna veza prestaje, ne plaća se cijeli mehr, nego samo polovina.

Mehr se ne plaća uopće i nikako poglavito u slučajevima, gdje žena dade povoda bračnoj rastavi. Ti su slučajevi ovi:

1 kada žena pređe na koju neislamsku vjeru (irtidad);

2. kada za muslimana udata žena nemuslimanka, ili nehrišćanka i nejevrejka, neće da pređe na islam;

3. kada žena na nedozvoljen način bude općila sa muževom uzlaznom i nizlaznom lozom (rodooskvrnuće) i

4. kada se žena, koja je u svojoj malodobnosti vjenčana po nekom drugom veliji osim oca i djeda, za svoju priliku (kufv) i uz mehri misl, na propisani način posluži svojim

pravom otkaza braka, pa ga prije bračnog sastanka propisano otkaže. U ovim slučajevima i ako se bračna veza razrešuje, muž nije dužan platiti na račun mehra ništa (§§ 84., 85. i 89.).

U slučajevima, gdje se mehr po vjenčanju naknadno ustanovljuje, njega nadomještava t. zv. »m u t a«, pa ko prije bračnog sastanka i osamljenja sa svojom ženom i prije ustanovljenja njezina do tada neustanovljenog mehra, pusti takvu svoju ženu, nije joj dužan platiti nikakva mehra, ali joj mora dati »mutu« (§ 86.). U pravno nevaljanom braku sama osamljenost (halvet) muža i žene po svojim posljedicama ne zauzima mjesta bračnoga polnoga općenja (duhul, vati), pa s toga, kada nastane u ovakom braku bračni rastanak i rastava, žena nema prava na naplatu mehra uopšte, ako je i bilo među njima osamljenosti i halveta. A ako u ovakom slučaju bračna rastava nastupi po njihovom bračnom sastanku, a mehr je bio označen, onda ona ima pravo na onakav mehr, koji je manji i od označenoga i od odgovarajućeg mehra. A ako u ovom slučaju mehr nije bio ni označen, onda ima pravo samo na odgovarajući mehr (§ 87.). Na mehr utječe i doba, pa ako se malodobno razumno lice (sagiri mumejiz) oženi bez veline dozvole i sa tom se ženom bračno sastane, pa velija njihov brak raskine, taka žena nema prava ni na mehr, ni na »mutu« (§ 88.).

Pod inštitucijom »mute« razumjeva se u glavnom ženina odjeća i obuća, koju žene upotrebljuju pri izlazu iz kuće. Ona se odmjeruje prema položaju i imovinskom stanju dotičnih bračnih drugova, ali ona ne mora biti skuplja od polovine mehri misla, a ne smije biti ni manja od meherskoga minimuma. »Muta« se ne daje onim raspuštenicama, čiji je mehr utanačen, a s njima nije bilo bračnog sastanka, niti udovicama po smrti muža, a pohvalno je i »mutu« dati onoj prvoj, ako je s njom bio bračni sastanak, bio njezin mehr označen ili ne bio (§ 90.).

4. Uticaj i dejstvo uslova postavljenih pri sklapanju braka u pogledu mehra.

(Š u r u t i m e h r.)

O vrsti ovih uslova bilo je govora i prije. To su oni uslovi, koji u glavnom ne djeluju na bračnu valjanost (da žena mora biti lijepa), kada se pri sklapanju braka uglave, ali koji djeluju uz neke bračne posljedice, kao što je mehr. Tako, kada neko sklopi brak ispod odgovarajućeg mehra pod uslovom kakve koristi u mjesto manjega mehra, kao n. pr. pod uslovom, da neće pored te žene vjenčati drugu, ili da je neće preseliti iz dotičnog mjesta ili iz roditeljske huće i slično, pa muž uglavljeni uslov održi i ispuni, žena

ima pravo samo na ugovoreni mehr, a ako se uslov ne ispuni, onda ona ima pravo na potpuni mehri misl. Sam uslov mora biti takav, da se može iskoristiti (mubahul intifa), inače on posve otpada, a mehr će se podmiriti prema ugovorenoj visini (§ 91.). A ako se neko oženi sa ženom uz veći mehr, nego što joj inače pripada, ali uz uslov, da je ona djevojka, pa se dokaže, da nije, muž je dužan u ovakom slučaju platiti samo mehri misl, a ne i ugovoreni višak (§ 92.). Kada muž pri vjenčanju stavi kao uslov djevičanstvo žene, pa se protivno ispostavi, njoj onda pripada ugovoreni mehr, kada je označen, inače mehri misl i njeno nedjevičanstvo na mehr ništa ne djeluje (§ 94.). A kada muž pri sklapanju braka dvostruki uvjet stavi u pogledu visine mehra (kao n. pr. ako je lijepa 5000 Din., a ako nije 3000 Din.), uslov je punovažan i mehr će se isplatiti prema ishodu uslova (§ 93.).

5. Primanja mehra i raspolaganja s njime.

Mehr ima pravo primiti kod nesamostalnih lica otac, djed, tutor ili sudac, i kada ga oni prime, smatra se podmirenim te žena nema prava potraživati ga od muža kada navrši godine punoljetstva. Punoljetno žensko lice vlasno je samo sobom svoj mehr primiti, pa nemaju prava primanja njezinog mehra gore nabrojena lica, osim u slučaju opunomoćenja ako nije djevojka, jer ako je djevojka, oni ga mogu primiti osim slučaja, kad im ona to zabrani (§ 95.). Nema prava primanja mehra niko drugi od velija, osim nabrojenih, ako te druge velije nisu tutori, pa s toga ni majka nema prava na primanje mehra svoje malodobne kćeri, osim ako je ona ujedno i tutor njen, pa je ona tada i odgovorna za primljeni mehr svoje kćeri, inače ga muž mora platiti (§ 96.).

Mehr je u svojoj suštini privatno-pravna imovinska stvar i on je ženino vlasništvo (milk), pa je njoj slobodno njim raspolagati po volji bez muževe, očeve, djedove i tutoreve privole i dozvole, ako je ona djelatno zrela (rešida) i samosvojna. S toga joj je slobodno prodati ga, založiti, unajmiti, na uporabu dati i darovati bez primanja protuvrijednosti i to mužu, roditeljima i svakom drugom (§ 97.).

Nu kada žena u cjelosti primljeni svoj mehr pokloni i daruje svom mužu, djelomično ili cio, pa je on pusti prije bračnog sastanka, muž ima pravo na povratak polovice predatog mehra; inače gubi pravo na taj povratak, ako je samo polovicu predao. A kada žena daruje svoj mehr kojem stranom licu (edžnebiji), pa ga ovo lice od muža primi, i po tom je muž pusti prije bračnog sastanka, muž će dotičnu polovicu naplatiti od žene, a ne od onoga primaoca. U ovim slučajevima će se postupiti ovako onda, kad se mehr bude sastojao iz gotovine u novcu, ili iz stvari, koje se mjerom prodaju i

promeću. A ako je predmetom mehra kakva druga stvar kao kuća ili slično, pa je žena primi, i po tom mužu daruje, pa je muž pusti i riješi svoje bračne veze prije njihova bračnog sastanka, on u ovom slučaju nema prava na povratak mehra. Otac malodobnice nema prava na poklon mehra svoje štićenice (§ 98.). Žena se ne može prisiliti, da štogod popusti od svoga uglavljenoga mehra ni mužu, ni ocu, niti kojem drugom veliji, a kada umre, prije nego li je naplatila svoj mehr, njeni nasljednici imaju pravo na naplatu tog mehra (§ 99.).

6. Zajamčeni, propali, upropašćeni i pravno osigurani mehr.

Radi sigurnije naplate mehra mogu se i jamci uzeti, pa žena ga ima pravo i na taj način osigurati. Jamcem mehra može biti svako lice, pa i muževa ili čija druga imovina, a same bračne velije mogu mehr zajamčiti. Kada mehr zajamči strano lice i ženi isplati onda ima pravo, da se obrati radi naknade na muža, ako je on naredio, da ga podmiri. A kada mehr zajamči velija muža ili žene, jamčevina je valjana, ako je učinjena u vremenu zdravlja, bila žena malodobna ili ne, uz uslov, da je ona privoljela, ako je punoljetna, ili da je njezin velija privolio, ako je malodobna. A ako je velijska jamčevina mehra izvršena u smrtnoj bolesti u korist svoga nasljednika, nije pravno valjana, dočim ako je učinjena nenasljedniku, vrijedi, ali on je odgovoran za taj mehr samo u okviru trećine svoje imovine (§ 100.).

Žena, kojoj je mehr zajamčen, ima pravo, da ga potražuje od koga hoće, od muža ili od jamca, pa ako ga jamac isplati, on ima pravo na naknadu od muža, ako je na jamčevinu pristao na muževu zapovjed (§ 101.).

Ako otac oženi svoga malodobnog siromašnoga sina, žena nema prava svoj mehr potraživati od muževa oca, osim ako ga on zajamči. A ako ga otac zajamči i isplati ženi, nema prava na njegovu naknadu od sina, osim ako je zasvjedočio, da ga je isplatio u namjeri, da ga od sina naknadi. A kada bi u ovom slučaju malodobnikov otac umro prije, nego li je podmirio po njemu zajamčeni ženin mehr, žena može ga naplatiti iz svekrove ostavštine, pa će malodobnik za toliko, koliki je mehr isplaćen, manje primiti nasljedstva, kada ostanu i drugi očevi sunasljednici s njime. A ako ovakav malodobnik nije siromašan, nego posjeduje imovine, njegov je otac vlastan isplatiti ženi dotični mehr iz njegove imovine, jer on, kao otac, ima pravo raspolaganja sinovljevom imovinom (§ 102.).

Kada je mehr poznat i opredjeljen, pa propane u rukama muža, ili se upropasti prije predaje, ili žena postigne pravo na njega, žena ima pravo naplatiti ga i naknaditi od muža u onom obliku, kakav je ugovoren, ili njegovu vrijednost, u

slučaju, kada ima pravo na cijeli mehr. A ako je on pusti prije bračnog sastanka, onda ima pravo da naplati polovicu neprimljenoga mehra (§ 103.).

7. Prijepor i suđenje o mehru (kadajel' mehr).

Pošto je mehr imovinsko-pravne prirode on katkada dolazi i u spor, pa se parnično rješava. A kako su dvije vrsti mehra (muadžel i muedžel) oba mogu biti (i to svaki za sebe) predmetom parnice na različit način i uz razne sankcije prema vrstama mehra i dotičnim propisima o njima. Hitni se mehr obično podmiruje već pri sklapanju braka i po vjenčanju, a kada dođe u spor, rješava se po slijedećim propisima.

Ženi, koja se preda mužu (teslim) prije nego li joj on podmiri cijeli muadžel — hitni — mehr, nije dopuštena tužba na njegovo potraživanje od muža, osim slučaja, da u tom kraju nije običaj cijeli mehr hitno podmiriti. Na potraživanje pak djelomičnog tog mehra žena ima pravo. I u ovom pitanju nepodmirenog mehri-muadžela ženi, koja se mužu preda prije primanja toga mehra, šta nije dopušteno ženi, nije dopušteno ni njenim nasljednicima po njezinoj smrti (§ 104.).

Kada između muža i žene nastane spor o mehru uopšte, da li postoji ili ne, pa jedno od njih tvrdi, da je izvjesan mehr među njima ugovoren, a drugo poriče, da nije, onda ona strana, koja tvrdi da je mehr označen, a nije u stanju tu svoju tvrdnju dokazati, ponudiće zakletvu drugoj strani, koja imenovanja mehra poriče. Pa ako ova strana odbije zakletvu, sudiće se prema traženju one strane, koja tvrdi, da je ugovoren. A ako se u ovakom slučaju onaj, koji poriče, zakune, dosudiće se ženi mehri misl pod uslovom, da ne bude veći od onoga, koji je osporen. Ako je u ovom slučaju tužitelj muž, dosudiće se mehri misl pod uslovom, da ne bude manji od onoga mehra, za koji on tvrdi, da je ugovoren. Kad nastane među drugovima spor o mehru u gornjem obliku, nakon puštanja žene, s kojom muž nije imao nikakva bračnog sastanka, onda ženi ne pripada mehr uopšte, nego »muta«, koja će joj i biti dosuđena (§ 105.). Ali kada između bračnih drugova nastane spor o količini mehra tečajem bračne veze, prije ili poslije bračnog sastanka ili nakon puštanja i bračnog sastanka (duhul) mehr misl će se uzeti u sudski pretres i riješiće se u korist one strane, koja dokaže mehersku količinu svoje tvrdnje. Ako žena n. pr. tvrdi, da je mehr 2000 Din., i ovu tvrdnju potkrepljuje mehri mislom, usvojiće se njena tvrdnja uz polaganje zakletve, ako muž ne dokaže svoje tvrđenje, da je mehr uglavljen na 1500 Din. A ako žena odbije polaganje zakletve, onda će se suditi po

dokazu muža. Ako muž tvrdi, da je mehr ugovoren na 1500 Din., i tu njegovu tvrdnju bude potkrepljivao mehri misl, onda će se usvojiti njegova tvrdnja uz zakletvu, ako žena ne dokaže protivno. Pa ako muž u ovom slučaju odbije zakletvu, sudiće se prema dokazu žene. A ako oboje dokaže svoju tvrdnju, sudiće se po dokazu žene uz zakletvu, jer ona više zahtjeva. Kada se tvrdnja ni jednoga ne poklapa sa mehri mislom, jer je mehri misl 1700 Din., onda će se oboje morati zakleti na svoje tvrdnje, pa ako se zakunu, dosudiće se mehr misl, a koje god odbije zakletvu, sudiće se prema tvrdnji drugoga uz dokaz. A ako se pojavi ovaj spor o mehru između muža i žene nakon razvoda, a prije bračnog sastanka, dosudiće joj se »muta i misl« po gornjem opširnom načinu (§ 106.).

Smrt jednoga od bračnih drugova u ovim slučajevima spora za mehr uopšte, ili za količinu mehra, ravna se prema gornjim propisima, koji vrijede, kad su živi. Pa kada jedno od njih umre i nastane spor o mehru među živim drugom i među nasljednicima umrlog bračnog druga o mehru uopšte, ili o njegovoj količini, prosuđivaće se po propisima §§ 105. i 106. A ako u ovim slučajevima umru oba bračna druga, pa nastane spor među njihovim nasljednicima o količini imenovanog mehra, usvojiće se tvrdnja muževih nasljednika. A ako se porodi među njima spor o mehru uopšte (da li je ugovoren ili nije) dosudiće se mehri misl, ako ga muževi nasljednici budu poricali, i tvrdili, da nije uopšte uglavljen i ako se na svoju tvrdnju ne htjednu zakleti (§ 107.).

Mehri misl će se u cjelosti dosuditi u gornjim slučajevima samo onda, ako se dotični sporovi pojave prije, nego li se je žena predala mužu. A ako se pojave ti sporovi po njezinoj predaji, pa bilo to, kad su oboje bili živi, ili mrtvi, ili po smrti jednoga od njih, i muž ili njegovi nasljednici ustvrde, da je nešto od mehra predato, a u tom kraju je običaj, da se žena ne predaje mužu bez primitka dijela hitnoga mehra, onda će se dosuditi predaja ostatka hitnog mehra, ako bude priznata djelomična predaja, a ako ne bude priznata, onda će se dosuditi običajni dio (§ 108.).

A kada neko pusti svoju ženu, pa joj drugi pruži uzdržavanje u idetu pod izlikom, da će je vjenčati, nema prava to potraživati, ako je vjenča. Ali ako je u ovom slučaju po idetu ne htjedne vjenčati, a ugovorio je, da će mu ona to izdržavanje naknaditi, ako se ne vjenčaju, onda ima pravo na naknadu, a ako nije ništa ugovorio, ne pripada mu to pravo. Ovako je, ako se je to izdržavanje vršilo pomoću novca i neskuhane hrane. A ako je on njoj to uzdržavanje pružio u skuhanoj hrani, onda nema prava na naknadu, i ako je to uslovio sa budućim brakom s njom (§ 109.).

Kada neko zaprosi neku ženu i tom prilikom pošalje joj kakav dar, ili joj preda mehr, pa je ne vjenča, ili je velija ne htjedne dati za njega, ili umre, ili je on ostavi (napusti) prije vjenčanja, ima pravo na povratak predatog mehra u naravi, ako on još postoji, pa makar bio i predugojačen i u cijeni opao usljed upotrebe. A ako bude propao, ili upropašćen, onda ima pravo na njegovu protuvrijednost. Što se tiče predatog dara u ovom slučaju, prosioc nema prava na protuvrijednost, ako je on propao, ili je upropašćen. A ako još postoji, onda ima pravo na njegov povratak u naravi, kakav je da je (§ 110.). A kada muž prije bračne noći pošalje svojoj ženi nešto, bilo u novcu, bilo u odjeći, obući, nakitu, hrani i t. d., i u vrijeme dostave ne spomene, da je to mehr, ili što drugo, pa nastane spor između njih i muž tvrdi, da je mehr, a žena, da je obični dar, usvojiće se muževa tvrdnja uz položenje zakletve, u slučaju, da nije običaj u onom kraju, da se ovom prilikom šalje ženi dar. Usvojiće se njena tvrdnja, ako bude obratno. Pa ako se u ovom slučaju muž zakune, a poslata stvar još postoji, ima pravo, da je ustavi kod sebe na račun mehra, ili da je vrati mužu, pa da mehr u cjelosti ili djelomično naplati. A ako dotična poslana stvar propane, ili se upropasti, onda će biti zaračunata u mehr. A ako se spor u ovom slučaju bude dokazivao svjedocima, prednost imaju ženini svjedoci (§ 111.).

XI. SKLAPANJE BRAKA — VJENČANJE.
(Akdi nikah.)

Kada stanovitoj ženidbi nema nikakve zapreke prelazi se na sklapanje braka i vjenčanje. Islamsko je vjenčanje jednostavno, ne podleži nikakvom svečanom vjerskom činu, niti je vezano za kakvo svečano mjesto.

Sklapanje braka se pravilno izvršuje pred sudom, a zakonske zapreke nema ni obavljanju vjenčanja bez posredovanja suda, pa je i ovako sklopljeni brak valjan, ako su mu inače svi bračni uslovi tada u obzir uzeti. Oglašenje nije propisano ni prije ni poslije vjenčanja, ali je ono pohvalno po vjenčanju. »Alinu nikaha ve lev bi šatin«, glasi jedan Hadis a znači: Oglasite vjenčanje makar jednom ovcom — gozbom i zijafetom!

Sklapanje braka pred sudom vezano je za jednu stanovitu ispravu, t. zv. »ilmi haber« — potvrdu —, koju izdaju mahalski, odnosno seoski imami i muhtari zaručnice, a koja mora sadržavati imena, prezimena, roditeljska imena, doba života, zanimanje i mjesto stanovanja, te ledičnost i isprazност (sposobnost) zaručnika, a zatim potvrdu o tom, da dotičnoj udaji i ženidbi nema nikakve zapreke. Ova isprava ima svoju propisanu naročitu formu, a mora biti potpisana

po dotičnom imamu i muhtaru. Sud je dužan ovakve isprave podvrći strogom ispitivanju i osvjedočiti se o njihovoj ispravnosti, pa ako je manjkava, dati je dopuniti. Kada se ispostavi, da izvjesnom vjenčanju ništa ne smeta, onda se prelazi na dalnji postupak. Ako su zaručnici sami sposobni za sklapanje svoga brata i lično prisutni ustanovi se još njihova identičnost. A ako se radi o sklapanju braka maloljetnih lica, onda se ustanovi legitimnost njihovih velija (zakonskih zastupnika). Ako zaručnici nijesu osobno prisutni, nego su poslali svoje punomoćnike, da ih vjenčaju, onda treba ustanoviti valjanost punomoćstva. Nakon toga se uglavi količina mehra, a onda se prelazi na vjenčanje.

Pri samom činu vjenčanja moraju biti prisutni i svjedoci (najmanje dva). Vjenčanje se obavlja u jednom zasjedanju, a u prisustvu svih navedenih lica.

Kada je sve tako pripravljeno i uređeno, onda šerijatski sudac ili njegov ovlaštenik, nakon što spomene, da se taj pravni posao vrši po božijoj zapovjedi, šerijati muhamediji i hanefitskom redu, po slobodnoj i dragoj volji zaručnika, stavi pitanje na zaručnicu, odnosno njezinog zastupnika, navodeći njezino ime, prezime i očino ime, prima li ona uz božiji blagoslov i uz ugovoreni mehr od .... označenoga svoga zaručnika za muža i svoga bračnoga druga. I kada jasan i glasan pozitivan odgovor u istom zasjedanju od strane zaručnice odnosno njenog zastupnika uslijedi (dadoh, primih) onda se odmah slično pitanje upravlja na zaručnika, odnosno na njegova zastupnika (primili?), pa kada i on glasno i jasno izreče da prima svoju zaručnicu lično za sebe ili kao punomoćnik za ovlaštenika, za ženu, onda je time brak sklopljen, pa se po običaju završuje jednom dovom (molitvom), u kojoj se svi prisutni Bogu pomole za sretan i plodonosan bračni život mladenaca, a zatim se mladencima čestita. U isto doba se vjenčanje registrira u posebni, za vjenčanje opredjeljeni registar, koji potpisuju zaručnici, svjedoci i ono lice, koje vjenčanje obavi. Na ilmi haberu, koji dobija redni broj toga registra zabilježi se, da je vjenčanje izvršeno, pa nakon lijepljenja propisanih taksenih maraka, ova se isprava pohranjuje u sudsku arhivu. A kada se posredstvom suda, a izvan suda vjenčanje završuje, ili se mješoviti brak sklapa, onda se sve gornje zapisnički izvodi, pa se taj zapisnik registrira. Kod mješovitog braka mjesto spomenutog ilmi habera služi krsni list i domovnica dotične osobe sa potvrdom, da njenoj udaji nema zapreka. Šerijatski sudovi u Bosni i Hercegovini okružnicom vrhovnog šerijatskog suda od 20. februara 1919. broj 101. naročito su pozvani, da paze, da se islamski brakovi isključivo sklapaju pred šerijatskim sudovima u Bosni i Hercegovini, i da se do skrajnosti pazi, da čitav rad u tom bude potpuno vršen po šeri-

jatskom ženidbenom pravu i po postojećim državnim zakonima, u koliko su šerijatski sudovi vezani, da ih se drže.

XII. OPREMA ZARUČNICE (DŽIHAZ).

Obogaćavanje brakom nije bračni cilj. S toga žena nije dužna da donese nikakvu opremu, niti da se primljenim meherom spremi. Ni njen otac ne mora da je opremi svojom imovinom. Pa kada bi žena ušla u brak sa malom opremom, manjom od onoga, što je primila kao mehr, ili bez opreme uopšte, muž nema prava zahtjevati ni od žene, ni od njenog oca nikakve opreme, niti može smanjiti utvrđeni mehr, s toga, što ga je on u nadi bogatije opreme ugovorio visoko (§ 112.). Nu kada otac dragovoljno opremi odraslu kćer svojom imovinom, i on joj tu opremu u stanju svog zdravlja preda, ona postaje vlasnicom te opreme, pa je ne može ni otac, niti njegovi nasljednici natrag oduzeti. A ako joj tu opremu ne preda, ona na nju nema nikakva prava. A u slučaju, da joj preda tu opremu u stanju smrtne bolesti, ta oprema ne postaje njenim vlasništvom bez privole drugih nasljednika (§ 113.).

Kada otac od svoje imovine u zdravlju kupi svojoj malodobnoj ili ograničenoj kćeri opremu, ona tom samom kupnjom postaje njenom, pa primila je ona ili ne, u kojem stanju bilo. S toga otac i njegovi nasljednici nemaju prava oduzeti joj ništa od te opreme. A da otac umre prije nego li je platio tu opremu, vjerovnik svoju tražbinu može potraživati samo iz njegove ostavine, a nasljednici nemaju prava time umanjiti kćerin nasljedni dio od oca (§ 114.).

Oprema je isključivo vlasništvo žene, pa na nju ni muž nema nikakva prava i ne može ženu prisiliti, da ona svoju opremu njemu prostre, ili da je upotrebi za njegove goste. Muž se smije ženinom prćijom koristiti samo uz njenu dozvolu i privolu. A da bi on štogod od te prćije silom oduzeo, pa upropastio i otuđio, ili kada bi štogod od toga kod njega bez ženine krivnje propalo, tečajem bračne veze ili kašnje, žena ima pravo potraživanja toga predmeta ili njegove protuvrijednosti (§ 116.).

U slučaju spora o vlasništvu opremnih predmeta, kada bi otac ili njegovi nasljednici tvrdili, da su izvjesni prćijski predmeti dati ženi na upotrebu, a žena, ili poslije njene smrti muž njezin, ustvrde, da su dotične stvari njeno vlasništvo, onda će se paziti na običaj, pa ako je u običaju, da se onakvi predmeti predaju kao prćija a ne na upotrebu, onda će se tako i presuditi uz zakletvu žene, ili njena muža, ako otac ili njegovi nasljednici protivno ne dokažu. A ako se običaj ne mogne utvrditi ili prćija bude tako prekomjerna, da se slična lica sa tolikom opremom ne snadbijevaju, onda odlučuje

tvrdnja oca, ili njegovih nasljednika uz zakletvu. U ovom slučaju majka ima položaj oca, kada oca nema (§ 117.).

Kada nastane spor između muža i žene tečajem bračne veze, ili po rastanku glede njihova pokućstva uopće, nalazećeg se u kući gdje su stanovali, bila ta kuća ma čija, onda predmeti, koji po svojoj prirodi spadaju ženi i biće njeni, osim ako muž protivno dokaže. A predmeti, koji po svojoj prirodi spadaju mužu, ili su takve naravi, da mogu spadati oboma, biće njegovi, ako žena ne dokaže protivno. Tako, koje god od njih dvoje dokaže svoju tvrdnju, dosudiće se dotična stvar njemu, bez obzira na prirodu predmeta. A stvari trgovačke naravi dosudiće se onome, koje se od njih dvoje bude bavilo trgovinom dotičnih predmeta, ako se protivno ne dokaže. § 118.

A kada umre jedan od bračnih drugova, pa nastane sličan spor glede njihova pokućstva među živim bračnim licem i nasljednicima umrlog bračnog lica, postupiće se kao gore pod § 118. (§ 119.)

XIII. MJEŠOVITI BRAK (NIKAHUL KITABIJAT).

Pod mješovitim brakom razumjeva se brak različitog spola po razlici u vjeri. Islamsko pravo poznaje mješoviti brak, ali samo kao bračnu vezu muslimana i nemuslimanke, a nikako nemuslimana i muslimanke.

Muslimanu je dakle slobodno oženiti se nemuslimankom, koja pripada hrišćanskoj ili jevrejskoj vjeri (dini semavi, kitabija), pa kada su ova lica maloljetna njihov brak može sklopiti njihov velija (zakonski zastupnik) i u prisustvu dvaju svjedoka nemuslimana — hrišćana ili jevreja. Ali kada bi ovakav brak poricao musliman svjedočanstvom nemuslimana, ne bi mogao biti utvrđen, a kada bi ga nemuslimanka poricala, mogao bi biti utvrđen i svjedočanstvom pomenutih nemuslimana svjedoka. (§ 120.)

XIV. MNOGOŽENSTVO (TEADUDI ZEVDŽAT). [1])

Islamska vjera dopušta mnogoženstvo. Ta ustanova ne postoji kao obligatno pravo, nego samo kao načelno dopuštenje.

Mnogi se ljudi ne zadovoljavaju jednom ženom ni ondje, gdje je višeženstvo strogo zabranjeno, nego griješe. Šerijatski zakonodavac znajući tu ljudsku slabu stranu, da ih spasi griješnog života, dopustio je bračno višeženstvo, ali je broj

---

[1]) Pa ženite se onima, koje Vam se sviđaju sa po jednom, dvije, tri i četiri, a ako ste u strahu, da nećete moći biti pravedan, a vi samo sa jednom. Koran.

zakonitih žena ograničio na četiri. Dakle u islamskom pravu je poligamija samo u načelu dopuštena, i to radi nevolje i umanjivanja bluda. Ona je podvrgnuta pod tako teške uvjete, da su skoro neodrživi, a dopuštena je skoro samo onima, kojih je postojeća žena oboljela, a muž ne može da bude bez žene. Ali i ovakovima pod uslovima mogućnosti jednakog uzdržavanja svih žena i pravednog postupka sa svima i u svemu. Dakle vrlo otešćana, nu ipak blagodarna za savjesne ljude.

Slobodno je s toga po šerijatskom pravu oženiti kitabiju na muslimanku, i muslimanku na kitabiju, a one su ravnopravne u jednom braku. (§ 121.) Muslimanka se ne može udati za nemuslimana, bio on ma koje druge vjere i takav brak pravno je neostvariv (la jenakidu aslen) (§ 122.).

Kada musliman vjenča hrišćanku, pa ona pređe na jevrejsku vjeru, ili obratno, brak ostaje nepovređen. (§ 123.)

Razlika po vjeri smetnja je za pravo nasljedstva, pa musliman nema prava naslijediti svoju ženu nemuslimanku, kada ona umre prije prelaza na Islam, a i kitabija nema prava naslijediti svoga muža muslimana, kada on umre, a ona prije njegove smrti nije prešla na Islam. (§ 125.)

XV. BRAČNA PRAVA I ODNOŠAJI PO PRELAZU BRAČNIH DRUGOVA NA ISLAM.

Kada su muž i žena nemuslimani, pa žena pređe na islamsku vjeru, ponudiće se i mužu, da primi islam, pa ako i on pređe na islam, njihov prvi brak ostaje na snazi, ako oni međusobno nijesu takvi srodnici, da je među njima islamski brak nedopušten. A ako muž ne primi islam, ili primi, ali su oni srodnici, između kojih je bračna veza nedopustiva, onda će sudac smjesta njihov brak razvrći i njih rastaviti. A kada je muž u ovom slučaju maloljetan, nerazuman, ili umno ograničen, onda će se u prvom slučaju čekati sa ponudom islama do njegovog punoljetstva (temjiz) a u drugom slučaju (kada je muž slabouman) primanje islama ponudiće se njegovim roditeljima, pa ako jedno od njih primi islam, dotično ograničeno lice njemu će pripasti i brak ostaje na snazi, a ako roditelji složno odbiju primanje islama, onda će se brak razvrći. A ako dotična lica nemaju roditelja postaviće im sudac tutora i pomoću njega njihov će brak razvrći, i dok sudac takovih ograničenih lica brak ne razvrgne, oni ostaju bračni drugovi. (§ 126.)

A kada muž pređe na islam, a njegova je žena kitabija, njihov dotadanji brak ostaje nepovriješen i ona se neće pozivati, da primi islam.

A ako ona ne pripada ni jevrejskoj ni hrišćanskoj vejri, ponudiće joj se primanje islama, pa ako primi ostaje mu

ženom, ako mu nije izvjesna rodica, ili primi, ali su u bliskom srodstvu, brak će se razvrći. Sve dok se brak ne razvrgne, oni su muž i žena. (§ 127.)

Brak će ostati na snazi i onda, kada oboje, muž i žena, pređu na islam, ako nijesu međusobni izvjesni srodnici, a ako jesu, onda će se njihov brak razvrći. (§ 128.)

Kada jedan od bračnih drugova pređe na islam, a imaju svoje malodobne djece, ili im se rodi dijete prije ili poslije, nego li se jednom od njih ponudi primanje islama, djeca će pripasti onom roditelju, koji je islam primio, ako dijete bude boravilo u islamskoj državi, svejedno je musliman roditelj, boravio u njoj ili ne. A ako dijete ne bude boravilo u islamskoj državi, ono u ovom slučaju ne pripada pomuslimanjenom roditelju (§ 129.) Dijete djedu ne pripada i ono ne postaje muslimanom sa prelazom svoga djeda na islam, i ako mu otac nije živ. Pripadanje djeteta pomuslimanjenom roditelju traje, dok je ono maloljetno, bilo ono duševno zdravo ili ne bilo, i to stanje ne prestaje prije punoljetnosti, osim ako je duševno ograničeno. A ako je umno ograničeno njegova pripadnost muslimanu roditelju ne prekida se ni sa njegovom punoljetnošću. (§ 130).

XVI. PRAVNO NEVALJALI I VISEĆI BRAK (NIKAHI FASID I MEVKUF).

1. Pravno nevaljali brak (Nikahi fasid).

Kada neko vjenča svoju krvnu, tazbinsku ili mliječnu rodicu, sa kojom brak uopšte nije dopušten, ovakav je brak iz temelja pravno nevaljan, pa će se on razvrći i oni će se rastaviti, ako se sami ne raziđu, a muž će se kazniti za taj prekršaj najtežom kaznom »tazira«, ako je znao za tu nedopuštenost. A ako nije znao, sa manjom odgovarajućom kaznom tazira. (§ 131.)

Brak je iz temelja nevaljan i prekršitelj će se kazniti, kada neko sebi vjenča tuđu ženu uopšte, ili onu, koja je u idetu, pa će se takav brak razvrći, ako se stranke same ne raziđu. (§ 132.)

Da je brak nedopušten i pravno nevaljan sa dvjema sestrama, to se vidi iz § 131.., ali kada bi neko uzeo i vjenčao jednu sestru, pa zatim drugu, prvi je brak pravno valjan, a drugi nema vrijednosti. Nu kada bi prva umrla, ili bi je muž pustio, drugu mu slobodno stoji vjenčati po isteknuću ideta prve iza razvoda. (§ 133.)

Brak je nadalje pravno nevaljan i mora se poništiti, kada bi kogod svoju razvedenu ženu, puštenu sa tri talaka, slučajno vjenčao prije njene preudaje i prije bračnog sastanka i prije isteknuća ideta, ili kada bi ko vjenčao bezvjerku, ili uzeo petu ženu, prije nego li bi jednu od četiri pustio, i na isteknuće ideta pričekao. (§ 134.)

Pravno nevaljan brak ne sačinjava sam po sebi tazbinstva, kada razvrgnuće nastane prije bračnog sastanka dotičnih lica. Inače on tazbinstvo stvara. Međusobnog pak prava nasljedstva ne stvara pravno nevaljan brak. Nu ako se pravno nevaljani brak oplodi, stvara porijeklo djece (neseb). (§ 135.)

Brak nije pravno valjan ni onda, kada bi jedan velija vjenčao za sebe svoju odraslu štićenicu, koju mu je po zakonu dopušteno uzeti za ženu bez njezine privole dobivene prije sklapanja brakaa, i to ni onda, kada bi ona po čuvenju za vjenčanje privolu prečutala, ili se zadovoljnom pokazala. (§ 137.) Osim ovih nabrojenih slučajeva nevaljalosti braka ima ih i još, po kojima brak pravno nije valjan, ali se oni i sami po sebi razumiju.

2. Viseći brak (Nikahi mevkuf).

Maloljetna i duševno ograničena lica nijesu sposobna za sklapanje svojih brakova. Ali kada bi se razumni maloljetnik oženio, ili takva maloljetnica udala bez dozvole svoga velije, brak visi i njegova valjanost je ovisna o njegovoj dozvoli, pa ako ga odobri postaje valjanim u izvjesnim slučajevima, a ako ne, postaje ništavim. (§ 130.)

Isto tako valjanost braka ovisi o dozvoli nadležnog velije, kada maloljetnički brak sklopi dalnji po redu velija, a postoji po redu bliži od njega, koji posjeduje sva propisana svojstva za to zvanje. (§ 139.)

Brak se može sklopiti i sa posredstvom punomoćnika. S toga, kada neko opunomoći nekoga, da ga oženi neodređenom ženom, pa punomoćnik to izvrši, brak je valjan i on ga ne može odbiti, kada bi ta žena imala kakvu manu. Ali kada bi taj punomoćnik vjenčao mu svoju malodobnu kćer, ili ograničenu svoju štićenicu, onda je taj brak ovisan o muževu odobrenju i privoli.

Isto je tako ovisan brak o pristanku opunomočitelja, kada bi neko ovlastio drugog, da mu vjenča stanovitu ženu, pa mu on vjenča drugu kakvu, ili dvije, za koje ga nije ovlastio. (§ 140.)

Brak za opunomočitelja isto tako nije važan ni onda, kada on nekog ovlasti, da ga oženi uz određenu visinu mehra, pa ga ovlašteni oženi mehrom, koji prelazi po njemu ovlaštenu visinu. I ovakovi brakovi su dakle viseći, pa nisu perfektni bez privole i odobrenja dotičnog ovlaštenika. (§ 141.)

Sve gornje vrijedi i glede žene, pa kada jedna žena naredi punomoćniku, da je vejnča, ne odredivši ujedno i za koga, i on je vjenča za sebe, ili za svog oca, ili sina, brak ovisi o njenoj privoli, i ona ga ima pravo odbiti. A ako je

vjenča za stranu osobu, ali sa osjetljivo neodgovarajućim mehrom, onda je brak viseći, pa ga i ona i njezin velija imaju pravo razvrgnuti, ako muž mehr neupotpuni.

Nu ako je u ovom slučaju vjenča za nepriliku, brak je posve nevaljan i oborljiv. (§ 142.)

Sklapanej braka po neovlašteniku (fuduliji) bez punomoći i bez prava velajeta, posredovao on pri sklapanju braka ponudom ili prihvatanjem ponude, ovisno je o pristanku onog lica, koga je neovlašteno zastupao, pa ako ga dotično lice odobri, biće valjan, a ako ga ne odobri, ili odbije, brak nije važan. (§ 144.)

XVII. SPOR O OPSTOJANJU BRAKA.

Opstojanje samog braka može doći u pitanje, pa kada nastane oko toga spor između muža i žene, dokaz je dopušten sa propisanim svjedocima, i to će se utvrditi svjedočanstvom dviju, procesualno sposobnih i pravednih muških lica, ili sa jednim muškim i sa dva ženska lica kao i u svim privatno-pravnm spornim pitanjima. Naravno, da se opstojanje braka može dokazivati i valjanim ispravama. Pa ako neko ustvrdi, da je u braku sa izvjesnim licem, koje to poriče, a on ne mogne dokazati svoje tvrdnje, ima prava da traži, da se protivna strana zakune, i ako to protivnik učini, tužba otpada i brak ne postoji. A ako se ne zakune, sudiće se na temelju otklona zakletve te opet braka nema. (§ 145.)

I ako pri vjenčanju mogu biti svjedocima sinovi bračnih drugova, brak se ne može dokazivati i utvrditi samim njihovim svjedočanstvom u korist lica, koje tvrdi, jer nije dopušteno svjedočanstvo nizlazne loze u korist uzlazne ni u bračnom pitanju. Ali ako bračni svjedoci budu muževljevi ili ženini sinovi, pa jedno od njih (bračnih drugova) bude tvrdilo brak, a drugo poricalo, dokaz će biti valjan, ako se bude svjedočilo protiv svoje uzlazne loze (§ 146.)

Pošto štitnikovo samo priznanje protiv svoga štićenika nema važnosti, neće se uvažiti ni priznanje velije protiv malodobnih u pitanju njihova braka, bez dokaza sa valjanim svejdocima, ili bez njihove potvrde toga priznanja, kada postanu punoljetni. (§ 147.)

Budući, da i brak spada u privatno-pravna pitanja, dopušteno je njegovo utvrđenje i samim očitovanjem i priznanjem stranaka (ikrar). S toga, kada neko muško lice, valjano očituje i prizna jednoj ženi, bilo to u stanju zdravlja ili bolesti, da je ona njegova supruga, a oni međusobno nijesu bliski srodnici, niti ima u njegovu braku izvjesne njene rodice, niti on ima u braku četiri žene, i ona ga u tom potvrdi, a međutm nije ničija žena, niti se nalazi u čijem idetu, smatraće se ona njegovom ženom i time dobiva pravo na njegovo

uzdržavanje i na međusobno nasljeđivanje, makar ga ona u tom potvrdila i poslije njegove smrti, ako su oni javno živili kao bračni drugovi. (§ 148.)

Ali kada izvjesna žena prizna i očituje u zdravlju ili bolesti, da se je vjenčala sa izvejsnim muškim licem, a među njima nema bračnih smetnji, brak će biti utvrđen, ako je on prizna za svoju ženu u tom stanju njena zdravlja, ona će time steći prava, da ga naslijedi u slučaju njegove smrti. A ako je potvrdi poslije njene smrti, onda braka nema, niti je on može naslijediti. (§ 149.) Naravno sve ovo, u koliko ne bi bilo sporno i protivno dokazano.

XVIII. DUŽNOSTI BRAČNIH DRUGOVA.

1. Dužnosti muža. [1])

Brak može biti srećan i berićetan samo onda, kada bračni drugovi budu jedno napram drugom vršilo svoje dužnosti. Te su dužnosti razne prirode, a među prve spada prijaznost i lijep postupak sa obe strane. A kako je muž glava obitelji, on je na prvom mjestu dužan, da sa svojom ženom postupa ljubezno i uljudno, i da joj bračni odnošaj gleda učiniti prijaznim, ugodnim i snošljivim (husni muašeret). Muž je dužan svoju ženu i prikladno uzdržavati.

Pošto je u načelu i pod izvjesnim uslovima po islamskoj pravnoj nauci dopušteno i višeženstvo, muž je dužan sa svim svojim ženama jednako i pravedno postupati u općenju i uzdržavanju, prema svojoj moralnoj i materijalnoj mogućnosti, pa mu nije slobodno ništa tomu protivno činiti. (§ 152.)

U vršenju gornje dužnosti žene uživaju jednaka prava, pa nema razlike u dužnom postupku prema njima i svejedno je, da li je koja od njih djevojkom, udovicom ili raspuštenicom za njega došla, ili je ona nova, stara, muslimanka, ili nemuslimanka, ili nije, jer on njih po tom ne smije razlikovati u toj svojo dužnosti jednakog i pravednog postupka. On mora bezobzirno na to sve, da prema njima u svemu bude jednak i pravedan i ova dužnost nije samo moralna, nego i zakonska. (§ 153.)

S toga je takav muž dužan, da kod svake boravi po jedan dan i noć ili po tri dana. A ako hoće može to razdijeliti i na sedmice. Samo pri vršenju ove dužnosti, on ne smije kod jedne boraviti više nego li kod druge, i on je vezan ovu dužnost vršiti noću, ako je u danu zaposlen. (§ 154.)

---

[1]) One su (žene) vama pokrivka, a vi (muževi) njima. S njima postupite uljudno i prijazno! Koran.

Inoće jedna drugoj mogu pripustiti svoj red, ali on bez njihove dozvole ne smije taj utvrđeni red kršiti, osim ako je jedna od njih previše bolesna (§ 155.)

One mogu svoje redove jedna drugoj i uzajamno pripuščati, pa se on i tomu mora pokoravati. (§ 156.)

Na putovanju nema za muža ove strogosti po redu, pa on može putovati sa kojom hoće, ali je bolje, da o tom kocka odluči. Na povratku s puta ne računa se na putovanju upotrebljeni red, pa ona, koja nije sudjelovala na putu, nema prava na naknadu. (§ 157.)

Tog propisanog reda u općenju sa ženama muž se mora pridržavati i onda, kada nije zdrav, pa kada se muž razboli u stanu, u kojem nema nikakove njegove žene, on ima pravo sebi pozvati onu, koja je na redu. Ali ako se razboli kod jedne svoje žene tako, da ga nije moguće prenijeti rednoj drugoj, onda će on kod nje ostati do svog ozdravljenja, ali glede drugih ostaje dužan naknadno provesti isto toliko vrijeme. (§ 158.)

Kada bi muž prije uređenog reda slučajno bio boravio kod jedne neko vrijeme, n. pr. mjesec dana, pa to ne bi htio učiniti i kod druge, i kad bi radi toga došlo do spora, sudac će mu narediti pod prijetnjom kazne, da imade u budućnosti red staviti i strogo ga se držati (§ 159.).

2. Dužnost uzdržavanja žene.

a) Žene, koje imaju pravo na nafaku.

U šerijatskom pravu nafakom se zove uzdržavanje porodice, a ona se sastoji iz hrane, odjeće, obuće i stana. Budući, da i žena spada u porodicu, a u najviše je slučajeva zaposlena sa kućanstvom muža i u mnogo čemu podvrgnuta njegovoj volji, pa nije posve slobodna, to je propisano, da je sam muž mora uzdržavati. A pošto žena može doći i u takav pravni položaj prema mužu, da to ne zaslužuje, dolazi u pitanje, koje su to žene, koje imaju pravo na svoje uzdržavanje od strane muža, a koje su, koje nemaju toga prava, i kada to pravo nastupa, odnosno kada prestaje. Propisi o tome su slijedeći:

Muž je dužan uzdržavati svoju ženu od momenta sklapanja njihova pravno valjanog braka. I u ovom slučaju je svejedno, da li je muž siromašan, bolestan, odsutan, impotentan i malodoban, te nesposoban za bračno općenje sa svojom ženom. A svejedno je i to, da li je žena imućna, muslimanka, ili nemuslimanka, odrasla i punoljetna, ili je ona maloljetna, ali je sposobna za bračni život (§ 160.).

Muž je dužan uzdržavati svoju ženu i onda, kada ona stalno stanuje u roditeljskoj kući, a on ne zahtjeva njeno

preseljenje sebi, i ona se bespravno ne protivi tom preselenju (§ 161.).

Žena ne mora putovati sa svojim mužem, pa je on dužan nju uzdržavati i onda, kada ona ne htjedne s njime putovati. Što je propisano ugovoreno ili uobičajeno, da muž mora odmah po bračnoj vezi ženi predati (mehri muadžel) pa on to ne ispuni i ne preda, ona ima pravo, da mu se ne prepusti u bračno općenje, ali je on i u ovom slučaju dužan uzdržavati je (§ 162.).

Kada žena po prelazu mužu, a nakon bračnog sastanka, oboli, ili mu se preseli bolesna, tako da nije sposobna za brak, ili se ne preseli, ali se bespravno tome ne bude protivila, muž je dužan i u ovim slučajevima uzdržavati svoju ženu (§ 163.). A ako žena oboli kod muža, pa se preseli u takvom stanju svojoj rodbini, a muž zatraži njezin povratak sebi, i ona to odbije, gubi pravo na svoju nafaku, ako je njezino preselenje uopšte moguće i ako se njezino odbijanje ne osniva na kakvom drugom propisanom i uglavljenom njenom neispunjenom pravu, koje muž ne ispunjava. Inače je muž dužan uzdržavati je i u ovom slučaju (§ 163.). Ni hapšenje muža ne može biti zaprekom uzdržavanja svoje žene, pa s toga, ako bude muž uhapšen, makar bilo i za onaj ženin dug, koji on nije kadar podmiriti, ženina nafaka ne otpada (§ 164.).

Žena imućnog muža nije dužna sobom kućne poslove obavljati, nego je on dužan i za to poslugu joj dati. S toga, ako ovaka žena bude imala svoju sopstvenu sluškinju, njen imućni muž je dužan uzdržavati i tu sluškinju, ako je ona isključivo zaposlena u ženinom poslu. A kada u braku ima djece, onda i za njih treba sluškinja, ako jedna nije dovoljna za sve, pa je i nju muž dužan uzdržavati (§ 165.).

b) Žene, koje nemaju prava na nafaku.

Izvjesna malodobnost žene može biti smetnja njezinoj nafaci. S toga žena ne ma prava na svoju nafaku od strane muža, kada je ona tako malodobna, da nije sposobna za bračno i slično općenje, osim, ako je muž zadrži kod sebe radi društvenosti s njom (§ 166.).

Katkada je i ženina bolest zaprekom za nafaku, pa po mišljenju nekih pravnika i filozofa nema prava na nafaku bolesna, mužu ne preseljena žena, kada je ona tako teško bolesna, da je njeno preselenje uopće nemoguće. Ipak prevladava mišljenje, da i u ovakvom slučaju ona ima pravo na nafaku (§ 167.).

Smetnja je ženinoj nafaci i putovanje žene na hadž-obred, koji se vrši putovanjem u sveta mjesta u Meku, ako ne putuje zajedno sa mužem, pa kada je ona na tom putu bez muža, nema prava na nafaku od njegove strane (§ 168.).

Budući, da je dužnost nafake u glavnom uslovljena sa podložnošću i pokornošću žene (džezaul ihtibas) nema prava na muževu nafaku ona žena, koja se bavi kakvim zanatom i obrtom izvan muževe kuće po danu, a u noći boravi kod muža, kada joj on tu odsutnost zabranjuje, a ona ga ne sluša, nego mu stan u tu svrhu po danu napušta. Ona u ovom slučaju gubi pravo na svoju nafaku za vrijeme dotičnog svog odsustva (§ 169.).

Isto tako nema prava na muževu nafaku ni uhapšena žena za trajanja njezina hapsa, makar bilo i za dug, koji ona nije moguća platiti, osim ako je uhapšena za mužev dug (§ 170.).

I stanovita nepokornost i odsutnost žene smetnja je njezinoj nafaci. S toga nema prava na nafaku »n a š i z a« t. j. ona žena, koja je nepokorna mužu i neopravdano napušta mu stan bez njegovog znanja i privole, te neopravdano odbjegne od muža. Nafaka ovakve žene otpada za cijelo vrijeme takvog njezinog neopravdanog postupka i bježanja od svog muža. A u ovakvom slučaju, ona nema prava na naplatu ni dosuđene i dospjele joj nafake, jer je gubi takvim svojim postupkom (nušuzom). Žena gubi pravo na svoju nafaku i onda, kada oni borave u njenu stanu, pa mu ona zabrani pristup u svoj stan, kada on nju na to pozove u svoj stan, a ona to odbije. Pravo ženine nafake vraća se, čim se ona pokori i mužu se vrati, ili ga primi na zajednički bračni život, ali za propušteno vrijeme u nušuzu, ona nema prava prošlu nafaku potraživati od muža (§ 171.).

Dužnost uzdržavanja žene otpada i u nekim pravno-nevaljanim brakovima, pa i u upotrebi ženske u zabludi. Tako pravno nevaljano vjenčana žena, ili u zabludi upotrebljena žena nema prava na nafaku osim one koja je slučajno vjenčana bez svjedoka, i ako je i njen brak pravno nevaljan, jer pravnici nijesu svi složni u tom, da je brak pravno nevaljan kada se sklopi bez svjedoka, ako se inače oglasi (§ 172.).

3. Ženina hrana i obskrba.

Kako je već navedeno, u nafaku (alimentaciju) spada hrana, obuća i odjeća, te stan, a visina i obim nafake u pojedinim slučajevima, osobito hrana, ovisi o imovinskom stanju i položaju bračnih drugova, pa ako su oboje imućni i hrana mora biti prema tome, a ako su siromašni, i hrana će biti siromška, a ako su osrednjeg stanja, takva i hrana mora biti. Ali ako je muž siromašan, a položaj žene iziskuje bolju hranu, onda je on dužan moguću hranu davati, a ženi stoji pravo sudbeno isposlovati sebi odgovarajuću hranu radi eventualne naknade u budućnosti (§ 173.). Hrana će se

odrediti ženi prema vrstama u količini živeža u naravi, ili će se to procjenom u novcu odmjeriti prema prometnoj vrijednosti pojedinog živeža, pa se ona može, kako cijene rastu ili opadaju, povisivati i snizivati (§ 174.).

U određenju i podmirenju nafake postupiće se prema shodnosti i polakšici, pa ako je muž dnevničar (dnevno zarađuje i naplaćuje) davaće i nafaku tako, ali unaprijed, a ako je sedmičar, davaće nafaku sedmično. A ako je trgovac, ili platu prima mjesečno, onda će i nafaku tako podmirivati, a ako je težak, nafaku će podmirivati godišnje. Nu ako bi koji od ovih zanemario svoju dužnost, žena ima pravo na odmjerenje dnevne nafake protiv njih u novcu (§ 175.).

Muž je dužan sam od sebe ženu uzdržavati, dok je s njom u braku. Nu, kada bi se žena potužila na muževu nemarnost u ovoj njegovoj dužnosti prema ženi, i kada bi se to dokazalo pred sudom, sud će muža pozvati, pa će u njegovoj prisutnosti ženi odrediti propisanu nafaku protiv njega i narediće mu davanje te nafake ženi pod prijetnjom zakonskih posljedica i ovrhe, ako se u muževoj kući sofra (trpeza) ne postavlja, i ako u njoj nema dovoljno hranjivih predmeta, koji su ženi na dohvatu, i kojima se ona može i smije poslužiti pri potrebi. Sud ima pravo prisiliti muža na davanje te nafake ženi i hapsom, a i ovršnim putem određenu nafaku utjerati, pa je ženi tako podmiriti (§ 176.). Ovo vrijedi onda, kada je muž u stanju svoju ženu uzdržavati, ali neće da tu svoju dužnost vrši. Nu ako se ispostavi, da je on siromašan, i da nije nikako u stanju svoju ženu obskrbljivati, onda po mišljenju hanefista, on se neće radi toga stavljati u zatvor, niti će se njihov brak radi toga razvrgavati, nego će sud odrediti na njega nafaku njegove žene sa pravom zaduženja i kasnije naknade od njega, pa će dužni biti ovaj zajam ženi davati oni ženini srodnici, koji bi je dužni bili uzdržavati, da ona slučajno nema muža.

Isto tako će se postupiti, kada ona ima svoje malodobne, siromašne i nafaci potrebne djece, pa će se njihova nafaka odrediti na dotičnog siromašnog oca sa pravom pomenutog zaduženja i naknade, a zajam će morati davati, i to prisilno, oni dječiji srodnici, koji bi ih morali uzdržavati, da slučajno ova djeca nemaju svoga oca (§ 177.).

Nu po mišljenju i nalazu imami Šafije i Malika sud će brak razvrgnuti, kada se utvrdi, da muž apsolutno nije mogućan uzdržavati svoju ženu, niti on ima imovine, od koje bi ona mogla živiti (Šerh, I. sv. str. 247. i 249.). A po imami Hanbelovu mišljenju brak će se ovakog para razvrći, naravno na zahtjev žene, i onda kada muž jedan dan zaradi i može uzdržavanje žene podmiriti, a drugi dan nikako ne može, pa se ta oskudica na strani muža uzastopce više puta ponovi (Šerh I. sv. str. 250.).

Slično će se po imami Malikovu nalazu postupiti na zahtjev žene i onda, kada je siromašni muž bolestan, ili uhapšen, pa to bude dugo trajalo i donosilo straha štetnosti i pokvarenju žene, a i onda, kada je siromašni muž odsutan (gaib) u inozemstvu, ili mu se za život i boravište ne zna, a utvrdi se, da nije ostavio, i da uopće nema nikakve imovine, kojom bi se žena mogla uzdržavati. Dopušteno je po tom nalazu i u ovim slučajevima njihov brak razvrći (Šerh I. sv. str. 249.).

Kada sudac ženi odredi nafaku, ili se muž i žena sporazume glede njezine nafake na izvjesnu stvar, pa žena sazna, da će muž odsustvovati i pobjeći, ili se poboji njegove odsutnosti, onda žena ima pravo na prisilno zajamčenje svoje nafake, pa može uzeti jamca od muža, koji će tu nafaku do njegova povratka podmirivati (§ 178.).

Određena nafaka ne mora biti uvijek jednaka po svojoj obilnosti i kakvoći, nego se ona mijenja prema imućstvu i položaju bračnih drugova, pa kada muž postaje bogatijim i nafaka prema tomu raste, a kada muž siromaši, prema tomu i nafaka pada, i t. d. (§ 179.).

Žena nema prava, naplaćivati od muža svoj trud, koji je dragovoljno uložila u pripravu jela za njih, i ako ona po zakonu nije dužna sebi i imućnom svom mužu ni to pripravljati. Nu ona ima pravo na naplatu zasluge oko priredbe jela, kada ona po njegovoj zapovjedi bude pripravila štogod od jela za njegovu trgovinu i prodaju (§ 180.).

4. Ženina odjeća i stan.

Jedan dio ženina uzdržavanja sačinjava njezina odjeća, obuća i stan (kisve i sukna). S toga je muž dužan ženu obskrbiti potrebnom i uobičajenom odjećom i obućom prema njihovom položaju i običaju okoline, i ova dužnost nastupa odmah po sklopljenom pravno valjanom braku (§ 181.). I muž je dužan sobito ovu dužnost izvršiti u naravi ili u novcu odmah. A ako bi to zanemario, može biti i osuđen na izvršenje te dužnosti u slučaju pritužbe od strane žene (§ 182.). Muž je dužan svoju ženu nastaniti u posebnoj kući (dar), ako su oni imućni, a ako nijesu toliko imućni, onda je dovoljna i jedna soba (bejt), koja ima uza se nuzgredne potrebne prostorije i odgovarajuće sustanare i komšije (Kabili sukna) (§ 184.).

Muž nema prava, da prisili ženu na stanovanje sa njegovom rodbinom (n. pr. roditeljima) u jednom stanu niti sa njegovom djecom od druge mu žene, osim ako su posve malodobna. A isto tako žena nema prava, da kod sebe nastani, u muževoj sobi, ma koga bilo od svoje rodbine, pa bilo to i njezino malodobno dijete od drugog muža. Privo-

lom ovoga pako sve je to dopušteno (§ 185.). Kada muž nastani svoju ženu u poseban stan u jednoj kući, u kojoj stanuje i neko od njegove rodbine, žena nema prava tražiti drugi stan, osim ako ta muževa rodbina bude nju riječima ili djelom vrijeđala i napadala. Ali, ako u tom istom stanu (sobi), gdje ona stoji, bude nastanjena i njezina inoča, ili kogod od njegove rodbine, onda ona ima pravo zahtjevati drugi stan, kada i ne bi bila od njih napadana ni uznemirivana (§ 186.).

Ako se žena bude strašila u muževu stanu, s toga, što je on takve prirode, ili ako muž bude morao u noći izostajati od žene, a ona nema nikoga pri sebi svoga, s kim bi se zabavila, onda je muž dužan pridružiti joj koga svoga, ko će je u takvom stanu zabaviti i s njome noćiti, ili je dužan prevesti je u mjesto, gdje se nema razloga strašiti (§ 187.).

Muž je dužan ženi nabaviti postelju i prostirku prema njezinu položaju, i ova dužnost ne spada sa njega ni onda, kada žena sve to ima svoje, pa je on dužan nabaviti joj i sve ono pokućstvo, što je potrebno za jednu obitelj, kao i ono, čijem se čisti i pere, pa i ono, što služi za ženinu toaletu prema običaju njihove okoline (§ 188.).

5. Određivanje nafake na odsutnog muža.

I odsutni muž je dužan uzdržavati svoju ženu, pa kada bi on tu svoju dužnost zanemario, i ne bi se pobrinuo za ženinu nafaku, onda će se njezina nafaka odrediti na njega iz njegove imovine, u njegovoj odsutnosti s time, da se žena zakune, da on njoj nije ostavio ništa za uzdržavanje, i da ona nije njegova raspuštenica, ili odbjeglica, i uz jamčevinu (§ 189.). A ako odsutni muž nema imovine, od koje bi se ženina nafaka odredila, onda, po hanefistima, sudac će joj na opisani način odrediti nafaku i dozvoliti će joj zaduženje sa pravom na naknadu, a po imami Hanbeliji i Maliku u ovom slučaju sudac joj može brak razvrći, ako ona bude to zahtjevala (§ 190. i Šerh. I. sv. str. 149.). Žena odsutnoga muža ima pravo i bez osude upotrijebiti njegovu imovinu u svoje primjereno uzdržavanje, a dužna je naknaditi primljenu nafaku, ako se ispostavi, da ona nije njegova žena, ili da je on nju prije pustio (§§ 192., 193. i 196.).

6. Nafaka kao tražbina.

Nafaka u glavnom ima prednost pred ostalim dugovima, pa kada je neko, na kome leži dužnost nečijeg uzdržavanja, dužan drugome, iz kakva drugog naslova, vjerovnik nema prava, da se naplati i iz one dužnikove imovine, računajući ovamo i stan, koliko je najnužnije potrebno za uzdržavanje dužnika, njegove žene, djece i svih onih, koje je on po

zakonu dužan uzdržavati (§ 197.). Nu nafaka ne postaje tražbinom prije i drugačije nego li presudom suda, ili određenom nagodbom bračnih drugova (§ 198.).

S toga žena nema prava na naplatu svoje nedosuđene ili nagodbom neutvrđene, a po njoj izvršene nafake, pa taka nafaka otpada, ako nije potraživanje ispod jednog mjeseca dana (§ 200.).

Nu po sudu određena, ili po privoli stranaka utvrđena ženina nafaka neće otpasti samo s toga, što nije u određeno vrijeme podmirivana. Pa kada se takva nafaka nakupi, žena ima pravo, dok je u životu i dok je pokorna mužu, te dok je i on živ, tu sakupljenu nafaku od njega naplatiti, bilo prošlo malo ili više vremena od dosuđenja ili nagode (§ 199.). Ali ženina sudom dosuđena nafaka, ili ona, o kojoj su se bračni drugovi nagodili, ali bez dozvole suda zaduženjem opterećena, otpada smrću jednog bračnog druga, i ona je u ovom slučaju nenaplativa iz njegove ostavine. Nafaka, kao tražbina puštene žene ne otpada, osim ako se je razvod dogodio zbog ženina nevaljala postupka (§ 201.).

Osudom i zaduženjem po dozvoli suda nastala i tražbinom postala nafaka naplativa je i iz ostavine muževe (§ 202.).

Unaprijed ženi predata nafaka ne može se tražiti natrag ni ako muž umre, ili se razvede sa ženom, pa s toga, ako neko dade svojoj ženi nafaku unaprijed, a za tim umre ili se s njom razvede, nema niko prava na vraćanje te unaprijed predate nafake (§ 203.). Nafaka, koju nije ni sud dosudio, niti su se o njoj bračni drugovi nagodili, ne može se opraštati (ibra), jer se ne zna, kolika je, a dosuđena ili ugovorena nafaka može se oprostiti, jer se zna, kolika je. S toga je slobodno oprostiti protivnika od naplate dosuđene, bilo dnevne, mjesečne ili godišnje nafake (§ 204.). Obični ostali dugovi bračnih drugova jednog prema drugom mogu se uz njihovu privolu za nafaku i prebijati (§ 205.).

XIX. VLAST I PRAVA MUŽA NAD ŽENOM.

Muž kao glava obitelji, ima izvjesna prava i vlast nad svojom ženom, ali se to u glavnom sastoji u onim odnosima, koji se tiču »irza i namusa« (bračne i obiteljske časti), porijekla, potomstva i muževe imovine. S toga je žena dužna u tom pogledu vladati se najčasnije, a muž, u slučaju njena protivnog postupka, ima pravo i vlast propisano istupiti protiv nje. Muževa se dakle vlast nad ženom sastoji u odgojnom pravcu, pa on nema nikaka prava ni vlasti nad njezinom sopstvenom imovinom. Žena sama po sebi ima pravo potpunoga slobodnog raspolaganja svojim svakovrsnim imetkm, kada je zakonski za to sposobna, i to i bez

dozvole i bez privole svoga muža i bez prava i kakva upli-tanja u tom od njegove strane. S toga ona može svojom imovinom upravljati i raspolagati po svojoj volji, lično ili posredstvom i drugog koga osim muža. I u ovom je ne može niko smetati, niti njezin postupak ovisi o čijoj mu drago dozvoli, pa ni o očinoj i djedovoj, kada je ona za to potpuno sposobna, punoljetna i zrela, te dobra kućanica. Ona u ovom slučaju nije dužna ni sebe uzdržavati, makar koliko bila bogata (§ 206.).

Žena bez muževa znanja nema prava ostavljati njegov stan, i time davati povoda mržnji i svađi, te zanemarivanju skladnog bračnog života, osim slučaja, kada muž ne izvrši svoju dužnost podmirenja mehri muedžela. Ona ima pravo i bez muževe privole na posjetu roditelja najmanje svake sedmice jedanput, a ostale rodbine bar u godini po jedanput, a kada su roditelji bolesni, te potrebni kćerine njege, žena je dužna njihovu njegu vršiti bez obzira na muževu dozvolu. Ženino skitanje kojekuda, muž može zabraniti i spriječiti. Svaka ženina odsutnost osim nabrojenih potpada pod mu-ževu privolu, kao i primanje izvjesnih posjeta (§ 215.).

Muž je vlastan zabraniti svojoj ženi primanje stranih posjeta i posjećivanja i obilaženja (zijaret) stranih lica, pohađanje takvih mjesta, sastanaka i veselja, koji mogu sramotu nanijeti. Muž je vlastan ženu prevesti sebi iz rodi-teljske joj kuće, ako je ova sposobna za bračni život. On ima pravo zabraniti i dugočasno boravljenje ženine rodbine kod nje u kući njihova stanovanja (§ 207.). Kada muž udo-volji svojoj propisanoj dužnosti prema ženi, vlastan je ženu preseliti sa sobom u obližnje (ispod 18 sati običnog pje-šačkog hoda) udaljeno mjesto, bilo ono grad ili selo, ali nema prava preseliti je u više udaljena mjesta prisilno i bez njene privole ni kad bi joj podmirio cijeli mehr (§ 208.). Muž smije ukoriti neposlušnu ženu, gdje inače sudska kazna nije propisana, ali je apsolutno ne smije tući, pa makar to ona bila i zaslužila. U slučaju neuspjeha sa ukorom može se poslužiti sa razvodom braka (§ 209.).

XX. NESUGLASICE I SVAĐE U BRAČNOM ŽIVOTU.

U bračnom životu mogu se događati i porađati svađe i nesuglasice među bračnim drugovima iz vrlo različitih uzroka, pa mogu izazvati i parničenje njihovo radi različitih bračnih sporova, koji se odnose samo na bračni život. Pa kada nastane jači spor i porodi se svađa među mužem i ženom u težoj mjeri, pa se oni, ili jedno od njih radi toga obrati sudu, sud je dužan postaviti njima dvojicu valjanih i pravednih pomiritelja i sudija, i to najbolje je postaviti jednog iz muževe, a drugog iz ženine porodice, da ih preslu-

šaju, i da ih po mogućnosti pomire i sastave u zajednički bračni život. Ali ako ovi ne budu imali uspjeha, sud je dalje dužan parnicu provesti i suditi prema uspjehu spora. Ove izabrane sudije (»hakemi«) nemaju prava dotični brak putem »hula« razvrći, osim ako bračni drugovi na to naročito pristanu i ovlaste ih (§ 210.).

Kada se žena potuži na bježanje i odsustvo (nušuz) muža, ili na njegov surov postupak, i to se ispostavi istinitim, sud će ga za to ukoriti i narediti mu, da to ne smije činiti dalje, te će mu i zaprijetiti zakonskim posljedicama, ako bi se to ponovilo sa njegove strane (§ 211.). Naravno, da je ovo teško provesti, osobito onda kada je muž siromašan, pa mu se nema šta za eventualnu ženinu nafaku zaplijeniti u slučaju, da bi žena zbog njegova zloga postupka pobjegla, pa nafaku isposlovala.

Kako se vidi, mnoga ženina prava uopšte je teško realizirati, kada ona u braku bude nesretna. Za to je ona dužna dobro paziti prije udaje, za koga će se vezati i s kime će u bračnu vezu stupiti, iz čega slijedi da je upoznavanje bračnih drugova potrebno prije stupanja u bračnu vezu, osobito za ženu.

XXI. ŽENINA PRAVA I DUŽNOSTI (HUKUKI ZEVDŽE).

Osim gore navedenih ženinih prava i dužnosti treba spomenuti još i ove:

Od ženinih dužnosti je jedna i ta, da bude mužu pokorna, poslušna i podložna u onom, što on bude od nje s pravom zahtjevao da vrši u bračnom odnošaju, a što je dopustivo u bračnom pravu.

Nadalje je žena dužna čuvati mu kuću, paziti na red u njoj. Njena je dužnost čuvati i svoju čast i muževu imovinu, te ne davati nikome ništa iz kuće bez muževa znanja, osim što je uobičajeno. Predati se i odazvati na poziv muža u bračno općenje s njime, ako je on prije toga podmirio sve ono, što treba da podmiri, osobito ono, što je zakonito propisano i uglavljeno ili uobičajeno ženi dati (§ 212.). Za to žena ima pravo odbiti bračni sastanak i slično sa mužem, pa i svoje preselenje mužu uskratiti, sve dok on njoj ne podmiri ugovoreni mehri-muadžel prema ugovoru i običaju (§ 213.). U tom slučaju se ona neće smatrati našizom (odbjeglicom) pa ne gubi pravo ni na svoju nafaku (§ 214.).

Kada je ženin otac dugo i teško bolestan, pa bude potreban obhođenja i njege, a ne bude imao uza se nikoga, ko će mu biti na ruci i usluzi, udata njegova kćer dužna je i bez muževe privole svoga oca obilaziti i njegovati kao i svoju bolesnu majku, makar otac i ne bio musliman (§ 216.).

XXII. RAZVOD BRAKA (MUFAREKAT).

Bračni razvod, kao inštitucija u šerijatskom pravu propisan je kao nužno zlo. Razvod braka je samo u načelu dopušten, inače je oglašen kao vrlo mrsko djelo[1]) i po Bogu kažnjivo, ako se bez opravdana razloga i iz objesti vrši,a i posljedice su po muža dosta teške, osobito onda, kada se vjenčanje obavi sa visokim mehrom, i kada su po srijedi djeca za uzgoja, kojih razvedena majka ima pravo kod sebe držati uz očino uzdržavanje djece i napose plaćanje uzgojne zasluge majci (udžreti hidana).

Bračna veza može se oboriti na razne načine. Kako brak prestaje i razrešava se, kada je pravno nevaljan, bilo je govora gore. Ovdje će se dodati kako i na koji način se može brak razvesti u drugim slučajevima i prilikama, kao n. pr. pri impotentnosti muža, pri običnom puštanju žene po mužu. kada brak prestaje »lianom«, a kada »ilaom«, kako može doći do razvoda braka »tefvidi talakom«. Nadalje u kojim slučajevima se brak sudski proglašuje razvrgnutim, kao n. pr. u slučajevima izvjesne nestalosti i odsutnosti muža, te njegova totalnog siromaštva i utamničenja i t. d.

1. Razvod braka pušćanjem žene (talak).

Islamski brak, već po samoj svojoj konstrukciji kao privatno-pravna pogodba bez ikakve faktične svetosti u sebi, bez obilježja čisto vjerskog karaktera, bez svečanog i crkvenog blagoslova, sam po sebi povlači za sobom razvrgnuće, čim za to nastupe izvjesni momenti i uzroci, kao i svaki drugi privatno-pravni ugovori, sa posljedicama dotične činidbe [2]).

[1]) Ebgadul halali indalahi etalaku. — Hadis. Bogu je najmrže dozvoljeno djelo pušćanje žene.

[2]) Kako se vidi iz samog ljudskog realnog života, prirodno je nemoguće u svim slučajevima bračnog života, da svaki bračni par do kraja održi svoju bračnu vezu, jer između muža i žene, kao i između pojedinaca dolazi do razdora i svađe radi raznih stvari, koja se istina u najviše slučajeva stišavaju i ne daju povoda bračnom razvodu, ali katkada dolazi i do takog razdora i preteške mržnje u braku, koja se neda ukloniti ni stišati bez bračnog razvoda. S toga je u šerijatskom pravu i predviđen propis o pušćanju žene i razvodu braka kao prirodna ustanova i nužna mjera u bračnom životu, i to načelno i u skrajnim granicama, a pod dosta teškim posljedicama, kako je to i napred istaknuto.

Tjesnogrudni i oni, koji neće da vode računa o ljudskoj prirodi i njihovim slabim stranama, neopravdano napadaju ovu islamsku inštituciju, i ako je ona prava blagodat za ljudstvo, kako nam to i ljudski realni život potvrđuje.

Islamski zakonodavac je, kako se vidi, vodio o tom svemu računa, pa je razvod braka u izvjesnim slučajevima dopustio, dajući prednost i

Pod puštanjem žene po mužu razumjeva se dizanje po-stojeće bračne veze uz propisane izreke (Reful kajdi sabiti binikahi).

Međutim i samo puštanje žene po mužu uslovljeno je izvjesnim svojstvima i argumentima. Istina, kako se brak može sklopiti i izvan suda i bez sudske dozvole i funkcije, pa biti pravno valjan, tako se isto brak može u nekim sluča-jevima i razvrći bez sudskog uredovanja, pa i tada biti pravno valjan.

Ali muž, kada se poslužuje pravom puštanja svoje žene, mora u tom momentu biti duševno zdrav, punoljetan i svje-stan posljedica toga čina. Međutim je svejedno, ako je on pri tom rasipnik (mahdžur) ili je fizički bolestan, ili to čini pod silom (po hanefistama) ili u šali. Hadis glasi: Tri su stvari, po kojima nema obzira, da li se izvode ozbiljno ili u šali, a te su: brak, puštanje žene i otpust roba (§ 217. i 218.).

Puštanje žene u pijanom, ali ne u pripitom stanju, pravno je valjano (§ 218.). Ali puštanje žene u snu, ili kada je muž umobolan, nije pravno valjano. Brak umobolnog muža može biti razveden u slučaju, ako je on, sklapajući svoj brak bio duševno zdrav, a puštanje žene vezao za kakav uvjet ili događaj, pa se to u nadošlom njegovom ludilu bude ostvarilo (§ 220.).

Otac nema prava na puštanje žene svoga maloljetnog sina, niti maloljetnik ima prava na puštanje svoje žene, pa njihove izreke o puštanju žene nijesu uvažive (§ 221.).

---

razvodu, nad niskim nemoralnim ljudskim istupima, te ga tako zavio u zakonsku formu i ljudstvu pružio moralni bračni život eventualnim stupa-njem u drugi brak.

U najnovije doba svi napredni narodi uvađaju građanski brak ponaj-više s toga, što crkveni brak nije praktičan u svojim posljedicama, i što se do definitivnog bračnog razvoda nikako, ili pod vrlo teškim uslovima dolazi, pa prirodnom ljudskom životu ne odgovara. Za što n. pr. siliti nekoga na bračnu zajednicu, koja se neda održati, i koja formalno prouz-rokuje brutalan i nemoralan život, a gdjekada urodi i katastrofalnošću. Zbog takog tvrdokornog stanja stvari u pogledu nerazrešivosti braka, prije nekoliko godina desio se je u nas jedan užasan slučaj sa jednom damom. Ona je naime na godine živila rastavljena u svađi sa mužem, i ako su oboje bili vrlo inteligentni, i pripadali boljem društvu. Mržnja je bila užasna i nije moglo biti pomirbe, pa su nakon dugog crkvenog pro-cesa bili rastavljeni od stola i postelje. Definitivna se bračna rastava nije mogla postići i tako je trajalo nekoliko godina. Dama je bila poštena, pa nije htjela nemoralno živiti, a bezbračni život bio joj je dodijao, pa misleći da će prelazom na islamsku vjeru omogućiti svoju preudaju i stupanje u drugi brak, prešla je na islamsku vjeru i nastojala sklopiti drugi brak, ali bez uspjeha, jer šer. sudovi po postojećim propisima nijesu bili nadležni

Nijem (ahres) može svoju ženu pustiti sa poznatim znakovima puštanja, koji se (znakovi) nepobitno odnose na taj čin, ako ne zna pisati (§ 219.).

Puštanje žene može se izvesti i usmeno i pismeno. No u slučaju pismenog puštanja, treba da je dotično očitovanje sastavljeno po propisanoj formi i jasno u obliku isprave, po kojoj se može suditi. Kako se brak može sklopiti posredstvom punomoćnika i puštanje se može izvršiti po valjano ovlaštenom licu. Muž može i pismeno prepustiti svojoj ženi i samo svoje pravo puštanja. Uvažiti se međutim može samo onako pismeno očitovanje, koje je sigurno, ili po vlasti legalizirano. Inače potpada pod ispitivanje i dokazivanje u slučaju dvojbe ili prigovora (§ 222.).

Puštanje žene (mehali talak) ima mjesta samo onda, kada je u pitanju vjenčana i nepuštena žena, i ona, koja se nalazi u njegovom idetu, izuzev slučaj puštanja sa tri talaka (§ 223.).

Broj puštanja, koje muž ima pravo, da izvrši nad svojom ženom, tri su; s toga on može svoju ženu da pusti samo do tri puta, i to najedanput, ili rastavljeno, imali oni prije toga svoj bračni sastanak ili ne. Samo, ako nije bilo među njima bračnog sastanka, pa bude puštena po mužu sa tri tlaka, ali ne u jedan mah, nego rastavljeno, onda je prvi talak važan, a ostali nemaju važnosti. Posljedice puštanja sa tri talaka su te, što isti muž ne može obnoviti bračne veze sa na ovaj način puštenom ženom svojom, prije nego li se ona ne preuda za drugoga, polno po njemu ne bude upotre-

---

razvrći njezin prvi crkveni brak. Kad je i ovo razočaranje doživila, jednog dana je sa trećeg sprata zgrade, u kojoj je samotan život provodila, skočila i tako svoj život usljed ljudskog nemilosrđa i tvrdokornih crkvenih i državnih propisa dokončala. Ovakih slučajeva dešava se prilično dosta, pa islamski »šaria«, da ih po mogućnosti zapriječi, dopustio je bračni razvod, a ovo se osniva na onoj izreki: In lem jekun vifakun, fe firakun, — ako nije moguća zajednica, jest rastanak. Šta više, mužu, kao glavi bračne zajednice, dato je u ovom i jače pravo, nego li ženi, radi njegovih jačih živaca i veće trpeljivosti. Žena najme, može biti nepoštena i neposlušna, pa kao takova htjeti živiti sa mužem. U ovakom slučaju njemu je specijalno slobodno pustiti je i brak razvrći bez bojazni na grijeh. Drugačije bi bilo zlo po muža, kad ne bi imao ovo pravo. A budući, da i muž može biti nevaljal prema ženi, njoj je slobodno otkazati njihovu bračnu vezu, kada ona pri sklapanju braka bude to ugovorila. Tako su oboje i u ovom pravnom pitanju dovoljno izjednačeni.

Prema svemu tomu razvod braka ima i dobru i zlu stranu, pa ko se s njom iz nužde i u nevolji posluži, za njega je on prava blagodat, a ko to čini iz objesti, zaslužuje Božju kaznu i ljudski prezir, a u oba slučaja potpada pod teške posljedice tog nemilog čina.

bljena, pa puštena, ili po smrti kao i po puštanju ovog drugog ne bude propisani idet izvršila (§ 224.).

Puštanje žene vrši se sa stanovitim izrazima i formulama. Ove rečenice mogu biti jasne (sarih) ili dvosmislene (kinaja), t. j. one mogu da znače puštanje direktno, ili indirektno. U prve se ubrajaju svi izrazi, koji po svom prvobitnom značenju i jasnoči znače puštanje žene, ili se obično upotrebljuju u slučajevima puštanja žene, bilo usmeno, bilo pismeno. Jasni i poznati znakovi puštanja žene nijemih lica, izražena sa prstima, ili inače, ubrajaju se u jasne izraze. Pa ko se pri puštanju svoje žene posluži pomenutim izrazima i figurama, brak prestaje bez obzira na njegovu (muževu) namjeru i volju (nijet).

U drugu vrstu puštanja (nejasnu) spadaju onakvi izrazi i figure, koje mogu da znače i puštanje žene i što drugo (n. pr. neka si prosta od mene), pa s toga njihovom upotrebom u puštanju žene neće razvod nastupiti, ako nije bilo i namjere puštanja, ili slična znaka. Svejedno je, bilo to vršeno usmeno, ili pismeno (§ 225.).

2. Vrste puštanja žene i razvoda braka (aksami talak).

Puštanje žene po mužu prema svojim posljedicama za eventualnu obnovu braka sa istom ženom, i za druge stvari, dijeli se u dvoje: na talaki ridžiju, po kojem može doći do bračne zajednice bez obnove braka, i na talaki bajin, po kojem samo obnovom braka može doći do ponovne bračne zajednice. Talaki bajin se dijeli opet u dvoje, u »sugra« manjeg značaja, i »kubra« višeg značaja, obzirom na posljedice (§ 226.).

a) Puštanje žene talaki ridžijom.

Puštanje žene izvršeno po mužu sa stanovitim jasnim izrajima i takovim, koji izravno obilježuju puštanje, zove se »talaki ridži«. S toga se smatra, da je puštanje ridži onda, kada ono bude izrečeno sa riječi: »puštam« uz navodjenje imena žene, koju pušta, sa kojom je imao bračni sastanak; ili upiranjem u nju. Ta riječ (puštanje) u ovom slučaju ne smije biti spojena sa kakvom proturadnjom (ivezom) i protudavanjem, niti sa tri jasna ili znakovima (prstima) izražena puštanja. To puštanje ne smije biti ni tako, da znači više od običnog jednog puštanja, niti takvim izrazima, koji znače, da to nije obično puštanje. S toga, kada muž kaže svojoj ženi, ti si puštena, ili, pustih te, ili, puštam te, i t. d. ovakim izrazima izraženo stvara puštanje talaki ridžiju, bez obzira, šta je muž pod tim izrazima mislio, i je li uopće šta drugo mislio, ili nije (§ 227.). Što se tiče puštanja žene, sa kojom nije bilo bračnog sastanka, ono ima značaj talaki bajina, i ona u ovim potonjim

slučajevima bez ponovnog vjenčanja ne može nastaviti bračni život sa istim mužem (Šerh I. sv. str. 312.).

U talaki ridžiju se ubrajaju i neki izrazi, koji inače ne znače direktno puštanje, kao gornji izrazi, ali se broje ridžijskim izrazima i to: Izlazi, odlazi, izdiri, osami se, prosta si, tegli idet, isprazni se, i to kada su upućeni svojoj ženi od strane muža. No budući, da ovi izrazi ne znače direktno puštanje, a mogu biti izraženi u dobrom raspoloženju, u ljutini, u srdžbi, ili u razgovoru i pregovorima o puštanju, to su odlučni ovi momenti, i oni će se uvažiti kao talaki ridži samo u slijedećim slučajevima, navedenim u skrižaljki:

Izrečeno	1. Izlazi Odlazi	2. Prosta si! Slobodna si!	3. Tegli idet! Isprazni se!
U dobrom raspoloženju	Treba namjera	Treba namjera	Treba namjera
U srdžbi	„	„	Ne treba namjera
U pregovaranju o puštanju	„	Ne treba namjera	„

Dakle u dobrom raspoloženju izrečene po mužu prema ženi gornje riječi, ne znače puštanje, niti čine jedno puštanje bez nakane i namjere, a i u srdžbi za izrečene one riječi pod 1. i 2. isto tako, dočim ona pod 3. znači puštanje, bez obzira kada je u srdžbi izrečena i t. d. (§ 229.)

Posljedice ovakvog puštanja žene su ove: Puštanje žene talaki ridžijom ne poništuje bračne veze, niti odmah obara brak. U takvom slučaju muž i žena ostaju i dalje u braku, i to traje sve do isteknuća njezina ideta. Ona ostaje još njegovom ženom, i on njezinim mužem. Ovako puštena žena ima pravo za vrijeme ideta stanovati u istoj kući, gdje joj muž stanuje, a muž je dužan za vrijeme ideta uzdržavati je, pa mu je slobodno polaziti je i obhoditi i bez njezine dozvole, a sa njom i bračno općiti, te će ovo značiti njihovu bračnu obnovu. Dok je ovaka žena

još u idetu, da slučajno jedno od njih umre, drugo ima pravo nasljedstva od prvoga, bio muž nju pustio u stanju svoga zdravlja ili bolesti, sa njezinom voljom ili bez volje. (§ 230.)

Talaki ridžija ima dakle taj značaj, da muž može samo sa na taj način puštenom ženom nastaviti bez ponovnoga vjenčanja i mehra pravno valjano bračni život, dok je žena još u idetu, znala ona ili ne znala, da se on njoj obratio, bila s time zadovoljna ili ne bila, odbila taj povratak muža ili ne, ali muž nema na ovo prava, kada on propusti svoje pravo povratka ženi u idetu. Muž nema prava, da se za vrijeme ideta na opisani način obrati na svoju puštenu ženu, sa kojom je imao samo osamljene (halvati zahiha), i oni uz svoju privolu mogu stupiti u nov bračni život samo uz uslov obnove vjenčanja. (§ 231.)

Muž se ženi obraća riječima: vratih ti se, a i samim pristupom, i onakvim bračnim općenjem sa ženom, koje prouzrokuje tazbinstvo. (§ 232.) Obraćanje muža ženi treba da je određeno, pa ne važi, ako je vezano za kakvo buduće vrijeme, kakav uslov. (§ 233.) Ovo obraćanje muža ženi vrijedi i bez svjedoka i bez izravnog obavještenja žene, ali bolje je obavjestiti je, pa i zasvjedočiti valjanim propisanim svjedocima u isti mah, ili nakon izvršenja povratka. (§ 234.) Sudu svakako treba prijaviti taj slučaj radi registriranja.

Pravo obraćanja muža ženi u idetu od talaki ridžije prestaje sa isteknućem ideta, ali u slučaju spora, da li je idet istekao ili nije, odlučuje očitovanje i tvrdnja žene uz njezino položenje zakletve, ako se podudara prošlo vrijeme sa odgovarajućim razmakom, koji je najmanje (sa 60 dana) propisan, kod žena sa periodom (§§ 235. i 236.)

b) Puštanje žene sa talaki bajinom.

Talaki baijnom se zove svako drugo i na drugi način izvršeno puštanje, osim onog, što je izloženo gore pod a) o talaki ridžiji. Ova vrsta talaka (bajin) kako je već gore rečeno, dijeli se u mali (sugra) i veliki (kubra) talak po svojim posljedicama. U potonji (bejnuneti kubra) spada ono puštanje (sa tri talaka) poslije kojega nije dopušteno istom bračnom paru obnoviti brak prije izvršenja gore opisane »hulle«, t. j. preudaie za drugoga, bračne upotrebe polno po njemu, puštanja ili smrti ovoga drugog muža i izvršenja po tom propisanog ideta. Sva druga izvjesna puštanja spadaju u obim onog prvog malog puštanja (bejnuneti sugra). S toga je talak bajin uopće, kada se on izvrši prema ženi, sa kojom je bračnog sastanka bilo, riječima ili znakovima (prstima) brojnog značenja puštanja, ili upotrebom onakvih atributa uz riječi puštanja, koji znače sta-

novitu težinu i množinu, pa bilo i kakvu prispodobnu jačinu kod puštanja žene. Tako kada muž reče svojoj ženi »puščam te sa tri talaka«, ili brojno te puta puštam, puštam te kao brdo, i t. d., ovakvim i sličnim izrazima očitovano puštanje sačinjava talaki bajin (§ 239.)

U talaki bajin spada i svako puštanje one žene, sa kojom nije bilo bračnoga sastanka. (§ 240.) A puštanje je bajin i onda, kada neko svoju ženu pusti uz kakvu protu-radnju, ili kakvo davanje od njezine strane mužu, kaka ona tako uz pomenutu ponudu pristane. (§ 242.)

Svi izrazi, koji direktno ili obično po svom smislu i sadržaju ne znače puštanje žene (kada se po mužu uporabe i izreknu prema ženi, nego samo indirektno (u prenešenom smislu) osim onih navedenih pod § 229. imaju značaj talaki bajina, kada se upotrebė pri puštanju žene, ako sa njima uopšte može puštanje nastupiti. (§ 244.) Među bajine spada slučaj, kada se sposoban muž zakune i zavjetuje (ila), da neće sa svojom ženom bračno općiti za četiri i više mjeseci, pa taj zavjet održi, jer bračna veza i u ovom slučaju isče-zava i nastupaju pomenute posljedice talaki bajina. (§ 245.)

Puštanjem žene bajinom bračna veza odmah prestaje, prava se dižu, i muževa vlast nad ovako puštenom ženom prestaje, te se njeno supružanstvo odražava samo još u propisanom idetu i očekivanju.

Ovako puštena žena treba, da se rastavi i sakrije od bivšeg joj muža; i on nema prava pohađati je, i s njom se sastajati. Pravo nasljedstva među njima prestaje, osim slučaja puštanja u stanju bolesti (pod uslovima talaki ma-rida muževa. (§ 246.)

No u slučaju malog bajina ne nastupa između bivšeg muža i žene bračna zabrana i smetnja za obnovu braka, time što je razvod braka tako nastupio. S tog, ako je po srijedi mali bajin (nije bilo puštanje sa tri talaka), takvim licima slobodno stoji ponovno sklopiti brak, uz novi mehr, ako su za to oboje voljni, i to za vrijeme njihova ideta i po-slije ideta. Ali se žena ne može dok je u idetu za drugog pre-udati. (§ 247.) A u slučaju velikog bajina, kada muž pusti svo-ju pravno valjano vjenčanu ženu prije ili poslije bračnog sa-stanka sa tri talaka izrečena na jedanput, ili u razmcima vre-mena, ovako puštanje poništava odmah i bračnu vezu i do-puštanje obnove njihova braka po njima samim bez ženine preudaje po idetu za drugo lice, njezine polne upotrebe po njemu, puštanja ili smrti ovog drugog muža i bez ideta poslije toga. Sama smrt drugog muža, koji je nije polno upotrebio, ne uklanja bračne zabrane sa prvim mužem. (§ 248.)

Izvršena »h u l l a« obara prijašnju smetnju obnove bračne veze sa prvim mužem, pa on, ako su oboje spora-

zumni za to, može obnoviti s njom brak i time se vraćaju sva njihova bračna prava i dužnosti (§ 249.)

Pravno nevaljan brak (nikahi fasid) puštanjem se ne poništava, jer je on sm po sebi ništavan. S toga ako bi neko slučajno svoju pravno nevaljano vjenčanu ženu pustio sa tri talaka, »hulla« nije potrebna za obnovu njihova braka, i oni ga mogu obnoviti, ako nema drugih kakvih bračnim smetnja. (§ 250.)

3. Razvod braka vezanim i uslovljenim puštanjem žene. (Taliki Talak.)

Kako god može puštanje žene biti odmah ostvareno, kada se upotrebe usmeno ili pismeno izrazi, koji to znače (munedžez) (kao na primjer: puštam te, puštena si), tako se isto puštanje žene može vezati (talik) za kakav čin, slučaj ili događaj, pa čim se on ostvari, puštanje se ostvaruje (kao n. pr.: ako me udariš, puštena si, ili, ako s tom i tom osobom progovoriš, puštena si, i slično). Ova vrsta puštanja se zove »taliki talak« (uslovljeno puštanje), pa i on spada u bajine, i ima posljedice talaki bajina. (§ 251.)

Ovako puštanje žene spada u zavjetno puštanje, koje ima posljedice zakletve (jemina) u slučaju prekršaja. Nu ovaj uslovljeni način puštanja žene, da se mogne i ostvariti, potrebno je, da u izrečeno vrijeme dotični objekti, činjenice i događaji ne postoje, ali da je njihovo zbivanje moguće (kao n. pr. ako bez moje dozvole sa izvjesnim licem progovoriš), ili da postoje uopće, ali da spadaju u onakve činjenice i događaje, koji imaju trajni karakter (kao n. pr.: ako obućeš izvjesnu odjeću, a žena se u isto doba nalazi u toj odjeći), ili koji imaju prelazni karakter, (kao n. pr.: ako udeš u izvjesnu kuću, a žena je u isto vrijeme u toj kući), ili da ne postoje (činjenice i događaji), jer su nemoguće, (kao na pr.: ako krava prođe kroz iglene ušice), ili je dvojbeno (kao n. pr.: puštena si, ili nijesi), ili je vezano za Božiju volju (kao n. pr.: puštena si ako Bog hoće i slično). U svim ovim i sličnim slučajevima, ako muž svoje puštanje žene učini ovisnim o pomenute i slične činjenice i događaje, te svoj talak izgovori prema ženi u tim figurama i oblicima, puštanje žene će se ostvariti, čim se dotične ovisne činjenice i događaji zbiju i dogode, osim u potonja gore navedena dva slučaja (dvojbenost i Božija volja) i osim slučaja događaja prolaznog karaktera. (§ 252.) Kod ove vrste puštanja žene objektom može biti izvjesna vjenčana žena ili ona, koja se nalazi u idetu istog muža. (§ 253.) Pri ovakom načinu puštanja žene, ako se upotrijebi riječ »kad god« (kulema) ova riječ ima daleko teže posljedice (svaka obnova čina vuče po jedno puštanje), nego li, kada se upotrijebe riječi, ako, ili, kada (in i iza) i slične, jer svako

obnovljenje događaja vezanog riječima »kad god« vuče za sobom u glavnom iste posljedice, kao kada bi brak bio i obnovljen. (§§ 257. i 254.—259.)

4. Razvod braka sa ustupanjem i prenašanjem svoga prava puštanja na ženu. (Tefvidi talak).

Svako, ko ima pravo, da obavlja lično svoje poslove, može vršenje svojih prava i poslova prenijeti i na drugoga, pa i na svoju ženu. Tako muž, koji ima isključivo pravo na puštanje svoje žene, može ovo svoje pravo prenijeti i ustupiti samoj svojoj ženi, a ne opunomoćiti je za ovo. To muževljevo pravo ustupanja prava puštanja svoje žene njoj samoj zove se »tefvidi talak«.

Pa kada muž svojoj ženi to pravo ustupi, i ona ga u istom momentu u zasjedanju prihvati, muž nema prava povući to svoje ustupanje, a žena se opet ne može poslužiti njime, ako propusti taj momenat i ne prihvati ga u istom zasjedanju. A kada ga prihvati, ne mora se odmah njime i poslužiti, ako nije stavljen rok. Svejedno je, u kakvom je obliku muž to svoje pravo ustupio ženi, kao i to, da li je to učinjeno u njenom prisustvu ili odsustvu, bez obzira, da li je stavljen rok, samo ako ga ona propisno prihvati. (§§ 260. i 261.)

Isto tako muž može i pri vjenčanju ženi ustupiti ovo svoje pravo puštanja, a i žena može, da uslovljava svoje vjenčanje ustupanjem prava puštanja u svrhu, da se njime posluži, ako joj bude trebalo u bračnom životu. (Opširnije o ovom vidi još §§ 262., 263., 264. i 265.)

5. Puštanje žene po bolesnom mužu (talaki marid).

Vršenje svojih prava u stanju zdravlja i u stanju bolesti nije po svojim posljedicama u svakom slučaju jednako. Pa kako je i puštanje žene jedno muževo pravo, kojim se može poslužiti i u stanju zdravlja, a i u stanju bolesti, nastaje pitanje, da li je ono (puštanje) po svojoj posljedici jednako valjano u oba slučaja, i da li je i kada je valjano, ono koje se izvrši u stanju bolesti.

Puštanje žene po bolesnom mužu zove se izbjegavanjem (far bi talak) izrečenim na štetu žene u pogledu nasljedstva, ali se to izbjegavanje i takovo puštanje ne uvažuje, u pogledu miraza kada je u izvjesnoj bolesti izvršeno.

Muž se smatra izbjeglicom (far bi talak) [1]) u puštanju žene samo onda, kada to izvrši u smrtnoj bolesti (maradi mevt), inače se takvim ne smatra, kada je obično bolestan. Smrtnom pako bolesti smatra se svaka ona bolest,

---

[1]) Puštanje žene po mužu u bolesti radi oštećenja žene u nasljedstvu, zove se muž far bi talak.

koja je u najviše slučajeva skopčana sa smrću, a dotičniku onemogućuje, da se on bavi svojim poslovima izvan kuće, nakon toga, što je bio u stanju prije to učiniti, bacila ga ta bolest u postelju, ili ne. U ovakom stanju bolesti, kako nije pravno valjano raspolaganje svojom imovinom uopšte, pa ni raspolaganje za slučaj smrti preko trećine svoje mulk imovine (testiranje), nije valjano u pogledu prava nasljedstva ni u slučaju puštanja žene u smrtnoj bolesti. (§ 266.) U smrtne bolesnike spadaju i oni, koji se nalaze u očitoj pogibeljnoj borbi, ili su na putu vješanja, strijeljanja, ubistva, ili su u lađi, koja tone. (§ 267.) Muž, kojega je djelomično kap udarila, smatra se smrtno bolesnim, ako se njegova bolest trajno pogoršava, a ako kroz jednu godinu dana ne bude pogoršavanja, pa po tom izvrši kakva svoja prava (pusti ženu) ne smatra se smrtno bolesnim, i njegovo svako raspolaganje, lično i imovinsko, u ovom slučaju vrijedi kao i radnje zdravog lica. (§ 268.) S toga, ko je bolestan smrtnom bolešću, ili se nalazi u očitoj pogibelji, pa pusti bajinom svoju ženu bez njene volje i privole, pa po tom, ali prije ozdravljenja ili uklonjenja smrtne pogibelji umre, a žena se nalazi u vremenu njegove smrti u idetu, naslijediće ga, ako to njezino pravo bude trajalo kroz čitavo to vrijeme, od dana takvog puštanja sve do muževe smrti. Muž neće naslijediti u gore opisanom bolesnom stanju svoju puštenu ženu, ako bi ona u njegovu idetu umrla, jer je on nju pustio, sa zlom namjerom, da ga ne naslijedi, pa je time zaslužio, da on nju ne naslijedi u ovakom slučaju. (§ 269.)

Žena će muža naslijediti u idetu iza njegove smrti i u ovim slučajevima: 1. kada u njegovoj bolesti zatraži, da je muž pusti sa ridžijom, pa je on pusti sa bajinom; 2. kada u muževoj bolesti putem »liana« sud brak razvede i rastanak izvrši; 3. kada načinom »ila-a« u bolesti muža nastane razvod braka. (§ 270.) Žena nema prava na nasljedstvo umrlog muža, ako je u idetu: 1. kada muž bude natjeran teškom i pogibeljnom prijetnjom na puštanje svoje žene bajinom; 2. kada žena po svom izboru i volji zatraži puštanje bajinom od muža; 3. kada muž pusti svoju ženu ridžijom, pa ona za tim oskrnavi bračnu vezu sa propisanim nedopuštenim općenjem sa kojim članom muževe uzlazne i nizlazne loze; 4. kada se žena na njezin zahtjev i privolu rastavi od bolesnog muža putem »hul-a«, ili se posluži svojim pravom hijari buluga u stanovitom slučaju, ili se brak razvede zbog impotentnosti, umobolnosti i stanovite druge tjelesne bolesti muža; 5. kada nastane rastava zbog »illa-a« u zdravlju muža, a puštanje bajinom u njegovoj bolesti; 6. kada bolesni muž bajinom razvjenča svoju ženu kitabiju, pa ona po tom pređe na Islam, i on umre u njenom idetu od njega, ili kada

muž pusti svoju ženu muslimanku, pa ona po tom promjeni vjeru, a za tim opet primi islam; 7. kada muž pusti svoju ženu bajinom, a on se tada bude nalazio u zatvoru za ubistvo, ili je zatočen i zasužnjen, ili je u bojnoj liniji, ili je u tonućoj lađi, ili u stanju i vremenu u veliko razvijene kolere, ili se nalazi u poslu izvan kuće, tužeći se na velike bolove. (§ 271.)

Nu kada dođe do razvoda braka voljom žene, a ona je bolesna tako, da nije sposobna da kućne poslove obavlja, ili je u takvom položaju, da je smrt neizbježiva, pa se u tom stanju posluži svojim pravom hijari buluga (stanovito otkazivanje braka), ili se upusti u nedopušteno općenje sa muževim kojim članom uzlazne i nizlazne loze, pa umre prije, nego li joj je idet istekao, muž će je naslijediti. Tako dakle, gdjegod razvod braka nastupa krivnjom i zlom namjerom bolesne žene, ili one, koja se nalazi u pogibelji, uperenom da muža u nasljedstvu odšteti, ona nema pravo na nasljedstvo od muža. A gdje se razvod braka porodi krivicom i zlom namjerom bolesnog muža, koji ide na to, da ženu u mirazu ošteti, ona će ga naslijediti u idetu, ako inače nema kakve druge zapreke za to. (§ 272.)

6. Huli (Razvod braka sporazumom bračnih drugova).

Brak se može razvrgnuti sporazumom muža i žene, kada se oni na takav razvod svoga braka slože i pristanu. Ovakav razvod braka može biti na više načina. Uz međusobno žrtvovanje svojih prava jedno drugom, a i uz stanovite naknade. Pa kako je razvod braka u svojoj suštini nelijepa i pokuđena stvar, a unačelu te u nuždi dopuštena, strogo je zabranjeno (haram) da žrtva, koja se polaže od strane žene za razvod braka bude veća, nego li je muž nju ženi u svoje vrijeme učinio. Dakle dopušteni sporazumni razvod braka treba da je takav, da žena sa svoje strane poklanja svoj ugovoreni mehr mužu (odustaje od njegove naplate) za dotično puštanje i za svoje oslobođenje od bračne veze, a muž na takav bračni razvod da pristane. A ako žena pri ovom čini veću kakvu žrtvu, razvod braka je dopušten, ali vrlo griješan po muža, osobito onda, kada je on skrivio njihovo razvjenčanje. Dočim ako je žena dala povoda ovakom razvodu braka nema g r i j e h a i v i š e joj uzeti, ali je bolje to ne činiti.[1])

[1]) I nije vam dopušteno (nije halal) grehota vam je uzeti (u slučaju bračne rastave) više, nego li ste vi njima (ženama) dali, osim, ako se bojite, da nećete biti u stanju drugačije izvršavati božije odredbe, (nego razvodom), a ako se toga bojite, nema grijeha što ćete i žrtvovati štogod za to. K u r a n.

»Huli« ili »hali« je arapska riječ i znači prvobitno ukloniti nešto, a u braku se upotrebljava, kada se bračna veza uklanja sporazumno i uz privolu žene.

Tako kada među mužem i ženom nastane takav razdor, koji je neotklonjiv, narušava svaki mir u braku među njima te zaprijeti sa nemogućnošću izvršenja bračnih prava i posljedica, slobodno je pravno valjano sklopljeni brak razvrći puštanjem žene i sporazumnim razvodom braka. (§ 273.) Za valjanost ovakog čina uslov je, da je muž sposoban, da to mogne izvesti a i žena, da je sposobna biti objektom toga čina. (§ 274.)

U razvodu braka ove vrste (huli) nije uslovljena i propisana kakva proturadnja i protudavanje ma s koje bilo strane, pa je ova vrsta razvoda braka valjana i uz i bez kakvog davanja (ived), i to imala žena bračni sastanak prije toga sa dotičnim svojim mužem ili nemala. (§ 275.)

Mužu je dopušteno (uz grijeh) razvod braka izvesti i uz veće primnje od strane žene, nego li je on ženi dao u braku. (§ 276.)

Sve što može biti predmetom mehra, može biti i predmetom »hula«, kada se brak razvodi uz kakvu proturadnju (davanje). (§277.) Razvod braka, koji se izvede u smislu »hula« spada među bajine, pa su mu i posljedice talaki bajina. (§ 278.) U razvodu braka ove vrste, a radi njegovih posljedica od odlučne je važnosti to, sa čije se strane (muža ili žene) on navješćuje i sa kakvim izrazima, te kako se i uz koje obveze izvršuje, kada je ostvarljiv, a kada nije (§ 279.) Opširnije o »hulu« vidi još § 280.

Razvod braka hulom, ako je uslovljen kakvim davanjem, vrijedan je, i obvezano davanje izvršivo je, ako ima svoju prometnu (dopuštenu) vrijednost. S toga, kada muž uz kakvu vrijednu stvar svoj brak na opisani način razvede, razvod je važan i obveza se mora ispuniti, a sve druge bračne dužnosti otpadaju, osim mehra, u koliko i on nije predmetom hula — razvoda.

U ovom slučaju žena nakon toga nema prava potraživanja svoga nenaplaćenog dijela mehra, niti dosuđene a neprimljene nafake, ako bude ovakav razvod braka izvršen prije njihovog bračnog sastanka. A ni muž nema prava potraživati unaprijed podmirene nafake, niti predatog mehra uopšte. (§ 281.)

Nu u slučaju ovakvog razvoda braka žena ne gubi pravo na svoju idetsku nafaku, osim ako je i od nje odustala preuzimanjem svoga uzdržavanja za vrijeme ideta sa svojim sredstvima. (§ 284.)

Muž može razvod braka hulom usloviti i ženinim besplatnim dojenjem (reda) njihova djeteta, pa i samim uzdržavanjem (infak) djeteta po majci. Pa ako bude njihov brak

razveden uz uslov, da ga majka mora besplatno dojiti i uzdržavati za vrijeme dojenja (dvije godine), ili po dojenju za određeno vrijeme držanja djeteta kod sebe i njegova uzdržavanja iz svojih sredstava, razvod je valjan, i ona mora toj obvezi udovoljiti.

Razvod braka hulom može se vezati i na besplatno tjelesno njegovanje i odgajanje njihova djeteta (hidana) po ženi. Pa kada muž pristane na razvjenčanje uz uslov, da je žena dužna njihovo dijete za vrijeme prava dječijeg uzgajanja besplatno ga uzgajati, i ona se na ovo obveže, razvod je valjan, pa će žena biti dužna tu obvezu vršiti. Nu kada se radi o majčinoj obvezi uzgoja i uzdržavanja dječijega preko vremena prava uzgoja (muško do navršene sedme, a žensko do navršene devete godine uz uslov pojave nagona za žensko), razvod je braka valjan, a dotična prekomjerna obveza otpada, pa žena, ako sc je slučajno bila i obvezala na preko propisano vrijeme besplatnog dječijeg uzgoja, nije dužna toj obvezi udovoljiti. Budući, da žena ima pravo uz izvjesne uslove na uzgoj svoje djece i kada nije u braku sa dječijim ocem, pošto ona gubi ovo pravo, ako se međutim preuda za drugoga (edžnebiju), dotična obveza, učinjena pri razvodu braka hulom i vezana za dječiji uzgoj za vrijeme prava uzgajanja, otpada, kada se ta preudaja dogodi u vremenu njezina prava dječijeg uzgoja. Uslov, da dijete ima ostati kod oca za vrijeme majčina prava uzgoja nema važnosti, pa kada bi brak bio hulom rzveden pod tim uslovom, rzvod je valjan, a uslov otpada, i ženino pravo na dječiji uzgoj ostaje netaknuto, pa ga ona može prisilno oduzeti od oca radi svoga prava uzgajanja i dječije uzdržavanje naplaćivati od oca. Ovo sve vrijedi, kada je dijete siromašno, a majka mogućna uzdržavati ga, jer kada je dijete imućno, njegovo uzgajanje i uzdržavanje pada na njegovu imovinu, a kada je siromašno, onda je na prvom mjestu otac dužan uzdržavati ga, a majka samo onda, ako je otac sasvim siromašan, i u slučajevima izvjesne obveze pri razvodu braka hulom. Nu kada otac svoj brak hulom razvede sa dječijom majkom uz uslov, da je ona dužna uzdržavati njihovo dijete kroz određeno vrijeme svoga prava uzgoja iz svojih sredstava, uslov je valjan, i ona je dužna to učiniti i u slučaju, kada je siromašna (zaradom), ali ako je ona tako siromašna, da postoji bojazan, da će po dijete biti štete, ili će dijete uslijed toga propasti, onda će se dječije uzdržavanje na njen zahtjev odrediti na oca sa njegovim pravom naknade dotične nafake od dječije majke u budućnosti, i ako je obveza bila drugačija. (§§ 287., 288. i 289.)

Sve se ovo odnosi na muža i ženu, kada su oboje punoljetni i samosvojni. A u slučaju, kada je žena maloljetna (sa-

gira) njezin otac ima pravo na razvod braka putem hula, pa kada muž privoli na razvod uz kakav uslov naplate i naknade u novcu ili stvarima, gdje može biti predmetom pogodbe i mehr, razvod je valjan, a otac je dužan obvezu izvršiti iz svoje imovine, ako je privolio na izvršenje te obveze. (§ 290.) Izravni neposredni razvod braka načinom hula među sposobnim mužem i nesposobnom ženom, nije valjan, ako ona ne shvata posljedica takvog čina, a ako shvata, pa privoli, razvod je valjan, ali ona nije dužna ugovoreno i obvezano davanje mužu podmiriti, dočim je on dužan u ovakom slučaju i mehr joj platiti. (§ 291.) Otac međutim nema prava razvrći brak hulom svoga malodobnog sina (sagir) niti on može odobriti razvod braka ovakog svog sina, kada ga sam malodobni njegov sin bude izvršio, ma bilo to i uz kakvu korist po njegova sina, jer razvrgnuće braka pripada samo mužu ili njegovu ovlašteniku (velik) a malodobnik nije sposoban ni na ikakvo ovlaštenje drugog lica. (§ 292.)

Žena rasipnica (sefiha) kada razvede svoj brak hulom (uz obvezu davanja mužu ma čega bilo) razvod je valjan, a ona dužna njemu ništa od obvezatnog i ugovorenog predati. (§ 293.)

I smrtnom bolešću (maradi mevt) bolesna žena može svoj brak razvesti hulom (sporazumom), pa kada ona to učini, t. j. privoli na takav razvod braka, razvod je valjan, i ona je dužna ispuniti potpuno obvezu, ako ozdravi iza toga. A ako ovako bolesna žena umre u svom idetu, muž ima pravo na naplatu ugovorene obveze iz njezine trećine ostavine, i to na onaj dio, koji je manji i od nasljednog dijela i manji od trećine njezine ostavine. U slučaju smrti ovakve žene poslije ideta muž ima pravo na naplatu manjeg dijela i od ugovorenog i od trećine ostavine ženine imovine. (§ 294.)

Razvod braka hulom po valjano ovlaštenim licima ne obvezuje punomoćnike na podmirivanje ugovorenog davanja, osim ako su pri tom činu tu dužnst na sebe preuzeli. (§ 295.) Pogođeno plaćanje i naknada pri razvodu braka hulom izvršuje se prema pogodbi odmah, ili prema pogođenom vremenu u ratama. (§ 296.) Nu ako brak bude razveden hulom i muž bude primio ugovoreno davanje od žene bespravno, (n. pr. kad je brak iz temelja bio pravno nevaljan), žena ima pravo natrag uzeti predano u gornju svrhu, jer se samo pravno valjan brak može razvesti hulom. (§ 297.)

Ovdje treba napomenuti, da je razvod braka hulom (riječima halatuki, ihlei nefseki i sličnim) arapski specijalitet,

kao i »Zihar«[1]). Našem jeziku ne odgovara »hul«, ali se može provesti razvod braka »ala malin« t. j. uz neku na= knadu u novcu ili stvarima, pa mjesto hula, koji je posve sličan talaku »ala malin« stupa ovaj potonji na njegovo mjesto i uzima sve njegove posljedice bez ikakve razlike, i tako ga nadomješta, jer su u suštini oboje jedno te isto, pa svi gornji propisi muhalee protežu se i na propise »talaka ala malin«, koji također postoji u arapskoj pravnoj termino= logiji u razvodo=bračnom pravu.

7. Razvod braka zbog impotentnosti muža (inin) i drugih mana.

a) Razvrgnuće braka impotentnoga i kastri= ranoga muža. (Feshi nikahi inin, medžbub i hasij.)

Osim što brak može biti ureda radi i inače razvrgnut i poništen zbog njegove pravne nevaljanosti, koja se pojavi pri sklapanju braka radi pomanjkánja izvjesnih bračnih uslova, koji brak čine pravno nevaljanim, brak može biti razveden po sudu i zbog drugih događaja, koji se pojave u bračnom životu stranaka, kada je brak inače pravno va= ljano sklopljen.

Takav jedan slučaj je impotentnost muža (inin) a drugi slučaj je muževo umno oboljenje (medžnun), dočim u treći slučaj spadaju izvjesne bolesti muževe (džuzam i bers). U svim ovim slučajevima, a na niže opisani način, kada muž neće, ili nije sposoban pustiti svoju ženu, a žena želi raz= vod njihova braka, ona ima pravo na razvod sudbenim putem. I muž može razvrći svoj brak osim općenitih sluča= jeva i u slučaju, kada svoju ženu nađe nesposobnu za polno općenje zbog izvjesnih zapreka u njezinom polnom udu (retka, karna).

Pa kada žena ne znajući prije toga, da je muž impo= tentan, nađe muža nesposobnim za polno općenje s njome, ona ima neograničeno pravo u svako doba na razvod braka, pa kada muž nju ne htjedne pustiti na njen zahtjev, ona može tu svoju stvar iznijeti pred sud i tražiti razvod zbog impotentnosti muža kada god hoće, dok tako muževo sta= nje traje (§ 298.).

[1]) »Zihar« je prispodoba svoje žene ili njezina nekoga dijela tijela sa dijelom tijela druge ženske rodice, u koji dio mu je zabranjeno gle= dati. U izvjesnim slučajevima, kada se ta prispodoba izreče, nastaje bračni razvod, ali je i ovo arapski specijalitet, pa se ne unosi u ovu radnju.

b) Razvod braka umobolnog i stanovito oboljelog muža. (Feshi nikahi Medžnun, džuzam i bers.)

Ako muž nije sposoban da vrši bračne dužnosti radi izvjesnih nedostataka (kastriranje, nenormalno umno stanje, izvjesne bolesti), onda žena ima pravo da traži razvod. Samo u ovim potonjim slučajevima osim slučaja kastriranja sud neće kao kod impotentnosti i kastriranja kakve rokove za muževo poboljšanje određivati, nego će brak razvrgnuti (fesh), čim ustanovi te mane (džub, džuzam, bers i džunun) na strani muža i bez njegove privole, kada žena bude zbog tih mana zahtjevala razvod svog braka. (Vidi okružnicu Vrhov. serij. sud od 24. IX. 1923. broj 327 i Šerh. I. sv. str. 417. i 419.)

U slučaju impotentnosti i kastriranja muža, kada nastane spor između žene i muža, pa ona tvrdi, da je on impotentan, ili kastriran, a da to ona prije nije znala, i on tu svoju manu ne ospori, nego prizna, da on zbilja do tada nije bio sposoban bračno s njome općiti, sudac će mu dati rok od jedne mjesečne godine u koju će se zaračunati i vrijeme posnog mjeseca Ramazana, a i njezine periode pranja, i njegovo eventualno odsustvo, a ne i njezino odsustvo, i njihove bolesti, i to kada je muž punoljetan, radi eventualnog njegova poboljšanja i omogućenja polnog općenja. Dotični rok teče od dana spora. A kada su muž ili žena nezdravi, ili je muž maloljetan, onda rok teče od dana njihova ozdravljenja i muževe punoljetnosti. (§ 299.)

Pa kada prođe određeni rok i muževo se stanje ne poboljša kroz to određeno vrijeme i ispostavi se, da nije mogao sa ženom, sa kojom je u tom sporu, niti jedanput spolno općiti, i ona traži zbog toga razvod njihova braka, sudac će mu predložiti, da je pusti, pa ako prihvati i očituje, da je pušća, to će se zapisnički registrirati, i brak će biti na taj način razveden, a ako ne prihvati, sud će mimo njegove volje izreći njihovu bračnu raštavu. (§ 300.) Kao vještaci u ovoj stvari, u slučaju, da muž bude tvrdio, da je bilo polnog općenja, a žena bude to poricala, upotrijebiće se po sudu dvije vješte i pouzdane žene za pregled, pa ako one nađu, da je žena upotrijebljena, riješit će se u korist muža uz njegovu zakletvu. Inače će se brak razvrči, kada to žena bude zahtijevala, pri ustanovi, da je ona još djevojka, a muž odbije zakletvu za svoju tvrdnju. (§ 301.) Sa razvodom braka zbog impotentnosti i kastriranja muža, nije nikakva smetnja za bračnu obnovu ovako rastavljenih bračnih drugova, pa oni mogu ponovno stupiti u bračnu vezu za vrijeme ideta, a i poslije. Sa ovakim raskidom braka prestaje pravo njihova međusobnog nasljeđivanja, pa u slučaju smrti

jednog od njih po razvodu braka, a brak među njima nije bio obnovljen, jedno drugo ne može naslijediti ni u idetu. (§ 302.) U slučajevima muževe slaboumnosti ili stanovitih pomenutih bolesti ima žena pravo na razvod, kao i u slučajevima impotencije. Samo u ovim slučajevima ne daje se nikakav rok za kakvo muževo poboljšanje, nego se samo ispita i ustanovljuje, da li je žena prije, ili za vrijeme bračnoga ugovora znala za te muževe mane, ili nije, i da li se te mane pri mužu zbilja nalaze. Pa kada se rezultat ispitivanja pokaže pozitivnim, sud će brak razvrći, i to samo na zahtjev žene. (Šerh. sv. I. str. 417. i 419.)

8. Razvod braka nestaloga muža (Feshi nikahi mefkud).

Hanefiste, pozivajući se na odnosne hadise, ne dopuštaju ni u kojem bilo slučaju razvrgnuće braka nestaloga muža, dočim svi drugi imami, oslonom na dotična vrela, u stanovitom slučaju dopuštaju. Praksa stoji na stanovištu dopuštanja, pa se brak može razvrći stanovitog nestalog i zagubljenog muža (mefkud) po imami Maliku, a po imami Hanbelovom mezhebu i izvjesnoga osutnoga muža (gaib) pa i totalno za uzdržavanje žene nesposobnog muža (adžz anil idare) po imami Šafinu naučenju. S toga u prvom slučaju (mefkud), kada nestali i zagubljeni muž, kojega se ne zna ni za život ni za smrt, ni za boravište, ostavi svoju ženu bez obskrbe uopće, i on ne posjeduje nikakve imovine, od koje bi se ona mogla uzdržavati, i u tom stanju proteku pune četiri godine dana, računajući od dana zagubljenja, žena ima pravo sudskim putem na razvrgnuće braka, i sud je dužan na zahtjev žene taj postupak provesti i brak razvrći kad utvrdi istinitost i opstojnost sviju za to propisanih uslova. (Vidi okružnicu Vrh. šer. suda od 30./12. 1895. broj 745.).

9. Razvod braka odsutnog muža (feshi nikahi gaib).

Žena ima pravo na razvod braka i u drugom slučaju (gaib) i to bez obzira na pomenuto proteklo vrijeme (četiri godine) muževa odlaska od žene u inozemstvo i njegova odsustva. Kada je muž odsutan u inozemstvo (zna mu se za boravište), a svoju ženu bude ostavio uopće neobskrbljenu, i on ne posjeduje nikakve imovine, od koje bi se ona mogla uzdržavati, a nemoguće je to od njega naplatiti, žena u ovom slučaju po Hanbelovu nalazu može zatražiti razvod braka, i kad se sud osvjedoči, da su činjenice istinite, dužan je taj razvod izreći. (Vidi okružnicu Vrh. šer. suda od 27./1. 1917. broj 234/16.)

10. Razvrgnuće braka posve siromašnog muža (feshi nikahi adžiz anil idare).

Što se tiče trećeg slučaja (potpuna nesposobnost muža za uzdržavanje žene) i ako je i ono u šer. pravu predviđeno po Šafijskom nalazu, kod nas u praksi se ne primjenjuje.

Pod potpunom nesposobnosti muža razumjeva se savršena nemogućnost muževa, da ženinu obskrbu zaradi.

Imami Malik dopušta to i onda, kada se on ne može ni prisiliti na zaradu, nakon što mu se odredi rok za udovoljenje svoje dužnosti uzdržavanja žene. Ali ovo samo onda vrijedi, kada muž nema svoje djece sposobne za uzdržavanje njegove žene.

11. Razvrgnuće braka na dugo tamnovanje osuđenoga muža. (Feshi nikahi mahbus.)

I ako nije ovo kod nas u praksi uvedeno vrijedno je spomenuti, da šerijatsko pravo poznaje i razvrgnuće braka utamničenih lica.

Tako imami Malik nalazi, da i u slučaju na tamnovanje, odnosno na doživotnu tamnicu osuđenoga muža, pa i u slučaju dugoga i teškoga muževa bolovanja, koji ne htjedne (nema čime), ili nije u stanju uzdržavati svoju ženu, dopušten je razvod njihova braka, kada ga žena zatraži. (Šerh. sv. I. str. 249. i 250.)

12. Razvod braka zbog promjene vjere bračnih drugova. (El firkatu birideti.)

I promjena vjere bračnih drugova donosi sobom raskid braka. Isto tako povlači za sobom razvod braka i omalovažavanje i ismijavanje Islama, kao i poricanje obreda, hulenje Boga, pejgambera i dobrih predaka na propisani način. S toga, ako muslimani, muž ili žena, ili oboje u isti mah pređu na ma kakvu bilo drugu vjeru, ili se ogriješe izricanjem riječi, sa kojima se vjera (muslimanstvo) gubi (elfazi kufr), njihova bračna veza smjesta pada i nije potrebna nikakva sudska funkcija, osim, ako činjenica bude sporna, pa je potrebno sudsko raspravljanje. A ako je muslimanu žena hrišćanka, ili jevrejka, pa pređe na neku drugu vjeru osim ovih dviju, onda će biti pozvana, da pređe u jevrejsku ili hrišćansku vjeru, pa ako pozivu udovolji, prijašnji brak ostaje u važnosti, a ako ne udovolji brak prestaje samim tim činom (§ 303.).

Brak razveden na ovaj način ne donosi sobom vječnu bračnu smetnju, nego čim prestane uzrok, koji je donio raskid braka, nastaje sloboda takvih bračnih drugova, da obnove svoju bračnu vezu. S toga, kada se muž, koji je promjenio vjeru, ponova vrati u islam, slobodno mu je vjen-

čati se sa svojom prevjerenom ženom, ako on međutim nju ne bude pustio sa tri talaka u njenom idetu. A ako se prevjerena žena povrati na islam, a muž ne htjedne, brak se među njima ne može obnoviti dok i on ne bi prešao na islam (§ 304.). Nu u slučaju prelaza oboga u isti mah na drugu vjeru, i njihova istodobnog povratka na islam, njihov prijašnji brak ostaje u važnosti i njegova obnova nije potrebna, dok su u idetu (§ 305.).

Što se tiče posljedica na gornji način raskinutog braka u pogledu ženina mehra i nasljeđivanja stvar stoji ovako:

Muž je dužan mehr platiti i podmiriti ženi, i kada njihov brak bude raskinut usljed njihova prelaza u drugu vjeru, potekao taj prelaz sa muževe ili ženine strane, kada bude među njima bilo bračnog sastanka (§ 306.). A ako je razvod nastupio u ovom slučaju promjene vjere prije njihovog bračnog sastanka, i tome bude uzrokom muž, onda je on dužan platiti polovicu ugovorenoga mehra ili »m u t u«, ako mehr nije bio prije toga utvrđen. Ali kada brak prestane usljed promjene vjere žene, sa kojom nije bilo bračnog sastanka, onda žena nema prava na naplatu ni mehra ni mute (§ 307.).

Promjena vjere u glavnom je zapreka nasljeđivanju, ali kada umre muž, koji je promjenio vjeru, a njegova se žena muslimanka zateče u idetu, ona će ga naslijediti. Svejedno je u ovom slučaju, da li se njegov prelaz dogodio dok je on bio zdrav, ili na smrt bolestan (§ 308.). A kada žena, koja je promjenila vjeru, umre u idetu, a njen prelaz se dogodio za vrijeme njene smrtne bolesti, muž musliman naslijediće je. A ako je njen prelaz izvršen za vrijeme njena zdravlja i ona umre u idetu u toj drugoj vjeri, muž nema prava na njeno nasljedstvo (§ 309.).

Ovdje treba dodati, da su gornji propisi o nasljeđivanju bračnih drugova, koji su promjenili vjeru, u našoj državi neprovedivi, jer šerijatski sudovi nijesu nadležni rješavati i raspravljati, pa ni dosuđivati ostavine nemuslimanske, a gornji propisi imaju u vidu raspravljanje samo po šerijatskom pravu i pred šerijatskim sudovima. Međutim neki građanski propisi u pravu nasljedstva ne prave razlike po vjerama, ali prave zapreke sa drugih gledišta (bračnih) pa stvar postaje istom (neprimjenljivom).

Na kraju treba napomenuti, da islamsko pravo ne poznaje razvod braka zbog preljuba (zina), jer je preljub bračnih drugova po šerijatu kažnjiv zatrpavanjem u kamenje onog bračnog druga, koji u braku učini preljub, pa kada bi ga muž ili žena učinili, i to bude pred sudom na propisani način (4 svjedoka) dokazano, oni bi bili osuđeni na smrt zatrpavanjem u kamen, pa ne bilo ni mjesta razvodu njihova braka. Nu i ako je ova kazna neizvediva, jer je

otešćana iz više razloga, brak se može razvrći i na drugi način, jer ako bi žena počinila preljub, mužu stoji pravo pustiti je, ako hoće, pa ni tada nema mjesta sudskom razvrgnuću njihova braka.

Teško je samo onda, ako preljub izvede muž, jer žena u ovom slučaju nema prava poslužiti se razvodom, osim ako je to pravo sebi osigurala pri vjenčanju.

XXIII. OČEKIVANJE (IDET).

»Idet« je bračna ustanova, čija se djelatnost ogleda u bračnim zabranama i po razvjenčanju i razvodu braka.

Ovaj se idet — očekivanje — kao bračna smetnja najviše pojavljuje na strani žene, ali se katkada pojavljuje i na strani muža, sa istim posljedicama. Tako n. pr. ako muž ima četiri vjenčane žene, ne može vjenčati petu, dok ne bi jednu od njih četiri pustio, i dok ne bi idet istekao. Isto tako muž ne može vjenčati svoju svast (ženinu sestru), dok ne isteče idet njene sestre, niti može sastaviti u braku dvije takve rođakinje, koje, kada bi se uzelo, da je jedna od njih muškarac, brak između njih ne bi bio radi srodstva dopušten. Tako stoji i sa puštenom ženom sa tri talaka, jer ne može niko ponova vjenčati ovako puštene svoje žene, prije nego li se ona za drugoga preuda, i prije, nego li bude po njemu bračno polno upotrebljena, pa po tom razvedena. Isto to važi i onda, kada ona ostane udovica, u koliko nije isteklo vrijeme njezina ideta od ovoga drugoga muža.

O ženinu idetu može biti govora samo onda, kada je ona udavata, ili trudna.

Idet je za ženu propisan i obvezatan, i za njenu ponovnu udaju smetnja je samo u ovim slučajevima:

1. kada nastane bračni razvod među mužem i ženom po njihovom bračnom sastanku, bio njihov brak pravno valjan, ili ne bio;

2. kada nastupi razvod braka i po njihovom bračnom osamljenju (halvat), ali u ovom slučaju samo onda, kada su u pravno valjanom braku;

3. kada sud proglasi razvod braka zbog muževe impotentnosti, kastriranja, nestanka, slaboumnosti, stanovite bolesti i odsutnosti;

4. kada sud izreče bračnu rastavu za to, što muž nije htio primiti islama, kada je žena prešla na islam;

5. kada sud po provedenju »liana« izreče bračnu rastavu;

6. kada sud na zahtjev velije poništi brak, koji je sklopilo jedno sposobno žensko lice sa svojom prilikom, ali uz neodgovarajući mehr bez veline (zakonski zastupnik) privole, pa velija, za to što muž nije htio mehr upotpuniti na odgovarajuću visinu, zatraži poništenje braka;

7. kada sud na zahtjev dotične žene razvede malodobnički brak, koji je sklopio neki drugi velija, osim oca i djeda, sa prilikom malodobnice i uz odgovarajući mehr, pa se ona u nastaloj punoljetnosti svojoj propisano posluži svojim pravom »hijari buluga«, i svoj brak propisano otkaže, pa se radi njegova razvrgnuća obrati sudu;

8. kada nastupi bračna rastava usljed toga, što muž pređe na ma kakvu bilo drugu vjeru;

9. kada je brak pravno nevaljan, pa se takvi bračni drugovi po bračnom sastanku raziđu, ili ne raziđu, ali ih sud rastavi;

10. kada nastane razilaženje i rastava među muškim i ženskim licem po njihovom polnom općenju, koje se je zbilo u zabludi (opravdano držao, da je dotična njegova žena, a ona faktično nije).

U svim ovim slučajevima idet je za ženu obvezatan, ako je među njima bilo bračnog sastanka, a ako nije bilo, ideta nema, a propisan je za to, da se ne mješa krv, i da se lakše i sigurnije uspostavi porijeklo djece.

11. Idet je obvezatan za ženu i po smrti muža, kada je brak pravno valjan, bilo bračnog sastanka sa mužem ili ga ne bilo, radi provedenja žalosti (§ 310.).

Tri su vrste ženina ideta: 1. koji se izvršuje sa periodom i pranjem (hajd), 2. koji se izvršuje sa mjesecima (ešhur), i 3. koji se izvršuje ženinim porođajem (vadi haml). Puštena ili razvedena žena sa kojom je bio bračni sastanak i osamljenje sa mužem u njihovom pravno valjanom braku, a koja nije noseća, idet će izvršiti sa potpuna tri pranja, kada je periodična. Žena pak, koja je polno upotrebljena u zabludi, ili čiji je brak pravno nevaljan (fasid), pa dotičnik umre prije rastave, a među njima je bilo bračnog općenja, a ne samo osamljenja, idet će se svršiti i u ovim slučajevima sa periodom i pranjem, kada je periodična. Perioda, koja je nastala u momentu i tečaju bračnog razvoda, ne računa se, nego one periode, koje za njom nastupe (§ 311.). Žena, koja nema svoje periode za to, što je još malodobna (sagira) ili za to, što je stara (ajisa), i koja nije noseća, izvršiće idet sa puna tri mjeseca od dana njezinog puštanja ili bračnog razvoda u pravno valjanom braku (§ 312.). Nu žena skoro dorasla (murahika) koja je puštena, ili joj je brak razveden, pa tečajem tromjesečnog svoga ideta postane periodična, mora svoj idet izvršiti iznova sa tri pranja. Isto će ovako postupiti i ona puštena ili razvedena nenoseća žena, koja radi starosti nije imala pranja, pa tečajem ideta sa mjesecima dobije periodu i ona mora nastaviti idet sa tri periode. Drugačije ovake žene nijesu sposobne za preudaju (§ 313.). Idet periodičnih žena može se iznimno završiti i za šesdeset dana po puštanju, ali će se uvažiti samo pod zakletvom

žene, da je kroz to vrijeme imala tri svoja pranja (Mul=teka u Idetu).

Puštena ili razvedena i rastavljena ne noseća žena, kada nekoliko dana ima periodu pa joj periode nestane i tako stanje se protegne čitavu godinu dana i više bez periode, idet će vršiti pranjem i on joj traje sve do vremena sta=rosti (ijas) pa kada to vrijeme u tom stanju koje se računa sa punih pedeset i pet godina nastupi, onda će idet izvršiti sa tri mjeseca puna, a dotle se računa da je ona sve to dugo vrijeme u idetu. Po imami Maliku u ovom slučaju dovoljna je jedna godina dana za računanje, da je idet izvršen (§ 314.). Žena, koje se perioda tako neprestano odulji, da izgubi svoj adet smatraće se da je idet izvršila kada prođe sedam mje=seci u takvom stanju po njezinu puštanju ili razvodu braka (§ 315.).

Trudne i noseće, puštene ili razvedene žene, idet se završuje potpunim ispražnjenjem utrobe i porođajem dje=teta koje je razvijeno, a ne sa običnim pobačajem (§ 316.).

Idet žene po smrti muža izvršuje se sa četiri mjeseca i deset dana ako nije trudna i ako je njihov pravno valjani brak trajao sve do muževe smrti. Svejedno je u ovom slu=čaju, da li je žena maloljetna ili punoljetna, muslimanka ili kitabija, ali u braku muslimana, bilo s njom po mužu brač=noga sastanka ili ne bilo prije njegove smrti (§ 317.). Prema gore izloženom žena nema ideta, kada je puštena prije brač=noga općenja i prije osamljenja sa svojim mužem u pravno valjanom braku, a u pravno nevaljanom braku samo u slu=čaju osamljenja sa mužem ona nema ideta, inače ima (§ 323.). Nu kada umre muž sa ridžijom puštene žene u njezinu idetu ona će svoj idet završiti sa četiri mjeseca i deset dana raču=najući od dana njegove smrti i bez obzira na počcti druga=čiji (prijašnji) idet, bila ona ridžijom puštena u njegovu zdravlju ili smrtnoj bolesti (§ 318.). A kada umre muž sa bajinom puštane žene bez njezine privole u svojoj smrtnoj bolesti a u njezinu idetu, pa ga ona naslijedi, onda će ova=kova puštenica izvršiti svoj idet najduljim rokom to jest za četiri mjeseca i deset dana u kojima budu tri pranja (§ 319.).

Propisani idet počinje odmah po puštanju u pravno valjanom braku, a po presudi i rastavi u pravno nevaljanom braku, te po smrti muža bio brak pravno valjan ili ne bio. Stog idet počinje teći i on se računa od momenta navedenih događaja kada žena i ne zna ni za puštanje ni za sudsku rastavu a ni za muževu smrt. Ali ako muž očituje i prizna da je svoju ženu pustio prije nego li to očitovanje daje a to ne mogne i dokazati onda idet počinje teći od ovoga dru=goga očitovanja a ne od onoga za koji tvrdi da je prije bilo a ne može da ga posvjedoči (§ 321.).

Puštena i razvedena žena a osobito ona koje je muž umro dužna je provesti vrijeme žalosti (hidad). S toga je ona dužna u tim slučajevima stanovati u kući svoga muža i ako je slučajno prije stanovala rastavljeno u drugoj čijoj kući, ako je ta muževa kuća sposobna za tako stanovanje. I nema prava niko odstranjivati je iz te kuće, osim iznimnih slučajeva kao kada je kuća ruševna (§ 322.).

XXIV. UZDRŽAVANJE ŽENE U IDETU (NAFAKATU L'MUTEDETI).

I žena koja se po razvjenčanju nalazi u idetu (očekivanju) svoga muža, jer se ne može u tom vremenu preudati principijelno ima prava na nafaku (uzdržavanje) od strane svoga muža za vrijeme ideta, ali ne i u svima slučajevima jer ima slučajeva i gdje razvedena žena nema prava na nafaku u idetu.

Kako je gore navedeno brak može prestati i biti razvrgnut na više načina, a bračni razvod može kadkada nastupiti krivnjom žene. Ove krivnje dosta djeluju na ženinu idet nafaku, osobito onda kada se razvod braka dogodi njezinom krivicom.

Svaki bračni razvod bio on izveden puštanjem žene ili razvrgnućem braka, koji je prouzrokovao muž povlači za sobom dužnost muža na uzdržavanje svoje razvedene žene kroz vrijeme njezina ideta ma koliko taj idet bio trajao. S toga je muž dužan uzdržavati za vrijeme ideta svoju razvedenu ženu u ovim slučajevima:

1. kada je pusti (tatlik) bilo ridžijom bilo bajinom obiju vrsta (sugra i kubra) i bila ona u tim slučajevima noseća, ili ne bila;

2. kada razvod braka nastupi »lianom« na propisani način;

3. kada brak prestane »ilaom«;

4. kada brak prestane hulom u kojem nije idetska nafaka po ženi žrtvovana za bračni raskid i preuzeta na sebe,

5. kada brak bude razvrgnut za to što je žena prešla na islam, a muž nije htio primiti islamske vjere;

6. kada se muž kojega je u njegovoj malodobnosti oženio i vjenčao koji drugi zakonski zastupnik (velija) osim oca i djeda u momentu svoje punoljetnosti posluži svojim pravom »hijari buluga« i tako na propisani način otkaže svoju bračnu vezu;

7. kada muž musliman promjeni vjeru (irtidad) i pređe na neku drugu ili se na izvjestan opisani način ogriješi o islamsku vjeru, pa zbog ovog brak presahne među bračnim drugovima;

8. kada muž oskvrni bračnu vezu time što bude na nedozvoljen način općio (filuma judžibu hurmetel-musahereti) sa ženinom uzlaznom (usul) ili nizlaznom (furu) lozom pa s toga njihov brak prestane.

U svim ovim slučajevima razvedena žena ima pravo na idet nafaku od strane muža, ako je bilo među njima prije toga bračnog sastanka inače žena, jer u svim ovim slučajevima je muž uzrok i glavni krivac njihovog bračnog razvoda, te prouzročitelj ženina ideta, koji joj smeta slobodno kretanje i preudaju, žena zaslužuje idet nafaku kao naknadu (džezaul ihtibas) (§ 324.). Razvedena žena ima pravo na svoju idet nafaku i onda kada je sama ona skrivila bračni razvod, ali samo u ovim slučajevima: 1. kada se malodobnica, koju je neko od velija, osim oca i djeda, vjenčao za njezinu priliku i uz odgovarajući mehr, posluži svojim pravom »hijari buluga« u momentu svoje punoljetnosti, pa svoj brak otkaže i njihova se bračna veza razvrgne;

2. kada se punoljetna žena za nekoga uda i vjenča uz uslov da je muž dostojan nje (kufv) pa se ispostavi obratno i ona s toga otkaže svoju bračnu vezu, pa se njihov brak razvrgne (fesh);

3. kada se neka žena vjenča bez predbračne privole njezinog velije uz neodgovarajući mehr, pa njezin velija s toga njihov brak dade razvrgnuti jer muž nije htio privoliti na nadopunu odgovarajućeg mehra;

4. kada žena dokaže da je zatekla muža impotentnim ne znajući prije za tu njegovu manu, pa se na njen zahtjev provede propisani postupak o tomu i sudac joj stavi na volju hoće li ostati u braku ili će svoj brak otkazati pa ga ona otkaže.

I u ovim slučajevima žena gubi svoje pravo na idet nafaku ako je sa svojim dotičnim mužem prije toga imala bračni sastanak ili osamljenje (halvet). Nu u ovim svim slučajevima žena idet nafaku zaslužuje kada se u tim momentima bude nalazila kod muža ili ne bude, ali se vrati njemu u tim momentima radi izdržavanja ideta. Inače je »našiza« pa gubi pravo kako na prijašnju tako i na idet nafaku (§ 325.). Ovo isto vrijedi i za onu ženu koja je neopravdano napustila muža pa bude puštena u tom stanju i neće da idet vrši u muževu domu.

Razvedena žena međutim nema prava na dosuđenje i na naplatu svoje idet nafake, jer je ona skrivila bračni razvod osim slučajeva, kada nije bilo među njima bračnog sastanka ili osamljenja, ili kada je našiza još i u ovim slučajevima i to: 1. kada žena muslimanka pređe na drugu koju vjeru, 2. kada svojom voljom žena oskrnavi bračnu vezu time, što bude na nedopušten način općila sa kojim članom muževe uzlazne ili nizlazne loze. Žena u ovim slučajevima gubi

pravo na idet nafaku ako je među njom i mužem i bilo prije toga bračnoga sastanka ili osamljenja a kada nije bilo toga pogotovu nema prava na ovu nafaku (§ 326.). I pod idet nafakom se razumjeva kao i inače hrana, odjeća, obuća i stan, pa u potonjim slučajevima i ako otpada hrana i odjeća, ne otpada stan za vrijeme ideta, jer je on »h a k u l a h« (božije pravo) u ovim slučajevima, a ono drugo t. j. hrana i odjeća je »haki abd« (ljudsko pravo) koje je ona povrijedila dotičnim činima (Šerh sa I. str. 453.).

U svim gornjim slučajevima gdje žena gubi idet nafaku, pravo na nafaku je nepovratno. Stoga kada bi se žena koja je promjenila vjeru u vremenu svoga ideta vratila u islamsku vjeru nafaka joj se ne vraća. Isto je tako kada bi ona bila u stanju »nušuza« pri razvodu braka, gubi pravo i na idet nafaku, osim ako se vrati mužu i kod njega bude idet izvršila (§ 327.). Idet nafaka razvedene žene, ako nije sporazumno sa mužem utanačena, ili presudom suda određena prije isteknuća ideta nije naplativa, gubi se. S toga kada muž svojoj ženi puštenici ne odredi sam nafake za vremena ideta niti je ona sudbeno presudom ne isposluje idet nafaku i u tom stanju svoj idet izvrši idet nafaka otpada (§ 329.).

Nu sporazumno ugovorena, ili sudskim riješenjem određena idet nafaka ne gubi se, pa je ona naplativa i po isteknuću ideta u ovom slučaju (§ 330.).

Konačno žena nema prava na idet nafaku iz muževe imovine po smrti muža, bila ona trudna ili ne bila, bila muslima, ili kitubija (§ 331.).

DIO DRUGI.

Roditeljsko i rodbinsko pravo. (Hukuki validejn ve ekarib.)

I. OBITELJ I PORODICA UOPŠTE (AILE).

Pravna obitelj potječe i razvija se iz bračne veze pojedinog bračnog para, pa se tako osniva i porodica. Obitelj sačinjava na prvom mjestu muž i njegova supruga, a kad brak bude blagoslovljen djecom, onda i djeca spadaju u istu obitelj. Predci muža i žene, njihovi pobočni srodnici i tazbina sačinjavaju porodicu (rodbinu) u širem smislu riječi. Iz ovako nastalih srodničkih odnošaja i veza pojedinaca porađaju se i različita srodnička i rodbinska prava i međusobne dužnosti. Ta se prava nazivaju u glavnom porodičnim pravima, a zadaća im je regulisanje i uređenje tih rodbinskih pravnih odnošaja u porodici radi potrebnog reda i poretka u samoj porodici, a i u ljudskom društvenom životu.

Roditelje sačinjava pravni otac i majka, njihove prednjake njihov otac i majka, te njihovi prednjaci uzlazno, a njihove potomke sačinjavaju njihova djeca i unučadi nizlazno. Pobočnu pak lozu jedne porodice sačinjavaju braća, sestre, amidže i njihovi potomci, a tazbinu ženina krvna rodbina. U šerijatskom pravu postoji još i mliječno srodstvo, koje važi samo u krajnim pitanjima (hurmeti redu).

Pa kako se jedna porodica raznim vezama razgranjava i širi, tako su uređena i regulisana i raznolika njihova međusobna srodnička prava i dužnosti u svim nužnim i mogućim pravcima, i to kako lična tako i imovinska.

Ta pravna pravila, koja sređuju te razne srodničke odnose, zovemo porodičnim pravom, od kojih jedan dio nosi ime roditeljskog prava.

Bez djece pako ne može biti ni govora o roditeljima kao i obratno, a budući, da ima više vrsta djece, potrebno je najpre istaknuti, koja i kakva djeca dolaze u obzir u roditeljskom pravu i kakav oni pravni položaj i odnos imaju u izvjesnim slučajevima u obitelji i porodici.

II. DJECA I NJIHOV PRAVNI POLOŽAJ U OBITELJI (EVLAD).

1. Porijeklo djece i njihov odnos prema roditeljima. (Subuti neseb.)

Pod djecom se razumjeva prvi stepen potomaka pojedinog bračnog para. Radi njihovih pravnih posljedica u odnosima prema roditeljima i rodbini, djeca se dijele u bračnu i vanbračnu djecu, t. j. u to, da li su rođena u pravno-valjanom ili pravno nevaljanom braku, ili su rođena izvan braka uopšte. Kada se jedan brak smatra, da je pravno valjan, a kada se drži, da nije pravno valjan, bilo je govora u prvom dijelu ove radnje pod XVI., pa se glede upoznanja ovog treba onamo i obratiti.

Bračnost djeteta, t. j. da li je neko dijete rođeno u braku ili nije, odlučuje o tom stanovito propisano vrijeme, koje treba u pojedinim slučajevima da proteče, računajući od bračne veze, odnosno od začeća, do djecinjeg porođaja. To vrijeme po šerijatskom pravu regulisano je ovako: Nošenje djeteta u majčinoj utrobi (haml) najmanje može trajati šest mjeseci, a najviše dvije godine dana, dočim najčešće traje devet mjeseci, pa se dječija pripadnost i bračnost (porijeklo) po ovom i presuđuje. (§ 332. Ahkami šerije.)

2. Pravni odnos vanbračne djece (veledi zina).

Pod vanbračno rođenim djetetom po šerijatu se razumijeva svako, izvan braka uopšte rođeno dijete.

Za razliku od bračne djece izvanbračno rođenoj djeci po samoj prirodi stvari uskraćena su mnoga porodična i nasljedna prava, osobito ona u njihovom odnosu prema ocu, jer šerijatsko pravo ne poznaje propisa istraživanja oca vanbračno rođenoj djeci, pa se s toga i nerađaju skoro nikakva njihova prava prema začetniku-ocu. Djeca, rođena izvan braka (veledi zina) po šerijatskom pravu jednostavno se dodjeljuju njihovoj majci i ona je dužna uždržavati ih, hraniti i odgajati, kada je mogućna, jer pravilo glasi: ve veludu zina julhako bi umihi. A ako ona nije u stanju tu roditeljsku dužnost vršiti, onda ta dužnost, njege i uzdržavanja izvanbračno rođene djece spada na općinu, odnosno na državu, jer da su oni zbog svoje nedovoljne pažnje skrivili nepravilan dolazak ovake djece na ovaj svijet, a u slučaju smrti ovakovu djecu i država nasljeduje, jer ih začetnik otac ne nasljeđuje, niti oni oca, dočim majka njih i oni majku nasljeđuju. (Šerh. II. sv. str. 10. i 11.)

3. Pravni odnos djece rođene u pravno-valjanom braku. (Nikahi sahiheden evlad.)

Prema napred izloženom terminu dječijeg nošenja (mudeti haml), kada žena u pravno valjanom braku rodi dijete nakon punih šest i više mjeseci računajući od momenta sklapanja braka, dijete porijeklom pripada mužu (sebete nesebuhu minhu) i u ovom slučaju je svejedno, da li je muž imao sastanak sa ženom ili nije, borave li oni u jednom mjestu ili ne.[1]) A ako se u ovim slučajevima dijete rodi priej šest mjeseci, računajući od vremena njihova vjenčanja do dječijeg porođaja, onda dijete porijeklom ne pripada mužu, osim ako ga on sam svojim nazove i prizna ne navodeći pri tom, da je ono poteklo (začeto) od bludnog općenja. (§ 333.)

4. Pravni odnos zanijekane, a u braku rođene djece. (Nefji veled — Kontestiranje.)

U bračnom pravu je navedeno, da muž može svoju poštenu ženu objediti, pa je nazvati bludnicom (zanijom), i radi toga da može među njima doći do razvoda braka putem t. zv. »liana«.

U roditeljskom pravu pak predviđeno je, da muž može u braku rođeno dijete zanijekati (kontestirati) i odreči, što opet znači, da je na strani matere moglo biti bludnog općenja. Nu, ovim pravom muž se može poslužiti samo u stanovitim momentima i pod izvjesnim uslovima. Spomenuto je, da ispod šest mjeseci u braku rođeno dijete, računajući od vremena sklapanja braka do dječijeg porođaja u načelu nije muževo, osim ako ga on svojim djetetom nazove i prizna na pomenuti način, iz čega proizlazi, da je u ovakom slučaju poricanje suvišno. Nu ako muž odreče i zaniječe dijete, koje se rodilo nakon punih šest mjeseci i više po vjenčanju, njegovo se odricanje neće uvažiti, izim ako on to učini u niže navedenim momentima i sudski se provede postupak »liana«, pa sud izreče rastavu braka tih bračnih drugova i dječije srodstvo prema mužu presječe (kati neseb). (§ 334.) Po § 336. muž može pak dijete odreći (kontestirati) samo u ovim slučajevima: a) u vrijeme dječijeg rođenja, ili b) pri spremi i nabavi porođajnih potrebština, ili c) u danima uobičajenog veselja i čestitki. A ako je muž odsutan (gaib) odricanje djeteta vrijedi od dana njegova saznanja dječijeg rođenja. Ali prema tome, kada bi čak i

---

[1]) A po imami Malikovu mezhebu, u slučaju, kada ovaki muž i žena, među kojima nije bilo sastanka, ne stanuju u istom mjestu i međusobno su tako udaljeni, da je njihov sastanak skoro isključen, pa se u ovakom bračnom odnošaju dijete rodi iza šest mjeseci po vjenčanju, mužu stoji pravo zanijekati ga i bez »liana« (šerh. sv. II. str. 4.)

mulaana bila obavljena i tefrik (razvod) nastupio, neće se uvažiti odricanje djeteta u ovim slučajevima, i to:

a) kada ga se muž odreče po isteku gornjih momenata;
b) kada ga se odreče po izričnom (saraheten) ili po prećutnom (delaleten) priznanju;
c) kada se dijete mrtvo rodi, pa ga se on odreče, ili ga se on odreče, pa ono prije ili poslije mulaane umre, ali prije sudske izreke o rastavi;
d) kada ista žena poslije rastave i nakon prekinuća dječijeg neseba (srodstva) rodi iz istog nošenja i utrobe drugo dijete. U ovom slučaju oboje mu djece porijeklom pripada i prvo riješenje je ništavo;
e) kada ga muž odreče nakon sudskog riješenja da je njegovo;
f) kada muž ili žena umru po odricanju djeteta, prije ili poslije mulaane, ali prije izricanja rastave po sudu. (§ 337.)

5. Ustanova »liana« (Međusobno proklinjanje bračnih drugova.)

Iz napred izloženog, kako se vidi, brak se može razvrći sredstvom »liana«, a i bračna djeca se mogu istim ovim sredstvom odricati u više navedenim, u § 336., momentima, pa je potrebno iznijeti suštinu te ustanove — »liana«. »Lian« je arapska riječ, a u bukvalnom prevodu znači: tjeranje, otstranjenje (tard — ibad), a u prenešenom pravnom smislu definiran je sa izvjesnim šehadotom (izricanjem posebnih formula zakletve) spojenim sa međusobnim proklinajnjem bračnih drugova, koji za muža nadomješćuju kaznu za uvredu žene (hadi kazf) a za ženu nadomješćuju kaznu za mogući blud (hadi zina) (Šerh. II. sv. str. 8.).

Ova se ustanova, kao i mnoge druge u porodičnom bračnom pravu muslimana temelji na Koranu, pa je ona čisto dogmatičke prirode kao i sve druge temeljne šerijatske ustanove, a dopuštena je samo:

1. kada među mužem i ženom postoji pravno valjan brak (nikahi sahih) i bračni odnošaj (zevdžijet), pa se žena nalazila tada makar i u ideti ridžiji;

2. kada su oboje slobodni, duševno zdravi, punoljetni (hur, akil i balig), posjednici dara govora i sluha, propisano neporočni i sposobni biti svjedocima (ehl lišehade), a povrh svega toga

3. kada je još žena čista od poroka (afifa);

4. kada muž svoju objedu žene sa nazivom bludnice (zanije) nije u stanju, (jer je samo on bio svjedokom stvari) po stanovitom propisanom broju (4) i svojstvu svjedoka i na izvjestan način (kesikini fil mukhuleti), posvjedočiti;

5. kada se ta uvreda (kazf bi zina) dogodi u islamskoj državi; t. j. gdje se islamska vjera priznaje;

6. kada bude gore opisana žena zahtjevala provedenje postupka o »lianu« radi svoje satisfakcije i razvoda braka;

7. kada muž uporno ostaje pri svojoj tvrdnji, da je njegova žena zanija, i da od nje izvjesno rođeno dijete nije njegovo.

Postupak o »lianu« vodi se samo pred sudom nakon ustanovljenja i utvrđenja, da postoje u konkretnom slučaju svi gore izloženi i propisani uslovi za »lian«. Sam taj postupak sastoji se u ovom: Muž će prvi tečajem postupka u prisustvu svoje dotične žene pomoću kadije četiri puta uzaseb, upiranjem svaki put prstom u ženu, ponoviti, da se on Bogom kune, da je ono istina, što je rekao, da je ona zanija, a petim putem će očitovati, da je na njega božije prokletstvo (lanet) ako je slagao. Zatim će žena, upiranjem u muža, četiri puta opetovati, da se ona Bogom kune, da je on slagao, što ju je bludnicom nazvao, a petim završiti, da je božija srčba (gadab) na nju, ako on bude istinu rekao ono, čime je nazvao (zanijom) i objedio.

Čitav postupak će se zapisnički provesti, a zatim će se bračna rastava i otpad djeteta od muža izreči, te dijete majci dodjeliti. Nu ako se ne bude »lian« proveo sa ma kojih bilo razloga, bračna veza ostaje netaknuta i dijete porijeklom pripada mužu. Tako isto dijete pripada muže i onda, ako on sebe poreče (objedu povuče) prije ili poslije »liana«, a prije izricanja rastave. Samo u ovom slučaju ima pretrpiti propisanu kaznu (hadi kazf). (§§ 335. i 340.)

Provedenjem »liana« (bračne rastave i dječijeg otpada od muža, te njegovim dodjeljenjem majci) na više opisani način, povlači za sobom dvije teške posljedice i po dijete i po muža, a te su:

1. nakon mulaane i tefrika, te »kati neseba« dječijeg, dotičnik nije dužan tako dijete uzdržavati, niti je ono dužno njega uzdržavati, i

2. među njima time pravo nasljedstva prestaje. Ostala prava pak, kao svjedočenje jednog u korist drugog, davanje i primanje zekata (2½% godišnje na stanovitu imovinu) i bračne zabrane, ostaju među njima netaknute, pa ne mogu jedno drugom svjedočiti u korist, a i bračna veza nije dopuštena, n. pr. među ovakim djetetom i njegovom sestrom po ocu i obratno, i ako je njegovo srodstvo prema dotičniku prekinuto, osudom. (§ 338.)

Nu u vakom slučaju, da ovako muško dijete, koje je međutim odraslo i oženilo se, umre, i ostavi iza sebe sina, ili kćer pa ga on (mulain) prizna svojim unučetom, pripašće mu (sebet nesebuhu) i time se vraćaju sva njihova prava, porodična i nasljedna, ali će on biti kažnjen, pa će ga na-

slijediti. A ako pomenuto umrlo lice bude žensko, pa ostavi iza sebe kćer, ili sina pa ga mulain prizna svojim unučetom, neće mu ono pripadati, niti će on moći time nasljediti njegovu majku. (§ 339.) Protivnog je mišljenja u ovom drugom slučaju imami Muhamed i imami ebu Jusuf, pa se po njima i ovaj drugi slučaj prosuđuje kao i prvi u pogledu posljedica priznanja. (Šerh II. sv. st. 12.)

Rastava »lianom« sačinjava talaki bajin, pa dok sud ne izreče rastave među ovako zavađenim bračnim parom, njihov brak ostaje nepovrijeđen i s toga u slučaju smrti jednog, drugo ga nasljeđuje u koliko na to bude inače imalo prava. Nedopušteno ostaje samo (haram) njihovo međusobno polno općenje, i to traje sve dotle, dok svako od njih dvoje ostane sposobno za »lian«. A kada dotična sposobnost liana i njegvi uslovi navedeni pod §§ 335., 336. i 337., kod oboga ili kod jednog od njih dvoga, isčezne i nestane (izgubi se), onda tom mužu slobodno stoji ponovno se vjenčati sa istom ženom, u idetu i poslije njega. (§ 340.)

6. Pravni odnos djece rođene u pravno nevaljanom braku, (nikahi fasid), ili potekle (djece) iz spolnog općenja u zabludi (vati bi šubhetin), ili rođene iz nedopuštenog polnog općenja.

a) Pravni odnos rođene djece u pravno nevaljanom braku.

Kada pravno nevaljano vjenčana žena u takvom braku rodi dijete (n. pr. brak sklopljen bez svjedoka) prije njihova razlaza i prije sudske rastave, ali nakon navršenih šest mjeseci i više, pa makar bilo i do deset godina računajući od vremena njezine polne upotrebe po mužu (vika), a ne od vremena sklopljenog braka (akd), u ovom slučaju dijete pripada mužu, bez obzira na njegovo priznanje ili nepriznanje po njemu, i on ga ne može odricati, jer se je dijete rodilo u pravno nevaljalom braku, a odricanje vrijedi, kako je gore navedeno, samo u pravno valjanom braku. A ako se u ovakom slučaju dijete rodi ispod opisanih šest mjeseci, dijete mu ne pripada, osim ako ga on sam svojim nazove i prizna, ne navodeći pri tom, da je ono od zinata i bluda začeto.

A ako se ovaki bračni drugovi raziđu (mutareka) i njihova rastava po sudu bude provedena, pa se dijete rodi prije dvije godine dana, računajući od dana rastave (tefrik) dijete će i u ovom slučaju pripasti mužu. Nu ako se u ovom potonjem slučaju dijete bude rodilo poslije dvije godine dana, računajući od dana upotrebe žene po mžu do dječijeg porođaja, dijete neće pripasti mužu, osim ako ga on sam prizna na opisani način. (§ 341.)

b) Pravni odnos djece rođene od polnog općenja u zabludi.

A ako ne postoji uopće nikakav brak između jednog muška i ženska, a ne radi se ni o izvanbračnom polnom općenju njihovu (zina), nego je po srijedi zabluda (vati bi šubhetin) (općio muž sa nekom ženskom u uvjerenju, da je to njegova vjenčana žena (šubheiakd) ili u uvjerenju, da mu je po zakonu dopušteno polno općenje sa izvjesnom ženom (šubhei fil), n. pr. mutedom, t. j. onom, što se nalazi u tuđem idetu — očekivanju nečijem, pa kada taka jedna žena od takog polnog općenja rodi dijete, ovo će mu dijete pripasti samo u slučaju, ako ga on prizna, inače ne pripada mu. Uslov je samo, da je zabluda bila istinita i da je opravdana. (§ 342.)

c) Pravni odnos djece rođene od nedopuštenog polnog općenja uopšte.

Kada se pak radi o rođenom djetetu iz nedopuštenog polnog općenja (fili zina), pa taki jedan bludnik vjenča se sa svojom nosećom bludnicom, i ona porodi dijete nakon šest mjeseci po njihovu vjenčanju, dijete mu porijeklom pripada i on ga se ne može ni odreći. A ako se je porođaj žene ovakog para dogodio ispod šest mjeseci po njihovu vjenčanju, tada mu dijete ne pripada, osim ako ga on sam prizna bez navoda, da je začeto u bludu. (§ 343.)[1])

7. Pravni odnos djece, rođene po pušćanju (razvjenčanju) i po smrti muža.

Pošto pušćanje žene može biti sa talaki ridžijom, a i sa talaki bajinom to prema tim dvjema vrstama pušćanja razlikuje se i pravni odnos djece, rođene poslije tih pušćanja.

Pa ako žena rodi dijete nakon pušćanja ridžijom i to ispod dvije, pune dvije i više od dvije godine dana, dijete će pripasti mužu, ako se ona prije toga nije izjavila, da joj je idet istekao. Nu, uz ovo sve, muž ga (dijete) ipak može »lianom« odreči, pa ako ga se odreče, i to se sudski uspješno provede, dječije će se srodstvo sa mužem presječi i ono će majci biti dodjeljeno sa gubitkom sviju odnosnih prava, o kojima je gore bilo govora u § 338.

Dijete će pripasti mužu i onda, ako ga rodi pušćenica bajinom do ispod dvije godine dana po pušćanju, ako ne

[1]) Kada muž ima ženu, koja mu rodi dijete u njegovoj postelji (ala firašihi), pa se muž očituje, da je s njom imao nedopušteno polno općenje (zenejtu biha) i da je ona rodila ovo dijete od ovakog, nedopuštenog polnog općenja s njime, pa ga žena u tom potvrdi, ovo mu dijete porijeklom pripada (jesbutu nesebu minhu). (Fetavaji Hindija, sv. IV. st. 128.)

bude prije toga izjavila, da je idet izvršila. Sporno je pak pitanje, kada bi ova »bajina« dijete rodila po potpuno navršenim dvjema godinama dana po pušćanju, da li će ono pripasti mužu ili neće, ali je pretežnije mišljenje, da i u ovom slučaju hoće. Nu ako ga (mubana) rodi po isteknuću dviju i više godina nakon pušćanja, ono mu neće pripasti osim, ako ga on sam prizna na opisani način, neizrazujući se, da je poteklo od bluda.

Što se tiče djeteta, rođenog po smrti muža, ono mužu porijeklom pripada, ako se dječija majka prije toga ne bude izjavila, da je idet protekao, i ako se dijete bude rodilo ispod dvije godine dana, računajući od dana muževe smrti. Inače mu ne pripada, osim ako ga muževi nasljednici njegovim djetetom priznaju (§ 344.).

Nu, ako dječija, ridžijom ili bajinom pušćana majka, ili udovica, očituje prije dječijeg rođenja, da je propisani idet izvršila i to u vremenu, koje može to priznanje podnijeti (minimum od 60 dana), pa taka jedna žena rodi dijete prije pola godine, računajući od dotične izjave i ispod dvije godine dana, računajući od dana pušćanja, ili muževe smrti, dijete će pripasti mužu. A u slučaju, kada dijete rodi dotična pušćenica ridžijom ili bajnom, ili udovica, ispod pola godine dana po očitovanju o izvršenom idetu i iznad dvije godine dana po pušćanju, ili po smrti muža, dijete se mužu neće prepisati, niti će mu ono pripasti (§ 345.).

Sve se ovo gornje odnosi na odraslu ženu (kebire). Nu ako je pušćenica dorasla žena (murahika) s kojom nije bilo bračnog sastanka sa mužem, pa ona rodi dijete prije šest mjeseci, računajući od dana pušćanja, dijete će pripasti mužu, a u protivnom slučaju neće. A ako je u ovake žene bio bračni sastanak (duhul) i ona pri pušćanju nije se izjavila nosećom, niti se je očitovala, da joj je idet istekao, pa rodi dijete ispod devet mjeseci nakon pušćanja, dijete je i u ovom slučaju muževo, inače mu ne pripada. Isto tako dijete mužu pripada, kada je murahika izjavila prije porođaja, da je idet izvršila, pa rodi dijete ispod šest mjeseci, računajući od dotične izjave i ispod devet mjeseci po pušćanju, a u protivnom slučaju neće mu pripasti. A ako se je izjavila pri pušćanju, da je noseća, dijete će mužu pripasti, ako ga bude rodila do dvije godine dana po pušćanju talaki bajinom, a ispod dvadeset i sedam mjeseci po pušćanju talaki ridžijom (§ 346.).

Murahika pak, koje je muž umro, a ona u vrijeme njegove smrti nije izjavila, da je noseća, niti da je idet izvršila, kada rodi dijete ispod deset mjeseci i deset dana, dijete će mužu pripasti, a ako ga bude rodila po navršenju pomenutog vremena i više, dijete ne pripada mužu. Nu ako je

izjavila pri smrti muža, da je noseća, pa dijete rodi ispod dvije godine, a pri tom nije očitovala, da joj je idet istekao, dijete će i u ovom slučaju pripasti mužu. A ako je izjavila, da je idet izvršila, neće mu pripasti, osim ako dijete bude rodila ispod šest mjeseci, računajući od datuma dotične izjave (§ 347.).

III. PITANJE ŽENINA POROĐAJA UOPŠTE (DAVEL VILADE).

Kako i sam ženin porođaj uopšte, a porođaj stanovitog djeteta napose, može doći u pitanje, potrebno je, da se i to istakne radi posljedica tih činjenica.

Najme u porodičnom pravu može nastati u pojedinim slučajevima pitanje, da li je stanovita žena uopšte rodila, kao i to, da li se je izvjesno dijete rodilo i t. d., pa ako nastupi prijepor između muža i njegove supruge o njezinu porođaju, ili o rođenju izvjesnog djeteta po njoj, t. j. o tom, da li je ona uopšte rodila ili nije, pa vjenčana žena tvrdi, da jest rodila, a muž to poriče, porođaj valja dokazivati i dijete će mu pripasti sa svjedočanstvom i samo jedne žene muslimanke, slobodne i pravedne. Žena, u ovom slučaju, najme nije vezana, da svoj porođaj zasvjedočava i dokazuje sa izvjesnim brojem svjedoka, propisanim u drugim pravnim pitanjima i dovoljno je svjedočanstvo jedne žene u ovom slučaju (§ 348.).

Nu ako jedna pušćenica (ridžijom ili bajinom) ili udovica u idetu ustvrdi porođaj ili rođenje izvjesnog djeteta ispod dvije godine dana po bračnom rastanku sa mužem, ili po njegovoj smrti, a muž ili nasljednici tu tvrdnju budu priznali, dijete mu neće pripasti bez potpunog dokaza (dva svjedoka muškog pola, ili jedan muški i dvije ženske), ako muž ili njegovi nasljednici prije toga ne budu priznali i trudnoću djeteta, ili ne bude trudnoća (habl) očevidna i nezatajena (§ 349.).

IV. ADOPCIJA I POSVOJENJE TUĐE DJECE (TEBENI).

Po šerijatu se, sa pravnom valjanošću, ne mogu adoptirati i posvajati tuđa djeca, kojih je porijeklo poznato (marufu neseb). S toga eventualno adoptiranje tuđe djece poznatog porijekla ne vuče za sobom nikakvih pravnih posljedica (prava i dužnosti) prema adoptatoru i obratno, jer u porodičnom pravu dolaze u obzir samo gore pod II. istaknuta djeca, a usvojena djeca samo onda, kada su nepoznatog porijekla. Za to kada jedno muško lice očituje i prizna za svoje dijete (sina) jednu mušku osobu nepoznatog porijekla.

(medžhulu neseb), ono će mu pripasti, ako to dijete (gulam) bude u toj dobi života, da ga je adoptator mogao roditi (juledu misluhu li mislihi) i sve jedno je u ovom slučaju, potvrdilo ga to dijete u tom ili nepotvrdilo. Ovako po nekom usvojeno dijete nepoznatog porijekla dobiva time samim sva prava i dužnsti pravog krvnog djeteta prema svom priznavaocu, a na prvom mjestu pravo vaspitanja i nasljedstva. Ta mu prava ostali nasljednici dječijeg adoptatora ne mogu stavljati u pitanje i ono će svoga priznavaoca nasljediti razmjerno sa drugim njegovim nasljednicima.

A ako majka ovakog djeteta, po smrti adoptatora ustvrdi, da je ona adoptatorova žena, a adoptirano dijete njezin sin, onda će i ona razmjerno nasljediti dječijeg adoptatora pod uslovima, ako je ona muslimanka i ako je ovaj odnošaj javno poznat još prije dječijeg rođenja na dvije godine dana, te ako ovo stanje adoptatorovi nasljednici priznaju i na nasljedstvo pristanu.

A ako oni pomenutoj dječijoj majci ne priznaju gornje tvrdnje, ili priznaju, da je ona adoptatorova žena, ali poriču, da je ona bila muslimanka pri njegovoj smrti i to sve ne bude i javno poznato, onda ona nema prava nasljedstva naprama adoptatoru svoga djeteta, osim ako to sve valjano dokaže sa propisanim svjedocima, i to, da je ona bila njegova žena i u vrijeme njegove smrti; da je bila muslimanka, i da je to sve bilo javno poznato još nazad dvije godine dana kao i prije rođenja tog istog djeteta na dvije godine dana.

A ako u gornjem slučaju nasljednici ne zađu u prijepor sa dotičnom ženom, ali je njezina ženidbena veza sa dječijim priznavaocem javno nepoznata (medžhul), a tako i njezina pripadnost islamskoj vjeri u vrijeme adoptatorove smrti, onda ona nema prava na pomenuto nasljedstvo, ni uz eventualnu privolu drugih nasljednika, osim, ako sve gornje pravne uslove i činjenice dokaže sa propisanim svjedocima (§ 350.).

A ako kakva neudata i u idetu kakva muža nestojeća žena očituje i prizna materinstvo jednom djetetu, t. j. da je ona majka dotičnog djeteta nepoznatog porijekla, priznanje je valjano, ako bi po dobi života ona mogla biti njegovom majkom i ono time stiče sva prava prema njoj, a i ona prema njemu, pa se mogu međusobno nasljeđivati, potvrdilo je dotično dijete u tom usvojenju ili ne. A ako ta žena bude udata ili je u idetu, njezino dotično priznanje neće se uvažiti, izim ako je i muž u tom potvrdi, ili ona dječiji porođaj propisano dokaže (§ 351.).

V. POOČIMSTVO I POBRATIMSTVO (UBUVET I UHUVET).

Kako god po šerijatskom pravu ne može biti govora o adopciji djece poznatog porijekla, a nepoznatog može, tako isto ne može se pravno valjano niko poočimiti ni pobratimiti, ko je poznatog porijekla, a ko nije, može. Dakle samo lica nepoznatog porijekla mogu druga lica poočimiti ili pobratimiti sa pravno valjanim posljedicama.

Tako, ako jedno dijete nepoznatog porijekla (muško ili žensko) očituje i prizna stanovito lice za svog oca ili majku, i to po njihovoj dobi bude odgovaralo, a i dotična lica ga u tom potvrde, to mu lice time samim postaje ocem, odnosno majkom i ono ovime stiče sva svoja dječija prava prema njima, a i oni prema njemu (§ 352.).

A ako u nekog umre otac, pa on jedno lice nepoznatog porijekla priznade za svog brata, time to lice ne postaje ujedno i srodnikom ostaloj rodbini umrlog lica i ono se odnosi samo na onog, ko ga je pobratimio, te će u ovom slučaju to lice moći samo polovicu njegova (pobratimova) nasljednog dijela dobiti, a prema drugim nasljednicima, ako ga i oni ne priznaju, on ostaje stran (edžnebija), pa on prema njima nema nikakva pravnog odnosa, niti on time postaje sinom umrlog lica (§ 353.).

Posinovljenjem osobe poznatog porijekla (malumun neseb) ne znači, da je dotično dijete time postalo njemu (poočimu) pravim sinom (ibni hakiki), pa u takom slučaju dijete nema nikakva prava prema poočimu svom i za to ga on nije dužan ni uzdržavati, niti se oni međusobno mogu nasljeđivati. Stoga je takom poočimu slobodno uzeti za ženu pušćenicu takog posinovljenog lica, ako kakvih drugih ženidbenih zapreka nema, a i tazbinstvo se može zasnivati sa takim licima. (§ 354.)

Kada je srodstvo (neseb) prijeporno, njega valja dokazivati sa propisanim svjedocima i predmetom tužbe valja da bude ne samo dotična rodbinska veza, nego još i posljedica, n. pr. nasljedni dio.

Nu kada se radi o očinstvu ili sinovstvu jednog lica, a oni su živi i jedan je od njih tuženik (mudea alejh) nije potrebno drugo što isticati kao predmet zahtjeva (mudea bih) osim očinstva (ubuvet) ili sinovstva (bunuvet). A ako je neki od njih umro, pa se moradne prema drugom dokazivati očinstvo ili sinovstvo, onda valja tužbi pridodati uz pravo srodstva i neko stvarno pravo, n. pr. pravo nasljedstva idealnog dijela. Tuženikom pak u ovakoj parnici mogu biti samo nasljednici, vasija, (izvršitelj oporuke), legator (musa leh), dužnik, vjerovnik i t. d., jer osuda mora glasiti ne samo na izvjesno srodstvo i pravo nasljedstva tu-

žiteljevog napram umrloj osobi, nego i na sankciju trpljenja, da se dotičnikov (tužiteljev) dio ima njemu isplatiti, odnosno uručiti iz dotične ostavine. Ovo isto vrijedi i za druge srodnike, kada se radi o njihovu srodstvu (neseb) i pravu nasljedstva, prema umrloj osobi. (§ 355.)

VI. PRAVNI ODNOS ODBAČENE DJECE — NAHODČADI (LEKIT).

Događa se, da djeca bivaju po svojim roditeljima (osobito po majci) odbačena iz raznovrsnih uzroka, kao što su uklanjanje kakve sramote, ili nemogućnosti uzdržavanja i t. d. Ovako odbačeno dijete po šerijatu se zove »lekit«, a ljudi su moralno dužni, da ih dižu i spasavaju od propasti. Po islamskoj nauci je svako dužan (fardi ajn) podignuti i primiti odbačeno dijete, osobito onda, kada mu prijeti neminovna opasnost propasti i smrti, a strogo je zabranjeno (haram) ne dići ga i poslije dizanja baciti ga. (§ 356.)

Ovako odbačeno nađeno dijete pripada islamskoj vjeri, makar ga nemusliman našao, ako nije nađeno u području mjesta, gdje žive nemuslimani. (§ 357.)

Na nahodče na prvom mjestu imade pravo onaj, ko ga je našao, pa niko nema prava silom mu ga oduzeti, osim ako bi dotični nalazioc bio nesposoban i nedostojan čuvati ga i vaspitati. (§ 358.)

Ako se uz nahodče nađe kakva imovina, ona pripada njemu i uz dozvolu suda služiti će mu za uzdržavanje. (§ 359.) A ako nahodče nema svoje imovine, niti ga kogod bude posvojio, a nalzač je u stanju uzdržavati ga, on je moralno dužan to vršiti. Ali, ako nalazač nije mogućan nahoda uzdržavati, ili neće, a niko ga ne adoptira sebi, i nahodče nema svoje imovine, onda dužnost njegova vaspitanja i uzdržavanja pada na općinu, odnosno na državu, jer ga potonja i nasljeduje. No niko od pobrojanih nema prava na naknadu njegova uzdržavanja, ako im ta nakada nije prije sudbeno određena na propisani način. (§§ 360. i 364.)

Lice, koje nađe, podigne i primi sebi kakvo odbačeno dijete, tim samim činom ne zadobiva on sva očinska prava nad njim, ali on ima pravo, da za svoje nahodče vrši najnužnije pravne poslove. (§ 360.)

Ako neko muško lice, pa i sam nalazač, bude tvrdilo, da je to nahodče njegovo dijete, pripašće mu, jer u ovom slučaju prvenstvo usvojenja nahoda (adoptiranja) ima sam nalazač, pa ga može i adoptirati, ako mu je porijeklo nepoznato. (§ 361.)

A ako udato žensko lice bude tvrdilo, da je izvjesno nahodče njezino dijete, i muž je u tom potvrdi, ili ona

njegov porođaj dokaže, ili joj taj porođaj babica (kabila) posvjedoči, to dijete će im pripasti, inače neće. A kada je dotično lice žensko neudato, onda je potreban pun propisani dokaz o njegovu porođaju po njoj. (§ 363.)

*

Svaki roditelj je moralno i zakonski dužan svoju djecu što bolje odgajati i naobraziti prema svojoj mogućnosti, dječiju imovinu čuvati, a u slučaju, da djeca nemaju svoje imovine, otac je zakonski dužan, a u izvjesnom slučaju i majka, uzdržavati ih iz svojih sredstava do mogućnosti njihove zarade, ako su djeca muška, a do udaje, kada su djeca ženska. (§ 365.)

*

I ako po šeriatskom pravu, kako se vidi, nema općenite adoptacije tuđe djece, nego samo one nepoznatog porijekla, a niti pozakonjenja svoje izvanbračno rođene djece na način propisan u o. a. gr. zakonu §§. 160. i 179. kao ni drugih tamo navedenih povoljština po ovaku djecu, u šerijatskom pravu je vrlo pohvalnim predviđeno t. zv. uzimanje tuđe djece na »beslemu« (skrb). Pohvalno je i sevab je svakom, ko je u mogućnosti i dobra je srca, uzeti na »beslemu« tuđe dijete, osobito siroće i nemoćno dijete, pa ga dati vaspitati i odgojiti svojim sredstvima. I ovakom djetetu dotičnik može, bezobzirno, za svog života, darovati i prepisati ako hoće cijelu svoju imovinu, a dopušteno mu je i putem testamenta oporučiti mu ⅓ svog imanja. Ovako se isto može postupiti i sa svojom izvanbračno rođenom djecom, pa i njih beslejisati, svoju imovinu na njih prenositi, ili ih izvjesnim testamentom dati obskrbiti. (Vidi okružnicu Vrh. šerijatskog suda od 4. XII. 1915. broj 312.)

Slijedeća roditeljska prava i dužnosti odnose se samo na gore opisanu i navedenu pravnu djecu, a u ovoj radnji druga spominjana djeca u ovom pravu ne dolaze u obzir, kako je i gore to istaknuto u pojedinim slučajevima.

VII. DJEČIJA PRAVA — RODITELJSKE DUŽNOSTI (HUKUKI EVLAD).

Dječija se prava u glavnom poklapaju sa roditeljskim dužnostima prema svojoj djeci, pa na što djeca u odnosu prema svojim roditeljima imaju pravo, roditelji su dužni, da to vrše prema svojoj djeci. Isto tako, kakva prava imaju roditelij naspram svoje djece, djeca moraju trpiti, da roditelji ta svoja prava nad njima izvršuju. Sva su ta prava i dužnosti u glavnom uzajamne prirode, a dijele se u moralna (dijaneten) i zakonska (kadaen) prava. U ta prava, odnosno dužnosti spada otpitanje i odgoj djece po roditeljima, njihovo uzdržavanje, te vlast oca nad djecom i t. d.

VIII. ZAKONSKE DUŽNOSTI RODITELJA NAPRAM SVOJOJ DJECI UOPŠTE (VUDŽUBI VALIDEJN).

Roditelji su prouzročitelji dolaska nijhove djece na ovaj svijet. Djeca su njihov izdanak i plod, pa im s toga i pripadaju tolika prava nad njima, a dužnosti ih terete. I kako se djeca pojavljuju nježna i vrlo nemoćna, potrebna odgovarajuće njege i hrane, najprirodnije je, da njihovu njegu i ishranu, trebaju, na prvom mjestu, preuzeti njihovi roditelji. Otac pako, kao starješina obitelji najprvi je pozvan i dužan, da se zauzme za valjan i dobar uzgoj svoje djece, naravno prema svojim silama i mogućnostima. Majka, kao najnježnija i mekušna po svom srcu, dužna je prvi uzgoj djece — dojenje i tjelesnu njegu — na sebe preuzeti i tome se posvetiti kao pomagačica dječijeg oca pri uzgoju djece. (§ 365.)

Ponašanje roditelja prema svojoj djeci ima biti obazrivo, prijazno, pravedno i jednako, bez obzira na muško i žensko[1]). (Komentar, sv. II. str. 44.)

Dužnosti roditelja naspram svoje djece raznolike su i one u najvišem dijelu padaju na oca, a u izvjesnim slučajevima i na majku, kako će se to vidjeti iz slijedećih napisa.

IX. DUŽNOSTI MAJKE NAPRAM SVOJOJ DJECI.

1. Dojenje djece (reda).

Prva moralna (dijaneten) dužnost je majke dojenje svog djeteta, naravno ako je ona u toj mogućnosti. I ako ova dužnost (dojenje) u načelu spada u moralne materine dužnosti, pa je stoga može uskratiti i otkloniti, ipak ima slučajeva, gdje ona postaju njezinom zakonskom dužnošću (kadaen) pa se može majka prisiliti na vršenje te dužnosti, i to samo u ovim slučajevima:

a) kada je dječiji otac tako siromašan, da on nije u stanju drugu dojilju plaćati, a i dijete ne posjeduje svoje imovine, sa kojom bi se dojilja mogla plaćati, te kada niko drugi besplatno neće, da dijete doji;

b) kada se dojilja ne može naći i ako je otac ili dijete kadro plaćati je, i

c) kada dijete ne prima druge sise osim majčine. U ovim slučajevima majka je moralno i zakonski dužna svoje dijete dojiti pa se ona na ovo može i prisiliti (idžbar) (§ 366.)

---

[1]) Od roditeljskih je prava nad djecom, da im nadiju lijepo ime i da ih lijepo odgajaju. U darovima svojoj djeci budite jednaci bez obzira na muško i žensko. Hadis.

Treba ovdje napomenuti, da je ova ustanova prisiljenja praktično neizvediva, pa ta dužnost ostaje i nadalje moralne prirode. Nu kako su majke obično mehka srca (šefekatli), pa rijetko kada otklanjaju dojenje svoje djece, ako samo mogu dojiti ih, u praksi se i ne događa, da se prisilna sredstva poduzimaju u ovim stvarima.

U svima drugim slučajevima majka nije dužna svoju djecu dojiti, nego je otac dužan dojilju plaćati, ako njihovo dojenje majka bude otklonila. (§ 367.) Kada majka pak dragovoljno bude dojila svoje dijete, nema prava za to štogod naplatiti, dok se nalazi u bračnoj zajednici dječijeg oca, ili u ideti radžiji njegovoj po puštanju. (§ 368.) A ako se ona bude nalazila u ideti bajinu, ili izvan ideta, dječiji je otac dužan na njezin zahtjev plaćati joj udžreti reda — za dječije dojenje. (§ 369.)

Kada se pak radi o dojenju djeteta po isteknuću ideta, pa majka prima njegovo dojenje pošto i druga dojilja, onda ona ima prednost nad drugom dojiljom u ovom pravu. Ali ako druga dojilja prima dječije dojenje besplatno, ili uz cijenu znatno manju, nego li dječija majka, onda je tuđinka preča za dojenje njezina djeteta. No u svakom slučaju dijete mora biti uz majku i dojilja tuđinka valja, da ga doji kod dječije majke, jer njoj opet pripada pravo dječijeg tjelesnog uzgoja — haki hidana. — (§ 370.)

Pravo naplate za dječije dojenje ne gubi se ni sa smrću dječijeg oca, pa je ono naplativo iz njegove ostavine u koliko je dosuđeno i dospjelo (§ 373.).

Vrijeme dječijeg dojenja je regulisano sa dvije godine dana, pa u kojim god slučajevima majka ima pravo na naplatu za dječije dojenje, ona joj se mora podmiriti, bila ta naplata ugovorena, ili ne, i to u primerenom iznosu (§ 371.)

Glede posljedica dječijeg dojenja, osobito onih, koje se odnose na bračne zabrane (hurmeti reda) vidi §§. 375., 376., 377., 378. i 379. Ahkami serije. Naime stanovito dojenje djece u bračnim zabranama igra veliku ulogu u bračnom pravu, jer nije dopuštena bračna veza sa srodnicima po mlijeku, skoro u istom omjeru kao i sa srodnicima po krvi, (Jahrumu miner-redai ma jahrumu minen-nesebi. Hadis), kako je to i na svom mjestu istaknuto.

2. Uzgajanje djece (hidana).

Drugu materinsku dužnost sačinjava pravo tjelesnog uzgajanja svoje djece. Ova se dužnost, odnosno pravo, po šerijatskom pravu zove »haki hidana«, i ona se u glavnom sastoji u tjelesnom uzgoju djece, usporedo sa njihovim duševnim odgojem. I ova materina dužnost je u glavnom moralne, a ne zakonske prirode, pa se majka ne može prisiliti na vršenje ove dužnosti, osim

kada se ne mogne naći koja druga pravna uzgajateljica od stanotite dječije rodbine, ili može, ali ove (meharim) otklone i ustegnu se dječijeg odgajanja. Onda u ovom potonjem slučaju će se majka prisiliti na dječiji uzgoj, a i svaka druga po redu hadina (u koliko je to u praksi moguće), radi očuvanja djeteta od eventualne propasti, kada one, uključivo i majka, slučajno ne budu udate za dječijeg tuđina (edžnebiju) po srodstvu, jer preudaja dječije uzgajateljice za tuđina dječijeg, vuče za sobom gubljenje dotičnog prava uzgoja (iskati hidane) (§ 383. i 387.).

Pravo prednosti na dječiji uzgoj pripada majci, dok je ona u braku sa dječijim ocem. A u slučaju razvjenčanja pripada joj to pravo i po razvodu braka, ali u oba slučaja uz niže navedene i propisane uslove dostojnosti i sposobnosti vršenja te dužnosti dječijeg uzgajanja (§ 380.).

U pogledu uzgoja djece vjerska razlika ne čini nikakve smetnje, pa je dječija majka i nemuslimanka preča u pravu uzgoja svoje djece, porođene u braku sa muslimanom, od drugih po redu dolazećih uzgojiteljica, kada posjeduje dotične uslove dostojnosti ovog prava, i to sve dotle, dok ne bi nastala bojazan, da dijete neće biti odgojeno muslimanski, dakle do one dječije dobe (7 odnosno 9 godina), dok ono ne bude moglo shvaćati u ovim dobima šta je vjera, a od ove dobe shvaćanja, ona (nemuslimanka) gubi pravo uzgoja, pa će joj se dijete prisilno oduzeti i drugoj po redu uzgojiteljici — muslimanki — na uzgoj predati (§ 381.).

Svaka pravna uzgojiteljica, bila ona majka ili ne, treba da posjeduje slijedeća svojstva, pa da mogne imati pravo uzgoja nad stanovitom djecom. Ta su svojstva u glavnom ova:

1. da je slobodna, 2. da je punoljetna, 3. da je duševno zdrava, 4. da je povjerljiva (emina) za uzgoj djece, u tolikoj mjeri, da se nije bojati, da će dijete moći biti zanemareno sa eventualnim njezinim ostavljanjem djece bez valjana nadzora i t. d., 5. da je djecu tjelesno uzgajati sposobna, t. j. da nije toliko bolesna, da nije u stanju ovu dužnost osobno vršiti, 6. da nije promjenila vjeru (umrteda), 7. da nije preudata za dječijeg stanovitog nerođaka, 8. da ne drži dijete u kući onih, koji ga ne vole i mrze.

Ma bilo jedan od gornjih uslova, ako kod koje uzgojiteljice bude manjkao, ili tečajem uzgoja bude se izgubio, pravo se uzgoja gubi, pa će se dijete predati onoj uzgojiteljici, koja po zakonu dolazi na red iza takove. A ako ovih ne bude, ili bude, ali su nedostojne, ili su dostojne, ali otklone dječiji uzgoj, onda će se u ovim slučajevima dijete predati na dalnji uzgoj i brigu dječijem zakonskom zastupniku (veliji) (§§ 382. i 383.). Naknadnom uspostavom gornjih

svojstava i uslova i pravo se vraća, pa se u tim slučajevima može dijete opet dobiti na uzgoj sudskim riješenjem.

Pravo uzgoja (haki hidana) nad stanovitom djecom pripada stanovitoj dječijoj ženskoj rodbini, i to na prvom mjestu majci (um), a kad ove nema, ili je ima, ali je nedostojna, jer joj manjkaju pomenuti uslovi dostojnosti (makar bilo i jedan od njih), onda ovo pravo pripada njezinoj majci (umul um). A kad i ove nema, ili je nedostojna, onda očinoj majci (umul eb) a zatim ovo pravo pripada dječijoj rođenoj sestri, pa sestri po majci, pa sestri po ocu. A u njihovu pomanjkanju ovo pravo prelazi na rođenu sestričnu, pa na sestričnu po majci, pa na sestričnu po ocu. A u pomanjkanju i ovih pravo uzgoja djece pripada dječijim tetkama (halat i amat) i to najpre onima sa materine, a zatim onima sa očine strane, prema njihovoj blizini srodstva sa djetetom i prema krvnoj jakosti u tom srodstvu, a u slučaju jednakosti reda i svojstava odlučuje čudoredno držanje i godišnja doba uzgajateljice jedne napram drugoj, o čemu sud daje svoje riješenje (§ 384.).

U slučaju, da sva gornja lica budu manjkala, ili su nedostojna za dječiji uzgoj, onda pravo uzgoja pripada dječijoj rodbini po debeloj krvi (asabat) i to prema prednosti njihova prava nasljedstva od djeteta, a ti srodnici su ova lica: 1. dječiji otac, 2. djed po ocu, 3. pravi brat, 4. brat po ocu, 5. pravi bratić, 6. bratić po ocu, 7. pravi amidža, 8. amidža po ocu, 9. pravi amidžić, 10. amidžić po ocu i t. d. i to ko je po srodstvu bliži djetetu ima prednost i isključuje daljeg po srodstvu u ovom pravu.

I u ovim slučajevima veliku ulogu igra uzgojiteljevo moralno stanje, pa kada se desе dvojica na istom stepenu srodstva, dijete će se predati onom, koji se ispostavi moralniji i sigurniji za dječiji pravilan uzgoj. I vjerski momenat u ovom pravu odlučuje, pa se ne može islamsko dijete prepustiti na uzgajanje muških dječijih srodnika po debeloj krvi nemuslimana (§ 385.).

A kada dijete nema ni ovih srodnika po debeloj krvi, ili ih ima, ali nijesu dostojni niti pouzdani za pravilan dječiji uzgoj, onda ovo pravo uzgoja pripada dječijoj rodbini po tankoj krvi (zevil erham), a ti su ova lica: 1. djed po majci, 2. brat po majci, 3. bratić po majci, 4. amidža po majci, 5. dajdžama i t. d. U ovim slučajevima pako odlučuje i to, da li su oni gore od 1—5 nabrojeni uzgajatelji istog pola kao i djeca, zbog dopuštenosti bračnih veza, pa ako nijesu, ne pripada im ovo pravo uzgoja i o njihovu uzgoju će odlučiti sudac, t. j. on će odrediti kome će se u ovakim slučajevima djeca prepuštati na uzgoj (§ 386.).

Uloženi trud oko dječijeg uzgoja potpada pod naročitu naplatu (udžreti hidane) u slučaju zahtjeva, pa ga je otac dužan podmirivati, kada dijete nema svoje imovine i kada je otac mogućan to činiti. Od naplate truda za dječiji uzgoj treba razlikovati naplatu dječijeg dojenja (udžreti reda) i nafaku, jer oni svako za sebe čine po jedan poseban pravni pojam. Pa kako je god otac dužan platiti dječiju dojilju u izvjesnim gore navedenim slučajevima, te dijete i inače uzdržavati, napose je dužan plaćati dječiji uzgoj onim uzgojiteljicama, o kojima je gore bilo govora osim slijedećih iznimaka.

Tako on nije dužan majci plaćati truda za dječiji uzgoj, kada je ona njegova jedina hadina, ako se tada ona bude nalazila u bračnoj vezi sa dječijim ocem, ili bude u ideti ridžiji njegovoj, kako je to i gore navedeno.

U svima drugim slučajevima, a osobito onda, kada je dječija majka u očinom ideti bajinu, ili je u idetu drugog muža, koji je bio dječiji tuđin, i dječija majka kao i druge dojilje i uzgojiteljice imaju pravo na naplatu udžreti hidane — dječijeg uzgoja. A ako je uzgojiteljica potrebna stana, a dijete sluge, otac je dužan i ovo priskrbiti odnosno plaćati. (§§ 388. i 389.)

A ako dotična majka otkloni dječiji uzgoj, pa ga nehtjedne besplatno uzgajati, a dijete nema svoje imovine, niti je otac mogućan plaćati taj uzgoj, a nemogne se naći ni besplatna uzgojiteljica među nabrojenom dječijom ženskom rodbinom, onda će se majci u ovom slučaju sudbeno odrediti udžreti hidana na oca i ona će ga tako moći zadužiti, pa to naknadno od njega naplatiti. A ako kogod od istaknute ženske rodbine u ovom slučaju htjedne dijete primiti na uzgoj besplatno, onda će se majci staviti na izbor, ili da ga ona besplatno uzgaja, ili će ona morati trpiti, da se dijete dade dotičnoj besplatnoj uzgojiteljici na uzgoj. Nu u ovom slučaju, ako je otac mogućan (musir) a dijete je siromašno (fakir) majci će se odrediti samo primjerena udžreti hidana. A ako je dijete mogućno, a otac je siromašan, ili su oboje materijalno dobro stojeći (gani), sporno je pitanje, da li će se udžreti hidana majci odrediti iz dječije imovine, jer se drži, da otac u ovom slučaju nije dužan plaćati, ili će se majci rijeti, da izabere od dvoje jedno, najme, da ga ona besplatno uzgaja, ili da ga prepusti dotičnoj besplatnoj uzgojiteljici. Pretežno je pako mišljenje pravnika, da se ima po drugom načinu postupiti i udžreti hidana neodređivati iz dječije imovine, ako je majka mogućna, a ako nije, onda po prvom mišljenju bi se imalo postupiti i udžreti hidanu odrediti. Sve je ovo zbog toga, da se dječija imovina po mogućnosti očuva neokrnjena.

Nu ako se u ovim slučajevima radi o besplatnoj uzgojiteljici tuđinki, onda će se dijete svakako ostaviti kod majke, a u ime njegova uzgoja odrediti će joj se primjerena plaća (edžri misl) pa makar bilo i iz dječije imovine. (§ 390.)

Pravo uzgoja (haki hidana) u koliko se ona odnosi na dijete, teče sve dotle, dok dijete treba tog uzgoja i dok je ono uopšte potrebno ženske njege, a to se računa do vremena njegove sposobnosti, da se ono samo sobom mogne poslužiti pri jelu i piću, oblačenju i izlasku na stranu radi sebe. Ova sposobnost pak kod muška računa se, da se postizava sa navršenom sedmom godinom života, a kod ženska sa navršenom devetom godinom života, spojenom osjećanjem nagona (ištiha) kod ženska.

Pa kada dijete u uzgoju dopre do rečenog vremena onda ga je otac dužan preuzeti sebi na uzgoj i otac se može na ovo preuzimanje prisiliti. A ako na koncu hidane dijete ne bude imalo oca, niti pravog djeda, dužni su ga preuzeti na dalnje vaspitanje njegovi ostali rođaci, što su pobrojani pod § 385. i 386. prema pravu prednosti, ili dječiji po ocu određeni tutor (vasi muhtar) ako se radi o muškom djetetu, jer se žensko dijete neće predavati onim srodnicima, sa kojima je dopušteno njegovo vjenčanje, a ni takovom nerođaku tutoru, nego će se i nadalje ostaviti kod uzgojiteljice, ako sud ne nađe za to koga shodnijega od nje. (§ 391.)

Pravo hidane naravno prestaje sa smrću hadine, ili djeteta, a i sa gubljenjem ovog prava. O načinu gubljenja ovog prava bilo je govora naprijed.

Bez materine privole otac nema prava putovanja sa svojim djetetom, za vrijeme njezina uzgoja, iz mjesta, gdje dječija majka boravi u kako drugo mjesto, pa mu se to može i zabraniti (§ 392.).

Nu kada se radi o putovanju majke sa djetetom, onda treba imati u vidu slijedeće slučajeve: Majka, kao faktična dječija uzgojiteljica, dok je u braku sa dječijim ocem, nema prava putovanja sa djecom uopšte bez privole muževe. Isto ovo vrijedi i kada je ona njegova pušćenica, ali je u njegovom idetu. A po isteknuću ideta majka ima pravo na to putovanje sa djetetom bez očine dozvole samo onda, ako je to mjesto blizu, da se može za jedan dan do njega i otići i vratiti se, i ako nije to mjesto selo, a dječija majka je iz grada. Inače u svim drugim slučajevima to joj putovanje sa djetetom nije dopušteno bez očine dozvole, osim ako je to mjesto, gdje ona bude putovala, ujedno i njezina domovina i ona je tu bila vjenčana (§ 393.).

Osim majke druge uzgojiteljice nemaju ovog prava putovanja sa povjerenom im djecom na uzgoj uopšte bez očine dozvole (§ 394.).

X. DUŽNOSTI OCA U POGLEDU DJEČIJEG UZDRŽAVANJA (NAFAKI-EVLAD = ALIMENTACIJA).

Kod djece, kada se radi o njihovu izdržavanju (nafaka), treba razlikovati, da li su siromašna, ili su imućna. Nadalje, da li su malodobna, ili su odrasla, te da li su muškog ili ženskog pola.

Pa u slučaju, kada su djeca imućna, njihovo se uzdržavaje vrši iz njihove imovine, bila ona malodobna ili ne, muškog ili ženskog pola i tada njihovo uzdržavanje ne pada na oca. Nu kada su djeca siromašna, a uz to još i malodobna, onda njihovo uzdržavanje pada isključivo na oca, bila ona muškinje ili ženskinje.

Uzdržavanje i onda pada na oca, kada je njegovo siromašno muško dijete i odraslo, ali je za zaradu nesposobno (bolesno je, ili je na naukama), jer kada je za zaradu sposobno, otac ga nije dužan uzdražvati od sebe i može ga uposliti, pa ga tom zaradom uzdržavati. A ako je to siromašno i odraslo dijete žensko, otac ga je dužan uzdržavati sve do njegove udaje i ako je za zaradu sposobno.

Ova očinska dužnost dječijeg uzdržavanja traje sve do dječije sposobnosti i mogućnosti zarade (§§ 395. i 396.).

Pa u koliko dječija zarada mogne pokrivati njihovu nafaku upotrebiće se za istu, a u koliko ne mogne, otac je dužan dopunjavati je, a u koliko slučajno bude preticalo od te njihove zarade, otac je dužan sačuvati taj njihov pretek i uploditi ga (§ 404.).

Ovo sve vrijedi u slučajevima, kada su djeca siromašna, a otac je u tako dobrom stanju, da i sebe i djecu može uzdržavati, bez ičije pomoći. Nu ako je i otac siromašan i nije u stanju zaraditi, onda se on smatra kao, da je mrtav i kao da ga uopšte nema, pa dužnost uzdržavanja njegove siromašne i za zaradu nesposobne djece spada na onu rodbinu, koja je dužna tu žrtvu pridonositi, kada djeca nemaju ni svoje imovine ni oca (§ 397.).

Dječija nafaka ne spada sa oca samo s toga, što je on slučajno siromašan, kada je on sposoban zaraditi. Pa kada otac ne bi htio zarađivati, ima se on na zaradu prisiliti svim mogućim sredstvima, a u slučaju neuspjeha, ili nedovoljne zarade, narediti će se onim slijedećim dužnim srodnicima, da djecu uzdržavaju sa pravom naknade od oca (§ 398.).

Dužnost uzdržavanja djece, kada je otac siromašan i nezaradan, po redu spada na prvom mjestu na dječiju m a j k u, ako je ona imućna, i u ovom slučaju djed po ocu nije dužan u uzdržavanju njegove unučadi dječiju majku pomagati. A ako je i majka siromašna, onda ta dužnost uzdržavanja tereti druge dječije srodnike po redu prema slijedećim propisima, ali i oni i majka u ovim slučajevima imaju pravo na naknadu od oca, ako je on sposoban za zaradu. Inače ne. (§ 399.)

Kada djeca uopšte nemaju svog oca, ili ga imaju, ali on nije u broju, jer je siromašan i totalno nesposoban za zaradu, onda dužnost uzdržavanja djece, kojih je i majka siromašna, spada na dječiju uzlaznu rodbinu (usul) među koje na prvom mjestu dolazi pravi djed, pa će u ovakom slučaju iza siromašne majke on biti dužan uzdržavati svoju unučad. U ovoj dužnosti odlučuje prvenstvo u srodstvu dotične rodbine prema siromašnoj, a nafaci potrebnoj djeci, pa kada su među njima (usul) neki od njih, dječiji nasljednici, a neki nijesu, i ako su svi na istom stepenu srodstva, onda ova dužnost uzdržavanja pada na one koji su dječiji nasljednici. Tako n. pr. kada siromašna djeca uz siromašnu majku imaju djeda po ocu i djeda po majci, njihova nafaka spada na prvog, jer ih samo on nasljedjuje, i ako su oba na istoj liniji srodstva. A kada imaju majku i djeda po majci, onda njihova nafaka spada na majku, jer ih ona nasljedjuje. A ako su ti uzlazni srodnici svi dječiji eventualni nasljednici, onda dužnost uzdržavanja takve djece spada na njiha prema dijelovima njihova prava nasljedstva, kao kada n. pr. tako dijete ima majku i djeda po ocu, onda $1/3$ nafake pada na majku, a $2/3$ na djeda po ocu, t. j. onako, kako bi i nasljedili dijete u slučaju njegove smrti prije njiha. (§ 400.)

A ako u takovog siromašnog i bez očnog djeteta u rodbini ima srodnika i uzlazne i pobočne loze i među njima je jedan red nasljednik, a drugi nije, za nafaku je odgovorna uzlazna, a ne pobočna loza, pa ma uzlazna loza i ne bila dječijim nasljednikom, kao n. pr. ako dijete ima djeda po ocu i punokrvnog brata, nafaka pada na prvog, kao i onda ako ima djeda po majci i amidžu (strica) nafaka pada na djeda po majci, i ako on nema prava na dječije nasljedstvo, nego stric.

A ako su ti uzlazni i pobočni srodnici svi dječiji varisi (nasljednici), onda odlučuje samo pravo nasljedstva, pa dječija nafaka pada na njiha prema količini toga njihova prava nasljedstva od dotičnog djeteta, kao n. pr. ako ovako dijete ima majku i brata, ili majku i bratića (asaba) ili majku i amidžu, onda dječija nafaka pada u ovim svim slučajevima na majku sa $1/3$, a na one druge sa $2/3$, dakle onako, kako bi oni dijete i nasljedili. (§ 401.)

I osutni otac je dužan uzdržavati svoju nafake potrebnu siromašnu djecu, pa će se ona njima na zahtjevanje i odrediti iz njegove imovine. (§ 402.)

Ovdje treba napomenuti, da većina islamskih pravnika, stoji na tom stanovištu, da se gaibove (odsutnog) nekretnine ne mogu prodati za nafaku, ali u današnjim prilikama to mišljenje je neodrživo, jer šerijatski sud određuje nafaku općenito iz imovine, a stvar ovrhe je pravo građanskog suda, koji ne poznaje pravne razlike u imovini uopšte pri ovrhi.

Otac pak nije dužan uzdržavati ženu svoga siromašnog malodobnika, osim ako su oni u jednom kućanstvu. Nu može mu se narediti, da uzdržaje ženu takog svog malodobnika i napose, ali samo sa pravom naknade od sina, kada on postane punoljetan i mogućan. (§ 403.)

Kada se majka sudu potuži, da otac neće nikako ili neće primjereno da uzdržaje svoje dijete, sudac će odrediti nafaku na oca i narediće mu, da joj se daje, bilo dnevno, bilo mjesečno, i to uz prijetnju ovrhe i sa pravom zaduženja i naknade. I kada bi slučajno majci predata nafaka kod matere propala, otac je dužan drugu joj dati. (§ 405.)

Slobodno je majci i nagoditi se za dječiju nafaku sa ocem, ali ako bude neprimjerena, otac je dužan i tu razliku naknaditi, i sud ga može na tu naknadu osuditi. (§ 406.)

Kada sudac odredi i dosudi dječiju nafaku na oca, taka, dosuđena nafaka kroz mjesec i više ne može otpasti, niti zastariti, kada ne bi bila slučajno podmirena, pa je ona i utjeriva, osobito onda, kada je zaduženje po sudu dozvoljeno. S toga kada sudac odredi dječiju nafaku na oca, pa prođe neko vrijeme bez njezine naplate po majci, i dječiji otac u tom vremenu slučajno umre, dospjela opisana nafaka će se naplatiti iz njegove ostavine, ako bude zaduženjem vršena, a u protivnom slučaju neće, jer se u ovom potonjem slučaju smatra izvršena nafaka teberuom (dobročinstvom). (§ 407.)

XI. DUŽNOSTI DJECE PREMA SVOJIM RODITELJIMA. (VUDŽUBI EVLED.)

Djeca su na prvom mjestu dužna biti pokorna i poslušna prema svojim roditeljima[1]), njiha poštovati i ljubiti, pa i materijalno potpomagati. Dijete bilo muško bilo žensko, bilo malodobno, ili ne, kada je mogućno, dužno je uzdržavati svoje siromašne roditelje, djedove i ebejke (nane), bili oni muslimani ili ne bili, bili oni sposobni za zaradu, ili ne bili, i u ovom uzdržavanju svojih roditelja po imućnoj djeci nije niko drugi dužan kaku pomoć pružati. (§ 408.)

Šta više, kada je otac nemoćan, ili bolestan, pa je potreban ženi, ili slugi, njegovo moćno dijete je dužno uzdržavati i njegovu ženu ili slugu. Nu u slučaju više žena samo jednu. (§ 409.) Ako je slučajno dječija majka preudata za drugo lice, ali je ovo lice siromašno, ili odsutno, a dijete je mogućno, sud će mu narediti, da uzdržaje takovu svoju majku, sa pravom naknade od njezina pomenutog muža, a njegova očuha. Inače je nju muž dužan uzdržavati. (§ 410.)

Siromašan sin nije dužan uzdržavati siromašnog svog oca, osim kada sin zarađuje, a otac nije kadar zarađivati.

---

[1]) Nemojte im (roditeljima) ni »uf« rijeti. K u r a n. — Raj se nalazi pod majčinim nogama. H a d i s.

Ovo isto vrijedi i za majku, samo kada je ona i sposobna za zaradu, ima pravo na nafaku od strane zaradnog sina. Ako taki siromašni sin ima svoju obitelj, onda on može roditelje prisloniti svojoj obitelji i tako ih uzdržavati, i u ovom slučaju nije dužan zasebno im išta davati. (§ 411.)

A kada je sin ovakih roditelja odsutan, a nalazi se u nekog njegove nafakanske provijante, ili njegovih tražbina pri nekom, onda će sudac siromašnim njegovim roditeljima na njihovo zahtjevanje odrediti nafaku iz tih tražbina i provijante. (§ 412.)

Starce, nemoćnike i bolesnike, koji su siromašni, i nemaju nikog svoga od rodbine, ko bi ih htio i po zakonu dužan bio uzdržavati, uzdržavaće njihova općina, odnosno država, koja bi ih u slučaju, da išta ostave iza sebe, i naslijedila. (§ 413.)

U ovoj nafaci roditelja od strane djece nije mjerodavno pravo nasljedstva, nego izdanak (džuzijet) i krvno srodstvo (karabet, neseb), pa ko je po srodstvu roditeljima bliži, taj je preči na roditeljsko uzdržavanje. Stoga kada u jednog siromašnog lica ima sin i kćer i oboje je mogućno (musir) njegova nafaka spada po pola na oboje, i ako ga oni pojednako ne nasljedjuju. A ako on ima dvoje mogućno djece i jedno je musliman, a drugo hrišćanin, ili jevrej, i u ovom slučaju su ga oboje podjednako dužni uzdržavati, i ako ga potonji (nemusliman) nenasljedjuje. Nu ako tako jedno lice ima sina i unuka, nafaka pada na sina, jer je bliži, a ako ima unuka od sina i unuku od kćere, oboje je dužno uzdržavati ga pojednako (po $1/2$), i ako ga potonja ne nasljedjuje i t. d. (§ 414.)

XII. DUŽNOST UZDRŽAVANJA OSTALIH SRODNIKA I RODBINE (NAFAKATU ZEVIL ERHAM).

U šerijatskom pravu je predviđena dužnost uzdržavanja i onih krvnih srodnika, koji ne sačinjavaju uzlaznu i nizlaznu lozu jednog lica, nego n. pr. njegovu pobočnu lozu, pa je s toga na prvom mjestu dužan svaki srodnik, među kojima bračna veza nije dopuštena, uzdržavati svoje slične, siromašne i za zaradu nesposobne muške srodnike, prema svojoj mogućnosti, a glede ženskih i onda, ako su sposobne za zaradu, ali ne zarađuju.

Ova je dužnost take prirode, da se dotični mogu na ovo uzdržavanje i prisiliti u slučaju, kada bi se ustezali, da tu dužnost vrše, a mjerilo je za ovo uzdržavanje u glavnom njihovo propisano pravo nasljedstva jednih naprama drugima, pa se to uzdržavanje u datom slučaju i određuje prema tom pravu nasljedstva, gdje ono u obzir dolazi.

Uzdržavanje ovih dalnjih pobočnih srodnika uvjetovano je sa mogućnošću onih, koji su ih dužni uzdržavati, a

ova njihova mogućnost se računa, da postoji onda, kada dotični srodnik ima štogod preteka preko uzdržavanja svoga i uzdržavanja svoje obitelji i bliže rodbine. (Šcrh sv. II. str. 110.)

I ako kod uzdržavanja žene, djece i roditelja, razlika u vjeri ne čini nikake smetnje, kod uzdržavanja ostalih srodnika razlika u vjeri smetnja je, pa tako n. pr. brat po krvi musliman nije dužan uzdržavati svoga siromašnog brata po krvi nemuslimana i obratno. (§ 416.)

Dok neko među svojim srodnicima, koji su njegovoj nafaci potrebni, ima srodnika, među kojima nije bračna veza dopuštena (zi rahmi mahrem), nijesu ga dužni uzdržavati oni srodnici, među kojima je bračna veza dopuštena (zi rahmi gajri mahrem). Nu kada u nekog ima obe gornje vrste rodbine, sposobne za njegovo uzdržavanje ali oni nijesu na istom stepenu srodstva po blizini i daljini prema njemu, onda dužnost njegova uzdržavanja spada na one srodnike, koji bi ga imali nasljediti (ehlijeti irs), a ne na one, koji ga zaista nasljedjuju (hakikati irs). N. pr. ako u takovog jednog lica, potrebna nafake, ima dajdža ili tetak i amidžić, nafaka spada na prvog (dajdžu ili tetka) i ako ga za pravo drugi (amidžić) nasljedjuje. (§ 417.)

A kada se rodbina takovog lica sastoji iz prve gornje vrste (zi rahmi mahrem), pa su oni, na koga njihovo uzdržavanje pada, na istom stepenu srodstva, a i mogućeg prava nasljedstva, onda u ovom slučaju odlučuje istinito a ne moguće pravo nasljedstva, pa su ga dužni uzdržavati oni srodnici, koji ga zaista i nasljedjuju, a ne oni drugi, koji ga ne nasljedjuju, i ako su mu isto tako po srodstvu blizi. Tako n. pr. ako neko, ko je potreban nafake ima amidžu i dajdžu, dužan ga je uzdržavati amidža, a ne dajdža, jer ga amidža zaista i nasljedjuje. A kada ima u nekoga više takvih srodnika na istoj liniji, onda uzdržavanje spada na njiha prema njihovom dijelu nasljedstva od njega. N. pr. ako takvo jedno lice ima raznovrsne braće po krvi i srodstvu, onda u tom uzdržavanju oni sudjeluju prema dijelu svoga nasljedstva, pa n. pr. brat po majci sudjeluje u ovakom slučaju u tom uzdržavanju sa $^1/_6$, a rođeni brat sa $^5/_6$ i t. d. (§ 418.)

Nafaka, određena roditeljima i pomenutim srodnicima, a za mjesec i više dana ne naplaćena, zastaruje i otpada, ako nije ujedno uz sudsku dozvolu zaduženjem izvršena. A ako jest, postaje pravnom tražbinom, pa je naplativa ne samo od osuđenih lica, nego i iz njihove ostavine u slučaju njihove smrti. (§ 419.)

XIII. VLAST I PRAVO OCA NAD DJECOM (VELAJETI EB).

Kako svako lice oboga pola može biti u položaju djeteta (sabija), malodobnosti (sagir), doraslosti (muradik), punoljetstva (balig), zrelosti (rešid), duševnog zdravlja (akil), umne ograničenosti (medžnun i matuh), tako su prema ovim svojstvima pojedinih lica regulisana i njihova raznovrsna prava kao i dužnosti u društvenom pravnom životu i saobraćaju, i to na prvom mjestu su regulisana ona prava i dužnosti, koja potječu iz njihovih srodničkih odnošaja, poglavito na vlast i prava roditelja nad djecom, kao i na njihove uzajamne dužnosti. O roditeljskoj i ma čijoj drugoj vlasti nad punoljetnim, duševno zdravim i zrelim licima ne može biti ni govora. Taka su lica po zakonu slobodna i samosvojna, pa mogu u granicama zakona sa sobom i svojom imovinom neograničeno ravnati i raspolagati. Ostala pomenuta lica spadaju u smislu zakona među ograničena, jer kao takova, potrebna su pomoći i zakonske zaštite, i to na prvom mjestu roditeljske. A kako je otac, u pravom smislu riječi, glavni temelj obitelji i prirodni njezin poglavar, zbog mnogih obiteljskih, socijalnih i ekonomskih okolnosti, tako mu je i data velika vlast i prava, radi postizavanja svog cilja i svrhe te radi reda i poretka u obitelji i društvu.

Ta očinska vlast nad djecom, po šerijatskom pravu zove se »velajet« — vlast — nadmoćnost, a regulisana je u glavnom ovako:

Vlast (velajet) nad djecom dijeli se u dvoje, i to: a) u vlast nad licem, i b) u vlast nad imovinom dotičnog lica. Vlast nad licem (osobom) osniva se na krvnom srodstvu po muškoj lozi (asaba bi nefsihi) prema pravu nasljedstva, ili na državnoj moći — na zakonu. Taka vlast nad maloljetnim i umno ograničenim licima u pogledu sklapanja njihova braka spada na prvom mjestu sinu udavače (ogrničene), pa njegovom sinu i tako sve nizlazno, zatim ocu, pa pravom djedu (uzlazno), pa punokrvnom bratu, pa bratu po ocu, pa punokrvnom bratiću, pa bratiću po ocu, pa punokrvnom amidži (stricu), pa amidži po ocu, pa punokrvnom amidžiću, pa amidžiću po ocu i t. d., i tek u njihovu pomanjkanju ova vlast spada majci, pa očinoj majci, pa kćeri, pa njezinom sinu, pa njezinoj kćeri i t. d., a za njima djedu po majci, pa punokrvnoj sestri, pa sestri po ocu, a po tom ostaloj rodbini po tankoj krvi (zevil erham), t. j. tetkama, dajdžama i njihovu potomstvu. (§§ 35. i 36.) A u pomanjkanju svih ovih lica dotično pravo velajeta nad ograničenim licem kod sklapanja braka pripada državi, odnosno sudiji, koji postavlja tutora takoj djeci. (§ 37.) Vlast pak nad

imovinom ograničenih predmetnih lica pripada na prvom mjestu ocu, pa njegovu odabraniku za slučaj smrti (vasi muhtaru), pa ovoga odabraniku (vasi muhtaru), a zatim pravom djedu, (po Šafinom mezhebu pravi djed u ovom pravu ima prednost nad očinim vasi muhtarom, što je i pravilnije). (Šerh sv. II. str. 134.) pa njegovom vasi muhtaru, pa njegova vasi muhtara vasi muhtaru, a u pomanjkanju nabrojenih lica, dotična vlast i pravo pripada šerijatskom sudiji, t. j. onom, koga on postavi za upravitelja imanja pomenutih lica, u kojem slučaju može biti postavljena i majka. (§ 420. i 434. Ahkami šerije i § 974. Medžele.)

Dotično pravo i vlast nad djecom (lična i imovinska) uvjetovana je sa dostojnošću, pa i otac, ako nije dostojan, neće je moći uživati, i ako ona njemu prirodno i na prvom mjestu pripada po zakonu. Da neko, pa bio to i sam dječiji otac, mogne biti velijom i da mu zakonom propisana vlast nad djecom mogne biti povjerena, treba da posjeduje ova svojstva: a) da je duševno zdrav (akil), b) punoljetan (balig) i c) musliman. Ko ne posjeduje ova svojstva, taj po zakonu nema prava vlasti nad maloljetnom djecom, niti mu se može povjeriti uprava nad njihovom imovinom, pa bilo to lice makar i dječiji otac. (§ 33.)

Ovu vlast nad djecom otac ima ne samo onda, kada su djeca kod njega, nego i onda, kada se ona nalaze n. pr. na uzgoju kod majke, ili koga drugog, pa ih on ima pravo i udavati i ženiti, i to bez obzira na dječiju volju (dok su u položaju djece), a vlastan je istodobno i njihovom imovinom upravljati i ravnati u granicama postojećih zakona. (§ 420.) Tečajem ove vlasti, ako koje od djece postane duševno nezdravo, ili inače nemoćno, pa ga i punoljetnost u tom stanju zateče, očinska se vlast nad njim produžuje, te se nastavlja i dalje kao i onda, kada odraslo dijete duševno oboli i postane nesposobno sobom ravnati po punoljetstvu. (§ 421.)

I ako u očinsku vlast spada pravo potpunog ravnanja i raspolaganja sa dječijom imovinom, ovo je pravo uvjetovano još i s time, da je otac poznat: a) sa pravednošću (adil), b) sa povjerljivošću (emin), c) sa poštenjem i ćudorednošću (mahmudusire) i d) sa valjanom ekonomičnošću (husni tesaruf). I tek ovaki otac ima pravo potpunog ravnanja sa dječijom imovinom. Pa kad otac gornja svojstva posjeduje on može sa dječijom imovinom trgovinu voditi i koristonosno je ulagati i to neposredno i s pomoću zastupnika, prema običajima i prilikama u kakim se društveni život kreće. On može svoje muško dijete i u najam dati, ako ga sam nije u stanju vaspitati, a žensko dijete samo u skrajnjoj nuždi, i to samo kakoj ženi, kod koje može naučiti kakav zanat. (§ 422.) Ovdje treba napomenuti, da otuđivanje i zamjena, te dioba dječije imovine, kao i sve druge promjene

po postojećim zakonima potpadaju pod nadzor i odobrenje starateljskog sudije, i to i onda, kad to radi čak i dječiji otac ispred svoje djece. Ova je mjera propisana za to, da djeca budu što sigurnije zaštićena od eventualnih šteta, jer i sam otac može biti zaloupotrebljiv po djecu i njihovu imovinu.

I ako je ocu dopuštena u izvjesnim slučajevima i prodaja dječije imovine, slučajno, kada bi on nju osjetljivo ispod prometne vrijednosti (gabni fahiš) prodao, ovaka prodaja pravno nije valjana. Ovo isto vrijedi i glede unajmljivanja dječije imovine, pa i glede kupnje kake imovine djetetu sa njegovim novcem, ako je osjetljivo iznad prometne vrijednosti kupljena. (§ 423.)

Otac je vlastan, naravno uz odobrenje suda i uz uplatu i naplatu, dječiju imovinu sebi kupiti, a i svoju imovinu svom djetetu prodati. (§ 426.) Isto je tako dječijem ocu dopušteno dati svoje imanje u zalog svom djetetu, a i dječije imanje založiti za dječiji dug uz sudsko odobrenje. (§ 427.)

Nu ocu nije dopušteno dječiju imovinu poklanjati (hibe) ma kome bilo, niti je on vlastan davati je u zajam. Pravo davanja dječije imovine u zajam pripada isključivo sudu, koji to može činiti uz dobre kamate i odgovarajuću sigurnost. (§ 428.)

Kada otac kupi svom siromašnom djetetu štogod, što spada u njegovu dužnost, n. pr. hrana i odjeća, ili potroši štogod u korist svoga djeteta, što je obvezan učiniti, n. pr. n njegovu nauku, u ovim slučajevima otac nema prava na naknadu takvih svojih izdataka od svoga djeteta, koje je kašnje eventualno postalo imućno, kada bi i zasvjedočio, da on to vrši sa nakanom naknade. Nu ako otac svom siromašnom djetetu kupi nešto, što po svojoj očinskoj dužnosti nije obvezan nabaviti, n. pr. kupi mu kuću, i zasvjedoči, da je to učinio u namjeri naknade, pa to i pred sudom dokaže, tada ima pravo na dotičnu naknadu od djeteta, kada ono kašnje bude u stanju to naknaditi. (§ 430.) U gornjim slučajevima riječ je o siromašnoj djeci, jer svojoj imućnoj djeci otac nije dužan iz svojih sredstava ništa nabavljati, pa ni obskrbljivati ih, ako on to sam od sebe neće, jer on ima pravo sve to vršiti iz dječije imovine, a u koliko za to dječija imovina ne dostaje, otac je dužan dopunjavati te izdatke iz svoje vlastite imovine.

Otac ne smije imovinu svoje djece uništiti i upropašćivati, jer u slučaju, kada bi to učinio, dužan je uništeno naknaditi. Pa kada bi umro prije naknade, šteta će se iz njegove ostavine podmiriti.

Tako će se isto iz očine ostavine naplatiti i po ocu zatajena dječija imovina, u koliko ona bude njegovom krivnjom propala. (§ 431.)

Otac je vlastan u obskrbu svoje djece njihovu imovinu trošiti, i to primjereno i dolično (kadri maruf i kifaje) i bez dozvole suda, a kada dijete postane punoljetno i zrelo, ostatak njegove imovine, dužan mu je predati na slobodno raspolaganje. (§ 432.)

A budući, da je imućno dijete dužno uzdržavati svog siromašnog oca, pa i njegovu ženu i djecu, otac ima pravo to svoje, ženino i dječije uzdržavanje vaditi iz imovine imućnog svog djeteta, naravno uz dozvolu suda, koji će u takom slučaju nafaku im odrediti. (§ 433.)

Konačno u očinsku vlast i pravo spada i zastupanje djece pred sudom i pojedinim vlastima, pa njemu druga legitimacija i ne treba, nego li ta, što je otac, ako je sposoban.

Vlast oca nad djecom prestaje sa smrću oca, ili djeteta prirodno, a pravno onda, kada otac izgubi propisana svojstva i sposobnost za ovo zvanje, djelomično ili u cjelosti. Tako, kada se ispostavi, da je otac štetan po djecu, bilo u svojoj ličnoj, bilo u imovinskoj vlasti nad djecom, sudac je dužan svrgnuti ga sa te vlasti, oduzeti mu dječiju imovinu, drugo lice djeci postaviti tutorom i predati mu njihovu imovinu na raspolaganje. Pogotovu će to sudac učiniti, ako otac duševno oboli i postane nesposoban to svoje zvanje vršiti, a kada dječijeg oca nestane i bude zagubljen, onda će sudac i njemu i njegovoj djeci staratelja postaviti, ako se on nije prije pobrinuo i odredio sebi zastupnika. (§ 425.)

DIO TREĆI.

Tutorsko i starateljsko, te testamentalno pravo. (Vesajet i vasijet).

Pod tutorskim i starateljskim pravom (vesajet) razumijevaju se ona lična prava pojedinaca, koja ih stanovita lica po zakonu, a na osnovu posljednje volje drugih lica, ili po odredbi suda zadobivaju. A pod testamentalnim pravom (vasijet) razumjeva se lično pravo, po kojem svako sposobno lice ima pravo za svog života pod izvjesnim uslovima, i do stanovite visine, raspoložiti sa svojom izvjesnom imovinom poslije smrti. Skup sviju pravila i propisa, koji regulišu ova prava, zovu se tutorskim i staratejskim, odnosno testamentalnim pravom. Pošto je tutorsko pravo u tjesnoj vezi sa testamentalnim pravom, šerijatsko pravo ga je zajedno i spojeno regulisalo.

I. TUTORSTVO (VESAJET).

Svako živo ljudsko biće i ako biva subjektom prava, ne može biti ujedno ravnateljem sebe i izvršiocem svakog svog prava, jer mu manjkaju za to propisane sposobnosti. Lica, koja spadaju u ovu kategoriju, ograničenog prava, jesu maloljetnici (sigar), umobolnici (medžanin), maloumnici, (umno poremećeni) (uteha) i rasipnici (sufeha). Ova lica, u smislu zakona, i ako mogu biti subjektom raznih prava, pošto su radi stanovitih duševnih mana i nezrelosti nesposobna valjano raspolagati sa svojom imovinom i ličnošću, dok se nalaze u dotičnom stanju, uživaju osobitu zakonsku zaštitu, time što se njihova prava izvršuju po naročitim njihovim štićenicima, tutorima i starateljima, a pod nadzorom sudske vlasti.

Ima lica, koja su inače sposobna, da svoja prava izvršuju, ali su s druge strane i zbog nekih drugih okolnosti spriječena (osutnici, nestala lica), da u stanovitim slučajevima izvjesna svoja prava izvršuju, pa i ovaka lica uživaju pravnu zaštitu, te im se s toga u stanovitim slučajevima postavljaju skrbnici i staratelji. U ovaka lica spadaju zagubljene osobe, kojih se za boravište, smrt ili život nezna (mefkud), te osutna lica (gaib), kojih se i za boravište i za život zna, ali

su inače osutna, bilo izvan područja nadležnog suda, ili zakona, ili svoje države same, pa su s toga gdjekad potrebna zakonske zaštite.

Maloljetnici, i njima u pravu slična ograničena lica, dok imaju svoje zakonske sposobne zastupnike (velije), o kojima je bilo govora u drugom dijelu porodičnog prava (Roditeljsko pravo) pod naročitim napisima, drugi niko nema prava ni nad njihovom ličnošću ni nad njihovom imovinom. Nu od dotičnih velija otac ima naročito izvjesno pravo nad svojom djecom i poslje svoje smrti, pa on, ako je sposoban, može odrediti za svog života putem vasijeta (oporuke) ko će ravnati sa njegovom ostavinom i ko će biti tutorom i vasijom njegovoj ograničenoj djeci. Na ovaj način po ocu, kao veliji, postavljeni tutor zove se »vasi muhtar« = izabrani i testamentalni tutor, za razliku od sudskih tutora zvanih »vasiji kadi« = sudački tutor, t. j. tutori i staratelji koje sudac imenuje i postavlja na temelju zakona.

A) Testamentalni tutor (Vasi muhtar).

Iz naprijed navedenog kako se vidi u šerijatskom pravu postoje dvije vrste tutora. Tutori postavljeni po veliji posljednjom njegovom voljom, i tutori postavljeni po sudu, usljed pomanjkanja onih, postavljenih po veliji. Tutori, koje velija postavlja svojom posljednjom voljom, stupaju u svoja tutorska prava samo pod stanovitim uslovima, jer dotično lice, koje velija imenuje tutorom, osim toga, što može biti nesposobno, za vršenje tog zvanja, može ono da primi, a može i da odbije to zvanje. Pa ako neko za svoga života usmeno ili pismeno, odredi (vasijet) drugo neko lice za svog vasi muhtara, i ovo se lice za oporučiteljeva života primi te dužnosti, to zvanje za njega postaje moralno i zakonski obvezatnim, pa to lice nema prava odstupiti od tog zvanja po oporučiteljevoj smrti, mora ga dakle vršiti, osim ako mu sam oporučitelj ostavi na volju, da može od iste dužnosti ostupiti kad god hoće. (§ 435.) Vasi muhtar, dok je oporučitelj još u životu, može ne primiti i odbiti svoje dotično imenovanje izvršitelja oporuke, ali on mora to ujedno i priopćiti oporučitelju, inače ostaje njegovim vasi muhtarom. (§ 436.) A ako ne primi i odbije to zvanje za oporučiteljeva života sa znanjem testatora, pa ga slučajno primi po njegovoj smrti, neće se uvažiti to njegovo naknadno primanje vesajeta. (§ 437.)

Lice, koje je oporučno imenovano vasi muhtarom, ako se ne očituje ničim, da li ga prima, ili ne prima, nego to prešuti, pa testator u takom stanju umre, tako lice ima pravo izbora (hijar), pa ga po smrti testatora može primiti, a može ga i odbiti. (§ 438.)

Privola na vršenje povjerene dužnosti izvršenja vasijeta, (oporuke) kako može biti izričita (sarahatem), može biti i značeća (delaleten), pa kada ono lice, koje je oporučno postavljeno vasi muhtarom za testarova života, ni na koji način ne odreče se toga zvanja, a po testarovoj smrti počne izvršivati povjerenu mu dužnost izvršitelja oporuke u kom pravcu bilu, smatraće se time, da se je primilo tog zvanja, i njegovo vršenje te dužnosti u ovom slučaju uzeće se pravno valjanim. (§ 439.) Vasijet (oporučenje) može biti općenito (gajri mukajed), a može biti ograničeno (mukajed), pa kada je općenito, onda vasi muhtar ima pravo, da vrši sve ono, što je u vezi sa vasijetom. A kada je vasijet ograničen, kao n. pr. da izvrši samo poslove oko ukopa i pogreba, onda su mišljenja imama pravnika u ovom pitanju podjeljena, pa kada se tiče očina vasijeta, imami Azam drži, da to ograničenje nema važnosti (la jakbelu — tahsisa), i da će se smatrati općenitim u svakom slučaju, a imami ebu Jusuf veli, da ima važnost, pa će se smatrati ograničenim, kada je ograničeno, kao i kod tutora, kojeg sud postavlja sa širom ili užom vlašću, ili pravima. Mišljenje imami ebu Jusufa u ovom pitanju poklapa se i sa nazorima našega svijeta, pa je i praktičnije. Vasi muhtari mogu biti i brojni, tako, da jednom bude određeno vršenje stanovitog posla, a drugom opet drugoga nekoga vasijetskog posla po smrti oporučitelja. No i u ovom slučaju su mišljenja podjeljena kao i u gornjem, ali mišljenje imami ebu Jusufa, po kojem svaki ima pravo samo povjerene mu poslove vršiti, ima svoju praktičnu vrijednost nad protumišljenjem, koje ide onamo, da svaki može sve oporučne poslove vršiti. (Šerh kod § 440.)

Vasi muhtarom se može postaviti i svoja žena i svoja majka i svako žensko lice, a mogu i nasljednici, kao i strana sposobna lica. Svako ima pravo, uz vasi muhtara da postavi i vasi nazira (naglednika, kontrolora), pa taj naglednik može biti i dječija majka za djecu. (§ 441.)

Vlast i tutorstvo nad maloljetnom i ograničenom djecom kako je to brojno puta istaknuto pripada na prvom mjestu sposobnom ocu, i dok je on živ, niko nema prava na ovo zvanje. Nu on ima nad njima izvjesnu vlast i po svojoj smrti, jer otac ima pravo svoju očinsku vlast prenijeti sa posljednjom voljom (vasijetom) i na drugog. Pa kad to oporučno učini, ta očinska vlast po njegovoj smrti prelazi na njegova odabranika, bilo to lice njegova žena ili ko drugi. Stoga u ovom slučaju, drugi po redu velija (djed) po hanefistama nema prava na tu vlast, dok je taj odabranik po srijedi, a po imami Šafiji, u ovom slučaju preči je djed od očina odabranika. (§ 442.)

Tutorom može biti svako lice bez obzira na spol, ako je ono: a) musliman, b) duševno zdrav, c) punoljetan, d) po-

vjerljiv i pouzdan (emin), e) slobodan (hur) i f) vješt u gospodarstvu i ekonomičan (husni tesaruf), pa kada bi umrli bio odredio za tutora kako lice, koje ne bi posjedovalo nabrojenih svojstava, sud ima pravo (dužan je) svrgnuti ga i zamjeniti sa drugim sposobnim licem. (§ 443.)

Oporučitelj, dok je živ, ima pravo, da svrgne (azl) po njemu postavljenog tutora (vasiju) i potlje njegova primanja tog zvanja, pa i u njegovu osustvu, bez da ga o tom obavjesti. (§ 444.)

Vasiju (tutora), kojega neko imenuje oporučno, sudac nema prava svrgnuti ga, kada je on sposoban za vršenje tog zvanja. A ako nije sposoban (relativno) sudac će mu prisloniti još jedno lice u pomoć. Dočim ako je apsolutno nesposoban, sudac će ga svrgnuti i zamjeniti ga sa sposobnim licem. Ako se pak sposobnost nesposobnog tutora povrati, vraća se i pravo, pa će se tako i postupiti. Na samu žalbu i pritužbu nasljednika tutor se ne svrgava, nego kada se ispostavi, da je zlouporabljiv i štetan (hijanet). (§ 445.)

Oporukom postavljeni tutor je moralno i zakonski obvezan svoje zvanie vršiti, pa je pitanje, može li se on na tom svom zvanju po smrti oporučitelja (musije) nakon što se je za njegova života primio tog zvanja, zahvaliti na tom zvanju, te ako ga neće da vrši, kakve se posljedice po njeg porađaju? Budući, da su oskudna i sporna sredstva, kojima se on može prisiliti (globa) na vršenje svoje dužnosti, i pošto taj dugi proces može biti i štetan po malodobnike, držim, da se može i tutor ove vrste na službi zahvaliti, a i svrgnuti onda, kada svoju dužnost neće da vrši, ili je zanemaruje.

I oporučno tutorstvo, kao i sudsko, prestaje sa smrću tutora i sa prestankom objekata tutorstva, pa i sa zahvalom i svrgnućem. Oporučni tutor nema prava na naplatu svoje zasluge i hidmeta, truda. (Šerh, sv. II.)

B) Sudski tutor (vasiji kadi).

Dok postoji sposobni dječiji otac, ili djed po ocu, ili očev ili djedov vasi muhtar, sudac nema prava postavljati tutora ograničenim i staratelja potrebnim licima. Nu kada nema pomenutih lica po srijedi, a okolnosti i prilike iziskuju sudsku i zakonsku zaštitu takih lica i njihovih prava i interesa, sudac je, ureda radi, dužan postaviti im tutora, ili staratelja u pojavljenim slučajevima.

Tako sud ima pravo postaviti tutora, odnosno staratelja, naročito u ovim slučajevima:

1. kada umrli ostavi iza sebe dugova, a nema nasljednika uopšte, ili su nasljednici nepoznati, ili su nesposobni, da lično sudjeluju u raspravama sa vjerovnicima, a umrli nije za života postavio vasi muhtara, koji bi vršio tu dužnost;

2. kada umrli ostavi za sobom tražbina, a nema vasi muhtara, niti sposobnih nasljednika, koji bi te tražbine pobrali, ili tom umrlom licu nasljednici nijesu uopšte poznati;

3. kada umrli oporučno nekom nešto ostavi, pa nema nasljednika uopšte (nepoznati su) ili su procesualno nesposobni, pred kojim bi se taj vasijet dokazao i ispostavio pravno valjanim;

4. kada umrli nije postavio vasi muhtara, a među nasljednicima ima maloljetnih, ili inače ograničenih lica;

5. kada malodobno lice, kojeg je otac živ, ali je nesposoban za tutorsko zvanje, naslijedi od majke, ili zaimane na drugi način kake imovine;

6. kada se otac maloljetnog i ograničenog lica zagubi i nestane ga tako, da mu se nezna ni za boravište, ni za smrt i život, pa mu bude potreban tutor i staratelj (u ovom slučaju će se obome i ocu i djetetu postaviti skrbnik);

7. kada je ostavina dužna, a nasljednici su punoljetni, ali ne htjednu dragovoljno, ili na odredbu suda sami prodati štogod od ostavinske imovine, pa s time dugove podmiriti, ili drugim načinom (istihlasi tereke) podmirenje dugova izvesti;

8. kada su nasljednici nestala, osutna lica, a vasi muhtara nema;

9. kada je ostavina prezadužena (mustagrek bideja), i

10. kada gluhonijemo lice bude u položaju tuženoga, a nema svog zakonskoga tutora.

U svima ovim i sličnim slučajevima sud je dužan postaviti tutora, odnosno skrbnika, kako maloljetnim i ograničenim licima tako i samoj ostavini. (§ 446.)

Kada umrlo lice postavi dvojicu tutora, rad jednoga bez znanja i privole drugog u principu nije valjan; oba su dužna u zajednici vršiti povjerene im poslove, osim slijedećih slučajeva; radi njihove neodloživosti i eventualne štete, i to:

1. u vršenju dužnosti oko ukopa i pogreba (tedžhizu tekfin);

2. u parničenju o neotklonivim pravima umrlog lica;

3. u naplati i sabiranju potraživanja umrlog lica;

4. u podmirivanju ispravnih i sigurnih dugova umrlog lica;

5. u izvršenju i predaji neprjepornih legata određenih izvjesnim licima;

6. u nabavki najpotrebnijih stvari malodobnicima i u njihovu unajmljivanju;

7. u prihvatu i primanju poklona malodobnicima;

8. u iznajmljenju ostavinskih objekata;

9. u povratu posuđenih (arijet) (u naruč primljenih) te povjerenih (vedia) predmeta;

10. u predaji prisvojenih i otetih (gasb) predmeta;

11. u razdiobi predmeta, sa suvlasnicima koja se mjere metrom ili kilom;

12. u prodaji sviju predmeta, koji su po prirodi pokvarljivi i propasni;

13. u sakupljanju i pribiranju nestalih predmeta i t. d.

U svima ovim, i njima u uzroku sličnim slučajevima, nije potreban zajednički rad, pa kada jedan tutor to izvrši vrijedi kao, da su oba izvršila, ako je naređeno bilo obojici zajedničko djelovanje. Nu ako je i sam oporučitelj svakom od njih dvojice odredio, šta koji ima da vrši, onda oni moraju postupati prema naređenju. (§ 447.)

A kada oporučitelj, koji je postavio dvojicu izvršitelja oporuke, umre, pa se jedan po njegovoj smrti primi izvršenja oporuke, a drugi odbije, sudac može, ako hoće i ako je potrebno, pridružiti mu drugu osobu kao pomoćnika. A kada testator postavi uz vasi muhtara još i vasi nazira (naglednika), onda prvi nije vlastan bez drugog i bez njegove privole ništa vršiti. (§ 448.) Dok postoji testatorov odabranik, niko drugi nije vlastan njegovu dužnost vršiti. Nu ako i on međutim umre, onda ovu njegovu dužnost vršiće njegov odabranik u obim ostavinama, ako ga bude imenovao, a ako ne bude, sud će u izvjesnim slučajevima postaviti vasiju za obe ostavine. A ako bi umro sudski odabranik (vasiji kadi, tutor) njegovu će dužnost vršiti njegov odabranik, ako mu ovaj bude oporučno odredio, da je vrši, ili ako bude oporučno općenito se izrazio. Inače će vrijediti samo za njegovu ostavinu, a za ostavinu njegova »musije« (oporučitelja) sud će postaviti drugo lice u koliko bude potrebno. (§ 449.)

II. TUTORSKA I STARATELJSKA PRAVA I DUŽNOSTI (TESARUFATI VASI).

Odgovornost tutora i staratelja dvostruka je, moralna i zakonska. Prva je prema Bogu, a druga prema sudu, pa kolikogod su ta zvanja vrlo časna, toliko su opet teška i delikatna. Može biti i najteža su. U Koranu veli se: I nek su u strahu oni, kojima neko povjeri svoje potomstvo, pa nek se Boga boje i nek samo istinu zbore! Nadalje: Zaista oni, koji maloljetničku imovinu protuzakonito jedu, vatru jedu, pa su na rubu pakla i t. d. Dakle vrlo je pohvalno biti tutor i staratelj, ali je ujedno vrlo teško pošteno i valjano te dužnosti vršiti, pa se za njih izložiti odgovornosti i prema Bogu i prema sudu. Nu s tim zajedno ljudstvo je dužno jedno drugom biti u pomoći i u nevolji mu se pri ruci naći, pa iskreno svoj poziv i zadaću vršiti.

Dužnost biti tutorom i starateljem, nameće se pojedincima u raznim okolnostima i događajima, a ona se najčešće pojavljuje u slučaju smrti kojeg individua.

Stoga, kada neko umre i oporučno ostavi izvršitelja svoje oporuke (vasi muhtara), njegova je (vasi muhtareva) prva dužnost pobrinuti se, da se umrlo lice prema oporuci pokopa i sahrani, a zatim on ima da izvrši dalnja oporučiteljeva naređenja, ako je umrlo lice u tom pravcu uopšte oporučno još štogod odredilo. A ako je to lice umrlo uopšte bez oporuke, onda se gleda, dali je njegova ostavina dužna, ili nije, da li su svi nasljednici ili neki od njih maloljetni, nepoznati, ili osutni. Pa ako se ispostavi štogod od ovog, sud je dužan postavti staratelja, koji će u ostavini funkcionirati ispred onih lica, koja su sudske zaštite potrebna, pa će sud uz sudjelovanje skrbnika izvršiti sve, što je nužno, da se ostavina sredi i završi. U ovakom slučaju skrbnik će se, odnosno sud pobrinuti, da se na prvom mjestu, iza ukopa i pogreba, ostavinski dugovi podmire. Stoga skrbnik ima pravo, uz sudsku dozvolu, ostavinsku imovinu, počam od pokretnina, unovčiti, za istu svrhu, a i za svrhe i potrebe štićenih mu lica. A ako ostavina nema ni duga, a niti oporuke (vasijet) ali su nasljednici maloljetni, skrbnik može unovčiti samo pokretnu, nasljednicima nepotrebnu imovinu i koristonosno je dati uložiti, dočim nepokretnu ostavinsku imovinu skrbnik nije vlastan prodati, osim u izvjesnim, zakonom propisanim, slijedećim slučajevima (mesugati šerije).

Ti su slučajevi ovi: 1. kada je prodaja nekretnina od naročite koristi po štićenika; 2. kada umrli ostavi dugove, koji se ne mogu podmiriti bez prodaje i nekretnina; 3. kada valja izvršiti oporuku, koju nije moguće izvršiti bez toga, što se neće i nekretnine (djelomično ili sve) unovčiti; 4. kada su štićenici neophodno potrebni uzdržavanja i nafake, pa se bez prodaje nekretnina njihova obskrba ne može izvršiti; 5. kada je prihod od nekretnina manji, nego li državne i općinske daće, a nije ih moguće drugačije iskoristiti; 6. kada nekretnine (zgrade) toliko postanu ruševne, da ih nije moguće održati i popraviti, i 7. kada ima opravdana bojazan, da će nekretnine biti silom otete bez odgovarajuće naknade.

U svima ovim, pa i sličnim slučajevima, tutor i staratelj ima pravo i vlastan je štićeničke nekretnine prodati, te novac u navedene svrhe upotrebiti, ili ga inače koristonosno uložiti. Drugačije on nije vlastan štićeničke nekretnine prodavati, pa kada bi tom protivno uradio, pada pod odgovornost, a i prodaja bi bila pravno nevaljana. Pokretnom imovinom se smatraju i voćna stabla pa i pomoćne i ruševne zgrade, te njiha može unovčiti i bez pomenute mesugati šerije, ako bi to bilo korisno po štićenika. (§§ 450. i 452.)

Kada su pak nasljednici svi punoljetni i prisutni, a u ostavini nema ni dugova, niti vasijeta (oporuke) vasi muhtar nije vlastan ništa unovčiti bez privole nasljednika. On može samo sabrati ostavinu i predati je nasljednicima.

A ako su svi nasljednici punoljetni, ali su osutni, skrbnik ima pravo, ako u ostavini nema dugova i vasijeta, samo pokretnu imovinu unovčiti. A ako su neki osutni, a neki nijesu, onda skrbnik slično može postupiti samo sa pokretnom imovinom osutnih nasljednika. (§ 451.)

A kada je ostavina okupirana dugom i vasijetom, pa nasljednici neće, ili ne mogu, odteretiti je, dugove i vasijet podmiriti, a u ostavini nema gotovine, kojom bi se mogli dugovi i vasijet podmiriti, ili je ostavina prezadužena (mustagrek bidejn), vasi muhtar ima pravo u prvom slučaju (kada nije prezadužena), ostavinu počam najpre od pokretnina, unovčiti, pa dugove podmiriti, a u drugom slučaju (kada je prezadužena) cijelu imovinu u istu svrhu dati prodati. U koliko pokrena imovina može pokriti dugove i vasijet, u toliko će se ona i unovčiti, a ako ne dostiže poslužiće se i prodajom nekretnina. Preko toga preči vasi muhtar nema vlasti. (§ 453.)

Ovdje treba napomenuti, da su gornji propisi o unovčenju ostavinske imovine po vasi muhtaru radi podmirenja dugova i vasijeta, primjenljivi samo ondje, gdje ne postoje državne vlasti, koje su po državi ovlaštene da provode ostavinske rasprave, i gdje je sa tehničke strane nemoguće gornje propise primjeniti. Gornji propisi su pak kod nas na izloženi način neprimjenljivi, jer postoje posebni organi (sudovi) po državi ovlašteni, da ostavinsku raspravu u cijelosti provode, pa dotični skrbnik može da funkcionira kao pomoćnik suda, a sud izvršuje po naročitim propisima prodaju ostavinske imovine, gdje se za to potreba pojavi i on podmiruje ostavinske dugove i vasijet, u slučaju, kada njihovo podmirenje bude traženo od suda. (Vidi moju drugu knjigu: Šerijatsko-sudski postupnik.)

Pravi djed, i ako je u izvjesnim slučajevima zakonski zastupnik (velija) svoje unučadi, nema izravnog prava na prodaju ostavinske imovine svog umrlog sina, radi namirenja njegovih dugova i vasijeta, ako on ujedno nije i odabranik (vasi muhtar) svog umrlog sina. On to može vršiti samo onda kada se radi o isplati dugova ispred svojih štićenika, pa će vjerovnici, u ovom slučaju svoje dugove morati prijaviti sudu radi njihove naplate iz ostavine. Ovo isto vrijedi i za djedova i majčina vasi muhtara, kada oni umru. (§ 454. i 455.)

Tutor ima pravo trgovinu voditi sa maloljetnikovom imovinom u korist maloljetnika, u svrhu porasta i množenja malodobničke imovine, te sve što je po maloljetnika dobro i korisno, djelovati. Tutoru pak nije nikako dopušteno trgovanje sa štićeničkom imovinom u svoju korist. (§ 456.)

Tutoru je dopuštena i prodaja pokretne štićeničke imovine uz prometnu vrijednost, kada je to nužno. A i kupnja svakovrsne imovine za štićenika, tutoru je dopuštena, uz

prometnu vrijednost, i uz dozvolu nadležnog suda, osobito onda, kada se radi o prodaji ili kupnji štićeničkih nekretnina. (§§ 457. i 458.)

Očinu vasi muhtaru dopuštena je prodaja svoje imovine štićeniku i kupnja štićeničke imovine sebi, ako se ispostavi, da je to za štićenika dobro i korisno.

Po sudu pak postavljeni tutor (vasiji kadi) nema pravo ništa malodobničko kupiti sebi, niti malodobniku prodati štogod od svoje imovine uopšte. (§ 459.)

Tutoru nije dopušteno svoj dug podmiriti iz malo=dobničke imovine, niti pozajmiti njegovu imovinu sebi, niti je založiti u svoju korist. (§ 460.) Tutor može za malo=dobničke poslove postaviti zastupnika (vekila) ispred sebe i ovlastiti ga, da djeluje sve ono, što je njemu dopušteno, da radi u pogledu svog štićenika. (§ 461.) Tutor ne smije ništa raditi što je štetno po njegova štićenika, pa on ne može oprostiti ni tražbina ostaviteljevih, niti ih može snizivati. (§ 462.)

Tutor smije nagodbe sklapati glede ostavinskih i malo=dobničkih tražbina, kada nije u stanju dokazati ih, a one se poriču, a i glede ostavinskih i malodobničkih dugova, kada ih vjerovnik može dokazati. Naravno u oba slučaja uz odo=brenje suda. (§ 463.) Na štetu ostavitelja nikakvo tutorovo priznanje nije važno, svejedno je odnosilo se to priznanje na kakav dug, stvari, ili na vasijet. (§ 464.)

Tutor je dužan, da u obskrbi malodobnika ne bude ni škrt ni rasipan, nego da ga opskrbljuje dovoljno i iscrpno, prema dječijem položaju i okolnostima, i on ima pravo dje=čiju nafaku i povisiti, ako određena nafaka nije dovoljna, i to obraćanjem sudu. (§ 466.)

Tutor ima pravo na naknadu dječije nafake, kada ga on od sebe obskrbi, samo u slučaju, kada dijete nema u opšte, ili nema prisutne svoje imovine, a tutor u ovom slučaju nije ono lice, koje je dužno tako dijete od sebe uzdržavati, i to samo mu onda to pravo pristoji, ako on u ovom slučaju zasvjedoči, da ga uzdržaje sa pravom naknade. (§ 467.)

Tutor (sudski) ima pravo na naplatu svoje primjerene zasluge za trud koji bude imao u poslovima svog štićenika, ako je i sam potreban te zasluge, ili ako neće da vrši te duž=nosti bez naknade, a drugi se ne može naći besplatno. Dočim vasi muhtar (oporučni tutor) nema prava naplatiti zaslugu od svojih štićenika, kao ni onaj, koji nije potreban zasluge. (§ 469.)

Tutor je dužan svake godine položiti račun sudu o upravi sa štićenikovim imanjem, o rashodu i prihodu, a kada malodobnik odraste i postane punoljetan, on ima pravo, da od tutora zatraži polaganje računa o njegovu ravnanju sa malodobničkom imovinom. Sud može i prisiliti tutora na

polaganje detaljnog računa, ako se za to ukaže opravdana potreba. (§ 470.)

Tutor je odgovoran za svu štetu,. koju nanese svom štićeniku, pa kad umre, a nije je naknadio, štićenik, odnosno njegov zastupnik, ima pravo iz njegove ostavine naplatiti dotičnu štetu.

Kad bi tutor umro, a nije iskazao izvjesne štićenikove imovine, pa se ona ne mogne nikako ustanoviti, tutorova ostavina nije odgovorna za tako zatajeni i nepoznati dio štićenikove imovine. Ali ako se ona ustanovi i pronađe u njegovoj ostavini, štićenik, ili njegov zastupnik ima pravo oduzeti je. A ako bude upropaštena naplati će se iz tutorove ostavine. (§ 471.) U sporu u ovim pitanjima gdje je dokaz onemogućen, i gdje tutora sam čin ne otkriva, njegov će iskaz biti važan uz zakletvu, inače samo uz dokaz. (§§ 472., 473., 474. i 475.)

Tutoru nije dopuštena predaja (isporuka) štićenikova imanja na slobodno raspolaganje štićeniku prije njegova punoljetstva i zrelosti (bulug i rušd). S toga je tutor dužan, da se prije štićenikove zrelosti uvjeri o njegovoj sposobnosti, o valjanom ravnanju i raspolaganju sa imovinom, praveći pokuse s njime na razne načine. Pa kada tako steče uvjerenje o toj njegovoj zrelosti (anese minhu rušden ve salahan), dužan mu je imovinu predati na slobodno raspolaganje, davši ga istodobno sudbeno proglasiti punoljetnim. (§ 476.) (Vidi odnosi postupak u ovoj stvari u mojoj radnji: Šerijatsko-sudski postupnik.)

A kada jedno duševno zdravo lice postane punoljetno (balig), sva su njegova pravna djela valjana, pa se on ne može više staviti pod skrbništvo bez sudskog postupka. (§ 477.)

Skrajnje doba punoljetnosti i zrelosti računa se sa navršenom dvadeset i petom godinom života po šerijatskom pravu, a po našem zakonu od 31./7. 1919. o punoljetstvu, sa navršenom dvadeset i jednom godinom života uopšte, dočim za muslimane po još važećem otomanskom zakonu od 16. Zilkade 1286. skrajnje doba zrelosti (rušd) smatra se sa navršenom dvadesetom godinom života. Pa ko navrši n. pr. 20 godina života, a umno je zdrav i nije rasipan, predaće mu se imovina na slobodno uživanje i raspolaganje, a u protivnom slučaju neće. (§ 478.) U slučaju, da malodobnik postane punoljetan (balig), ali nesposoban i nevaljal u pogledu rukovanja sa svojom imovinom, pa mu tutor, znajući tu njegovu slabu stranu, preda imovinu, i taki malodobnik (nezreo) svu, ili štogod od nje, upropasti, tutor je dužan upropašćeno naknaditi. (§ 479.)

Punoljetnost (bulug) i zrelost (rušd) jednog lica, ako je prijeporna uopšte (n. pr. tutor je ne priznaje), ko tvrdi, da

je punoljetan i zrio, mora to dokazati, a ako zrelost nije prijeporna, ali je nesigurna, valja je još i vještacima pred sudom utvrditi. Ureda radi proglase punoljetnosti nema. (§ 481.)

Inicijativu za proglasu nečije punoljetnosti i zrelosti može dati i starateljska vlast, kada ona nije ujedno i nadležni sud za tu proglasu.

III. STAVLJANJE POD STARATELJSTVO I SKRBNIŠTVO (HADŽR).

Svako lice, kojega pravna djela po zakonu nijesu dopuštena, niti pravno valjana, spada pod starateljstvo. Među ova lica dolaze: 1. maloljetnici (sigar), 2. umobolnici (medžanin), 3. maloumnici i umno pomućeni (uteha), 4. nesavjesna lica (gufela), 5. rasipnici (sufeha) i 6. prezaduženici (muflis). Prva tri lica spadaju pod skrbništvo u svakom slučaju, a za ostala među autoritativnim pravnicima postoji nesuglasnost[1]). Pa čim se pojavi koji od navedenih slučajeva, sud je dužan stvar izviditi i u slučaju pozitivnosti, dotično lice staviti pod starateljstvo i skrbništvo. (§ 482.)

IV. DJELOVANJE, ODGOVORNOST I OBVEZE OGRANIČENIH LICA.

Malodobno nerazumno lice (sagiri gajri mumejiz) ispod 7 godina nema prava vršiti nikakova pravnog posla. Isto tako nema tog prava i vječno umobolno lice (medžnuni mutbak), pa su po njima vršeni pravni poslovi i ugovori ništetni i nevaljani. Nu ako je umobolnost periodična i povratna, pravni poslovi, koje izvrši tako lice u momentu i stanju razuma, valjani su. (§ 483.)

Maloljetnog razumnog lica (sagiri mumejiz) i maloumnoga (matuh) lica ne vrijede oni pravni poslovi i ugovori, koji su po njiha posve štetni (darari mahd), i to ni onda, kada bi i po njihovu tutoru bili odobreni. (§ 484.) Dočim po njih korisni a po njima izvršeni pravni poslovi i sklopljeni ugovori, valjani su, i onda kada ih tutor ne bi odobrio. (§ 485.)

Njihove pak obveze i ugovori, koji se kreću između štete i koristi, biće valjani, ako su vrijedni sudskog odobrenja, pa se odobre, inače su i oni ništetni. (§ 486.)

Malodobnik je odgovoran za svoje čine, pa ako kome nanese štetu, imovinsku ili tjelesnu, ona će se naknaditi iz

---

[1]) N. pr. Imami Azam je mišljenja, da rasipna lica netreba stavljati pod skrbništvo radi raspikućstva, niti ih ograničavati (slobodu im uskraćivati) u njihovom slobodnom pa i rasipnom raspolaganju sa njihovom imovinom. Imamejn pak, protivnog su mišljenja u ovom pitanju. Praksa stoji na stanovištu mišljenja imamejnova, pa se postupa po njihovom riješenju, jer je ono opravdanije. (Šerh, II. sv. kod § 482.)

njegove imovine i neće se radi toga čekati na njegovu punoljetnost.

Ovo isto vrijedi i za umobolno lice kao i za matuha (maloumno lice). (§ 487.)

Nu dijete i matuh nijesu odgovorni za dugove, koje pozajmicom od drugog naprave i upropaste bez tutorove dozvole, pa se takovi dugovi ne naknađuju. (§ 488.)

Kada se tutor nakon pokusa osvjedoči, da njegov štićenik (dijete) razumije se u trgovinu i u trgovačke poslove, slobodno mu je dozvoliti trgovanje, pa će u tom slučaju njegovo poslovanje biti valjano u svima pravcima, koje trgovina iziskuje, ali ovako dijete (mezun) nije vlasno davati zajmove, niti davati poklone, a niti jamcem bivati; pa ni ženiti se bez tutorove dozvole, niti ono ima prava uskratiti tutoru ravnanje sa njegovom imovinom. (§§ 489. i 490.)

V. RASIPNICI — RASPIKUĆE (SUFEHA).

Ima lica, koja i ako nijesu maloljetna, niti su duševno nezdrava, ipak spadaju pod skrbništvo radi drugih mana. Od takih lica je jedno t. zv. rasipnik (sefih). Pod rasipnicima se razumjevaju ona lica, koja svoju imovinu nesavjesno, prekomjerno i u besposlicu troše i uništavaju, pa s toga zaslužuju, da se stave pod starateljstvo. Ovaka su lica za pravo, obzirom na njihov nerazuman i nesavjestan postupak sa svojom imovinom, izgubila ravnotežu pravog razuma i savjesti, pa i ako se inače smatraju umnima, oni su u neku ruku bezumnici, pa valja s njima, da se i postupi kao sa onima ograničenoga uma i s toga ih treba staviti pod skrbništvo. Ovaka lica sa svojim nesavjesnim ravnanjem i prekomjernim izdacima u besposlicu, dovode sebe bez potrebe u nevoljno stanje, pa mogu biti na teret rodbine, a mogu takim rasipanjem svoje imovine i svoju djecu i porodicu, da stave u nevoljnički položaj, te ih baš s toga valja ograničiti u njihovu rasipnom i nesavjesnom raspolaganju sa imetkom. Oni se stavljaju pod skrbništvo (ureda radi) na ma čiju bilo obrazloženu prijavu i nakon propisanog sudskog postupka.

S toga, kada se pred sudom ispostavi i dokaže, da je neko lice rasipnik, sud će to izreći i staviće ga pod starateljstvo, te će to i oglasiti, a zabraniće mu svako daljnje raspolaganje sa njegovom imovinom. Stoga su po tom sva njegova pravna djelovanja, pogodbe i ugovaranja ništetna i nevaljana, kao što su i lica malodobnih i umobolnih, te nijesu važna bez sudskoga odobrenja. Pravni poslovi pak, svršeni po rasipniku prije njegova stavljanja pod skrbništvo, radi rasipništva, pravno su valjani i važni. (§ 489.) Uza sve ovo rasipniku je slobodno oženiti se i brak sklopiti kao i razvrći ga, a dopušteno mu je i do jedne trećine raspoložiti sa svojom imovinom za

slučaj smrti u dobrotvorne svrhe (vasijet). Rasipnik ostaje i nadalje dužan uzdržavati ona lica, koja je uopšte zakonski dužan uzdržavati, a vlast oca i djeda nad njim prestaje, pa oni mogu, da njegove poslove vrše samo uz sudsku dozvolu. Rasipništvo spada u ljudska nevaljala svojstva, koja se mogu izgubiti i nestati, rasipnik se naime može popraviti, pa kada se ispostavi pred sudom, da se je rasipnik popravio ,sud će ga riješiti ispod skrbništva i oglasiti sposobnim za valjano ravnanje sa svojom imovinom, te ga time vratiti u prijašnji položaj savjesnih osoba, a kod obnove rasipnosti opet ga staviti pod skrbništvo. (§ 490.)

VI. NADRIPISARSTVO I NADRILIJEČNIŠTVO (MUFTI MADŽIN I TABIBI DŽAHIL).

Ima lica, koji nešto nauče, pa stranke zavaravaju i daju im krive savjete; upućuju ih u neosnovane i nezakonite propise, pa guleći ih za to, prave im štokakove podneske i izdaju im krive »fetve«. Ovaka se lica zovu u Šerijatskom pravu »mufti madžin«. A ima osoba, koja se površno upute u medicinsku nauku, pa izdaju protunaučne recepte i lijekove, ili liječe kao nadri i nazovi liječnici. Ova se lica pak zovu »tabibi džahil«. Svim ovim i sličnim licima sud je dužan zabraniti nijhovo po ljudstvo štetno djelovanje. Među ovaka lica spadaju i vračare i gatare, pa i svi, koji se bave takim radom, za koji nijesu usposobljeni i diplomirani. (§ 491.)

VII. PREZADUŽENICI (MUFLIS).

Lica, koja se prezaduže, a spadaju među trgovačku struku, zovu se »muflisi«, pa i ona po sudu mogu biti stavljena pod stečaj. A ako nijesu trgovci, može se prihod njihove imovine staviti pod zabranu (sekvestraciju) radi naplate dugova, u koliko bi prihod mogao dugove podmiriti kroz izvjesno vrijeme (3 godine). A ako prihod nije dostatan, ili jest, ali dužnici neće, da čekaju, sud će prodati imovinu prezaduženoga lica i dugove podmiriti. Nu, pri ovom pod udar stečaja i sekvestracije ne spada i ona imovina, koja je neobhodno potrebna za uzdržavanje prezadužene osobe i onih lica, koje je ona po zakonu dužna uzdržavati. I profesionalna plaća može se djelomično za dugove zaplijeniti. (Šerh, sv. II. str. 221.)

VIII. GODINE RAZUMA, DORASLOSTI I PUNOLJETSTVA KOD DJECE (SINI TEMJIZ, MURAHEKA I BULUG).

Kako je bilo gore govora o djeci razumnoj (mumejiz), skoro dorasloj (murahik) i punoljetnoj (balig), potrebno je upoznati se, u kojim godinama se oni smatraju takovima, radi

posljedica, koje ih izazivaju. Po šerijatskom pravu djetinjstvo (sabavet) ima tri periode po godinama. Prva je perioda djetinjstvo do navršene sedme godine, i ono se računa u nerazumnike (gajri mumejiz), pa su ništetna i nevaljana sva njihova pravna djelovanja. Druga perioda djetinjstva počinje sa navršenom sedmom godinom, pa teče do navršene devete odnosno dvanajeste godine (sini temjiz). Ovih su valjana njihova pravna djela, koja su po njiha neosporno korisna i bez tutorove dozvole. A koja se kreću između koristi i štete valjana su samo uz dozvolu tutora, dočim koja su za njih očito štetna, nijesu apsolutno valjana. Sa navršenom sedmom godinom muškog djeteta i sa navršenom devetom godinom ženskog djeteta, uz osjećaj nagona i pohote kod ženskoga, prestaje pravo uzgoja nad njima izvjesnim licima, i ona se mogu oduzeti (prisilno) od uzgajateljice (hadine) i predati onima na dalnje vaspitanje, kome ona spadaju u ovim slučajevima, kako je to u roditeljskom pravu i navedeno. Treća perioda djetinstva počinje sa navršenom devetom godinom kod ženskih, a sa navršenom dvanaestom godinom kod muških i oni tada spadaju među skoro dorasla lica (murahik).

U ovim godinama (9—12) pošto dijete u nekim krajevima može biti sposobno za oplodjenje (ihbal), ako se ta sposobnost ustanovi, smatraće se, da je punoljetno (balig), pa će mu biti prava proširena, a ako u pomenutim godinama ne bude traga tom, neće se dijete smatrati baligom prije navršene petnaeste godine i za muško i za žensko. Imami Azam je naučavao u ovom slučaju, za muško osamnaest, a za žensko sedamnaest godina, kao krajnje vrijeme za bulug. Ovo mišljenje odgovara i našem podneblju, i ako ima slučajeva i kod nas, da se i sa 12. godinom događa mogućnost oplodjenja, osobito kod ženske djece. (§ 494.) Muško biva balig sa ihtilamom (polucija), inzalom (proljev) i ihbalom (zamećanjem ploda), a žensko sa hajdom (periodom) i ihtilamom uz inzal (polucija). Prije toga dijete se nesmatra baligom, ali ako ono navrši 9—14 godina, a nije se pojavilo kod njega ništa od gornjih nagona, onda ono postaje balig sa navršenom 15. godinom života bezobzirno. (§ 495.)

Zakonska vlast velije i tutora nad djecom ne prestaje sa njihovim gore opisanim samim bulugom u imovinskim stvarima. Ta vlast u pogledu imovine, traje i dalje sve do dječije zrelosti (rušd), i sposobnosti valjanog ravnanja sa svojom imovinom (husni tesaruf), pa djeca, koja su navršila 15 godina života, ili su postala balig prije toga doba (između 9.—15. godine) ne dobivaju slobodnog raspolaganja sa svojom imovinom i ako su inače duševno zdrava i razumna, ali se mogu ženiti i udavati kao i zrela lica pod uslovima, navedenim u ženidbenom pravu. (§ 51. i 52.) Nu dotična vlast

(lična) velije i tutora prestaje ,kada dijete navrši 15 godina, ako je uz to još zrelo (rešid) za valjano samostalno raspolaganje sa sobom u svojim ličnim stvarima, kao što je sklapanje braka, pa u ovom nijesu tada ovisna o veliji.

Lica, kojih punoljetnost i zrelost zateče, a oni su duševno nezdrava, tutorstvo se nad njima produžuje i vlast velije (zakonski zastupnik) i tutora nad njima i njihovom imovinom ne prestaje sa samim navršenim godinama punoljetnosti. (§ 496.)

Nedoraslo dijete (muško do 7., a žensko do 9. godine) nema prava izbora kod kojega će od svojih roditelja boraviti. Ono u tom dobu ima boraviti kod svoje zakonske odgojiteljice (hadine). (§ 497.) A kada doraslo muško dijete postane punoljetno i zrelo, te se pouzdaje u svoju samostalnost, slobodno mu stoji boraviti kod koga hoće od svojih roditelja, a može ih i napustiti, pa sebi urediti samostalno kućanstvo. (§ 498.) Žensko doraslo lice pak, kada postane punoljetno, pa je ono mlado i neudato, ili je bilo udato pa obudovilo, ali u sebe nije pouzdano, nema prava izbora gdje će boraviti, nego će njega otac ili djed preuzeti u svoje kućanstvo radi odgoja, očuvanja časti i obraza. Nu, ako je djevojka već u godinama (stara), pa je savjesna i ćudoredna, ili je ona udovica, ali u sebe pouzdana, slobodno joj je i samostalno boraviti i u ovom slučaju nema prava ni otac, ni djed kao ni druge velije sebi je u kućanstvo preuzeti. (§ 499.)

DIO ČETVRTI.

I. TESTAMENTALNO PRAVO (VESAJA).[1]

Rečeno je, da se pod testamentalnim pravom razumijeva ono lično pravo pojedinaca, što ga mogu izvršiti posljednjom voljom (vasijetom). Ovo je pravo pojedincima dopušteno, da se s njim posluže za svoga života, a u slučaju smrti, da se ono ima ostvariti. Po pravilu, da imovina umrlog lica sa samim izdahnućem prelazi na njegove nasljednike, u koliko ona nije opterećena sa dugovima, izgleda, da ovo pravo oporuke ne bi imalo biti dopušteno, jer se ono ostvaruje onda, kada umrlo lice nije više sopstvenik i vlasnik svoje imovine. Nu, zakonodavac (šari), uzevši u obzir, da je umrlo lice dotičnu imovinu u najviše slučajeva svojim radom i trudom, te valjanim gosporarenjem i štednjom zaimalo i nasmagalo, dopustio je, da jednim dijelom odnosno cijelom imovinom, i umrlo lice može raspoložiti po svojoj smrti, t. j. vasijetom, testamentom i oporukom u granicama zakona.

Vasijet znači oporučiti nešto, bilo ono stvar, ili kakva korist, a definiran je sa uvlašćenjem izvjesnog lica (temlik) ili objekta (fizičkoga ili juridičkoga lica) sa nekom stvari, ili sa korišću od stvari (imovine), vezanim i ovisnim (mudaf) o smrti, a ostvarivim poslje smrti oporučitelja (testatora) na način dobrotvoran (ala tariki teberu). (§ 530.)

Kod testiranja postoje tri elementa, i to: 1. testator (musi), i oporučitelj, 2. oporučenik (musa leh) i 3. predmet oporuke (musa (bih), pa se i testamentalno pravo samo na njiha odnosi, kako će se to vidjeti iz dalnjeg izlaganja ovog prava po šerijatskim propisima.

Da neko mogne raspoložiti sa svojom imovinom poslje smrti potrebno je, da je pravno sposoban, da to izvede.

II. USLOVI ZA OPORUČENJE (ŠURUTI VASIJET).

Lice, kje oporučuje (musi) mora biti slobodno, duševno zdravo, punoljetno, i da to dragovoljno čini, te da bude sposobno za dobročinstva. A lice, kome se oporučuje (musa leh) direkte ili indirekte, treba, da je živo ili da je u svojstvu živog lica (fizička ili juridička osoba). Predmet oporučenoga (musa bih) treba, da je takav, da je u stanju biti čijim

[1]) Ovo pravo ima osnov i u Koranu i u Hadisu, pa je vrlo pohvalnim karakterisano, u koliko se nasljednici s njime osjetljivo ne oštećavaju.

vlasništvom po smrti oporučitelja. S toga nije pravno valjano testiranje maloljetnoga i umobolnoga lica u vrijeme njihove neubrojivosti a razumni maloljetnik (sagiri mumejiz) može odrediti samo svoj ukop i pogreb. (§ 531.) I rasipniku je dopušteno, da može raspoložiti svojom imovinom poslje smrti u dobrotvorne svrhe. (§ 532.)

III. ŠTA MOŽE BITI PREDMETOM VASIJETA (OPORUKE).

Predmetom vasijeta može biti svaka stvar (ajan) pokretna ili nekretna, a može biti i korist od stvari. S toga je vasijet važan sa pokretnim i nekretnim stvarima, a i sa korišću njihovom, vremenitom ili vječnom. Izuzete su samo nekretnine pravne naravi miric, a i stvari, kojih promet muslimanima nije dopušten, kao vino i svinjetina. (§ 533.)

IV. SA KOJOM KOLIČINOM IMOVINE MOŽE SE RASPOLOŽITI ZA SLUČAJ SMRTI, I KO MOŽE BITI OBJEKTOM VASIJETA, A KO NE MOŽE.

Ko nije prezadužen i ko nema nasljednika, slobodno mu je cijelu svoju imovinu mulk, ili dio od nje, oporučiti kome hoće, bez obzira na odobrenje od strane države, i takav vasijet je pravno valjan. (§ 534.) Ko je pak prezadužen, taj ne može raspoložiti sa svojom imovinom po smrti, pa je takav vasijet ništavan, osim ako ga vjerovnici dozvole i dopuste odustajanjem od svojih potraživanja i privolom na njegovu realizaciju. (§ 535.)

Oporučiti se ne može nasljedniku (ela la vasijete li varisin. H a d i s.) S toga nije pravno valjano oporučenje i testiranje svome nasljedniku, osim slučaja, kada na to dadu privolu drugi nasljednici po smrti oporučitelja, ako su oni ujedno i sposobni na davanje take privole i na dobročinstvo. Lice, kojem se u ovom slučaju oporučuje, ne mora, da je nasljednikom testatora u vrijeme oporučenja, nego u vrijeme njegove smrti, i ko dade jedanput dotičnu privolu po smrti oporučitelja, ne može je povući i može se on prisiliti na njezino rešpektiranje. Nu, ako neki od nasljednika dadu privolu na dotično oporučenje nasljedniku, po smrti oporučitelja, a drugi uskrate, odnosna privola veže samo one, koji je dadu i ne proteže se na one, koji je uskrate, pa su prvi (privoljitelji) proporcionalno odgovorni za dotični vasijet, a drugih se ništa ne tiče u pogledu njihovih nasljednih dijelova. (§ 536.) Ako testator nije prezadužen i ima nasljednika i izvan same žene, slobodno mu je oporučiti jednu trećinu svoje imovine stranom licu (edžnebiji) nenasljedniku i bez privole njegovih nasljednika, a nije mu dopušteno oporu-

čenje u ovom slučaju preko trećine svoje mulk imovine, osim, ako na to po njegovoj smrti pristanu nasljednici, ako su oni ujedno i sposobni na dobročinstva i posjeduju ta svojstva. Nema važnosti njihova privola, koja je očitovana u vremenu smrti testatora, nego ona, koja je izražena po testatorovoj smrti. (§ 537.)

Bračni drugovi, koji nemaju svojih nasljednika, i ako se oni međusobno nasljedjuju, mogu biti predmetom oporuke. S toga može muž svojoj ženi, a i žena svome mužu testirati cijelu svoju imovinu, ako svako od njiha dvoje nema svojih nasljednika. A ako ima, oporučenje je samo onda važno, ako ga i drugi nasljednici odobre i na njega privole. (§ 538.)

Jedan hadis glasi! la vasijete lil katili, što znači, da nije dopušteno oporučiti svom ubojici. Dakle i ubojstvo je zapreka za oporučenje svome ubojici. S toga nije dopušten vasijet svome ubojici. nastalo to ubojstvo predomišljanjem i namjerno, ili nehotice prije oporučenja, ili poslje, osim ako taj vasijet nasljednici odobre, ili je ubojica stanoviti maloljetnik, ili umobolnik, ili oporučitelj nema drugoga nasljednika osim svog ubojice. Ne gube pravo na predmete vasijetom opredjeljene u njihovu korist ni one ubojice, koje ubojstvo počine nad testatorom iz opravdanih razloga radi izvjesnog nedopuštenog polnog općenja (zina[1]) ili kao izvršitelji smrtne kazne (kisas), ili u nužnoj obrani, kao i oni, koji prouzrokuju tuđu smrt nenamjerno, kao n. pr. iskopaju rupu, u kojoj oporučitelj zaglavi, a ona nije u tu svrhu bila priređena. (§ 539.)

Objektom oporuke ne mora biti lice rođeno u vrijeme oporučenja, ali mora biti živo, ili se računati, kao da je živo. S toga je dopušteno oporučiti i u utrobi začetom licu (haml), pa je i oporučenje hamlu valjano, ako se ono rodi živo prije isteknuća vremena od šest mjeseci, računajući od dana vasijeta, kada je muž dotične noseće žene živ. A ako je muž dotične noseće žene mrtav, a žena mu je bila u idetu u vrijeme oporučenja, vasijet je valjan, ako se dijete rodi ispod dvije godine, računajući od datuma muževe smrti, pa makar se u ovom slučaju dječije rođenje zbilo i dogodilo i preko šest mjeseci, računajući od dana vasijeta. Isto ovo vrijedi i za pušćenicu bajinom, koja je u idetu u vremenu vasijeta, pa dijete, kojem je oporučeno, rodi ispod dvije godine dana, računajući od datuma vasijeta.

A ako noseća žena u ovim slučajevima rodi dvojke, vasijet im pripada po pola, pa ako po rođenju jedno od njih umre, njegov dio vasijeta pripada njegovim nasljednicima, a ako jedno od njih umre prije porođaja (mrtvo se rodi) cijeli vasijet pripada živo rođenom djetetu. (§ 540.)

[1]) Muž zatekao svog testatora, u bludnom općenju inflagranti sa njegovom (oporučenog) ženom, pa ga na mjestu ubio.

Objektom oporučenja ne moraju biti samo fizička lica, nego i juridička, pa je slobodno testirati u korist bogomolja (džamija), prosvjetnih zavoda, bolnica i humanitarnih ustanova uopšte, kao i u korist pravljenja puteva, mostova, vodovoda, kanalizacija, podizanja džamija, medresa, škola i sličnih zavoda, t. j. u sve, što služi općenitoj dobrobiti, svrhi i koristi. (§ 541.)

Ni vjera, ni rasa ni narodnost ne biva zaprekom za oporučenje, pa je slobodno oporučiti i nemuslimanu, boravećem u islamskoj državi (pod islamskom državom držim, da se razumjeva svaka država, gdje je islamska vjera priznata ravnom drugim vjerama, kao što je to naša država), bez obzira na rasu, a i nemusliman može testirati na isti način muslimanu. I za nemuslimane po šerijatskom pravu u pogledu testiranja vrijede isti propisi kao i za muslimane, pa i oni mogu cijelu imovinu testirati kome hoće, kada nijesu prezaduženi i kada nemaju nasljednika, a kada imaju nasljednike, koji vasijet ne odobravaju, onda samo jednu trećinu, i to nenasljedniku. U pogledu žene pako isto kao i muslimani, kada nemaju drugih nasljednika, mogu joj pravno valjano testirati cijelu imovinu, ako nijesu prezaduženi i t. d. (§ 542.)

Pošto i vasijet ima u sebi jednu vrstu pogodbe i ugovora, jer s jedne strane dolazi navješćanje (idžab) a s druge prihvat (kabul), to on nije ni perfektan bez ova dva elementa, pa oporučenik neće biti vlasnik oporučenoga predmeta, ako u propisano vrijeme nije se očitovao (sarahaten), ili značenjem (delaleten), da prima dotični navješćeni i njemu namijenjeni vasijet.

Vasijet se može prihvatiti (kabul), a može se i odbiti (red) za života, a i poslje smrti oporučitelja. Za oporučiteljeva života izraženo prihvaćanje ili odbijanje nema nikakve važnosti. Važno je samo ono prihvaćanje ili odbijanje vasijeta, koje se izvede po smrti oporučitelja, pa ako ga tada prihvati, pripada mu, a ako ga odbije, neće mu pripasti. No ako i oporučenik umre prije prihvata ili odbijanja, a po smrti oporučitelja, onda će oporučeni predmet spasti u njegovu ostavinu i pripašće njegovim nasljednicima. (§ 543.)

Vasijet je opozivljiv, jer je ostvarljiv poslije testatorove smrti, pa je oporučitelju dopušteno vasijet i opozvati (rudžu), ali ovo opozivanje mora biti izričito, ili da ima u sebi neke jasne znakove opozivanja, kao pretvaranjem oporučenoga predmeta u drugi oblik, ili izvlašćenjem i uništenjem istog, ili takom smjesom, da se ne može dotični predmet više raspoznati nikako, ili može, ali s teškoćom i t. d. (§ 544.)

Poricanje vasijeta (džahd) ne smatra se opozivom, koji ga ruši, a ni okrečenjem i objelenjem oporučene kuće, pa ni porušenjem iste ne mjenja na stvari vasijeta ništa. (§ 545.)

Propali vasijet u rukama oporučitelja, ili kojeg od njegovih nasljednika bez njegova dodira i uzroka, ne naknađuje

se. A ako bude uništen po oporučitelju, držaće se, kao da je opozvan, dočim ako ga nasljednici unište, moraju ga naknaditi. (§ 546.)

V. PRAVO OPORUČENIKA NA TESTIRANI PREDMET.

Naprijed je navedeno, da se pravilno i u principu može samo sa jednom trećinom svoje imovine raspoložiti za slučaj smrti, a iznimno i sa viškom do cjeline imovine u izvjesnim slučajevima. S toga je neostvariv (gajri nafiz) vasijet onog lica, koji ima svoje propisane nasljednike, u koliko bi on to bio učinio licima, koja mogu biti predmetom vasijeta, p r e k o t r e ć i n e s v o j e i m o v i n e u slučaju, da njegovi nasljednici ne privole na onaj prekoračeni dio preko trećine, pa stoga dotično lice nema ni prava na prekoračeni dio vasijeta, dočim na trećinu cijele imovine ima, pa će mu se toliko i izdati. (§ 547.)

Objektom vasijeta (musa leh) može biti jedno, a i više lica, a može im biti pojednako oporučeno, kao i nejednako, pa kada neko testira nešto dvojici pojednako, a ovo prelazi trećinu oporučiteljeve imovine, i nasljednici ne privoljuju na onaj prekoračeni dio preko trećine, dotičnici imaju pravo samo na jednu trećinu imovine oporučitelja, pa će im se ta trećina po pola predati. A ako je testirano dvojici jedna trećina imovine nejednako (jednom n. pr. $^1/_9$, a drugom $^2/_9$) onda oni imaju pravo samo na $^1/_3$ ostavinske imovine, pa će im ona biti i razdjeljena prema oporučenju. (§ 548.)

A ako oporučitelj precizno ne označi šta i koliko oporučuje, niti to razjasni, onda stoji pravo nasljednicima, da označe, koliko će iz ostavine u tu svrhu izdati. A ako taki oporučitelj nema nasljednika, a neko mu je oporučio neoznačeni dio svoje imovine, onda dotičnik ima pravo na polovicu oporučiteljeve imovine, a druga polovica pripada državi. (§ 549.) A ako oporučitelj testira jednu trećinu svoje imovine dvojici označenih i dostojnih lica, ali među njima je tada jedan bio živ, a drugi mrtav, a to je i testator znao, čitav suslus (trećina) pripada živom licu. Nu, ako budu oba živa u vrijeme testiranja, pa jedan od njih umre, ili izgubi dostojnost oporučenog predmeta prije testatorove smrti, drugi ima pravo na polovicu trećine. (§ 550.)

Ako testator oporuči jednoj osobi neke izvjesne predmete, koji su sami po sebi djeljivi ($^1/_3$ gotovine) pa dvije trećine od toga propadne, dotično lice ima pravo na cijelu nepropalu trećinu, ako ona odgovara jednoj trećini cijele njegove preostale imovine. A ako se kod ovakoga oporučenja radi o predmetima, koji nijesu sami po sebi djeljivi, pa dvije trećine od njih propadnu, onda dotičnoj osobi ne pripada više ništa osim ostatak dotične stvari, pa makar i ne odgovaralo trećini cijele testatorove imovine. (§ 551.)

Kada testator oporuči nekom izvjesnu sumu svoje gotovine (n. pr. 5000 Din.), a on ima i tražbina svojih, dotičniku će ta gotovina pripasti samo onda, ako ona bude činila jednu trećinu testatorove imovine bez obzira na njegove tražbine. Inače će on uzeti trećinu te svote, a od tražbina trećinu, kada se ove uberu. (§ 552.)

VI. OPORUČENJE KORISTI I ISKORIŠĆAVANJA (MENAFI).

Kako se god mogu testirati stvari, tako se isto mogu oporučiti i koristi, odnosno iskorišćavanja stvari t. j. iskorišćavanje i prihodi od njiha. Tako, ako neko odredi nekom, da ima pravo stanovanja (sukna) u njegovoj kući, ili primanja najma od njegovih nekretnina po testatorovoj smrti, testiranje je valjano, u koliko bude odgovaralo trećini testatorove imovine, ali dotičniku ne stoji pravo vječnoga korišćenja, osim ako testator očituje, da to ima vrijediti vječno. A kada očituje, da to određuje za navjek, dotičnik će se koristiti, dok je on živ, a kad umre, to pravo ne prelazi na njegove nasljednike, nego se vraća nasljednicima testatora. Kod uvakufljenja je stvar drugačija. A ako testator u ovakom slučaju dotična prava nekom testira, ne odredivši do kog vremena to vrijedi (očituje se neodređeno), onda i u ovom slučaju dotičnik ima pravo korišćenja samo do svoje smrti. A ako testator odredi vrijeme (n. pr. 5 godina) onda će dotičnik u ovom korišćenju na toliko vrijeme i ograničen biti, a ako kaže, da to određenje vrijedi nekoliko godina, uzeće se u obzir samo tri godine, ne više. (§ 553.)

I kod ovog testiranja korišćenja kao i kod drugih predmeta valja imati na umu, da li to odgovara trećini testatorove imovine, ili ne odgovara. Pa u slučaju, da odgovara trećini testatorove imovine, predaće mu se dotični predmet na korišćenje. A ako ne podnosi testatorove trećine imovine, a moguće ga je razdijeliti, dotični će se predmet razdijeliti na troje, ako testator nije ostavio nikake više imovine, i ako se radi o korišćenju stanovanjem, ili će stanovanje biti uređeno proporcionalno, pa će dotičnik stanovati godinu, a nasljednici dvije. Inače će se dijeliti prihod, ako je on oporučen, i u ovom slučaju dotičniku pripada jedna trećina dohotka, a nasljednicima testatora dvije trećine. Nasljednici pak u ovom slučaju nemaju prava prodati svoje dvije trećine, dok pravo oporuke traje. A ako je testator ostavio još imovine, osim one testirane, onda će se dioba obaviti prema trećini cijele imvine. (§ 554.)

Kome je izrično testirano stanovanje, nije mu dopušteno iznajmljivanje dotičnog objekta, a kome je oporučeno primanje prihoda od kuće, nije mu slobodno iskorišćavanje sta-

novanjem. (§ 555.) Ove se tvrdnje osnivaju na ono pravilo: Šartul, vakifi ke nassi šari, t. j. da je uslov testatora tako tvrd i uvaživ, kao da je potekao od zakonodavca, ali se u ovom ne slažu svi islamski autoritativni pravnici.

Što se tiče oporučenja prihoda sa zemlje i oporučenja voća ili povrća, ili žita stojećeg na zemlji, valja razlikovati prvo od drugih. Pa ako testator oporuči nekom prihod (gala) sa zemlje, pripada mu i onaj, koji se je zatekao u vrijeme smrti testatora, kao i onaj, koji će se u budućnosti pojaviti, u koliko to odgovara trećini testatorove imovine, bio se testator očitovao za vječnost, ili za neopredjeljeno vrijeme. (§ 556.) A ako bude oporučeno voće, povrće, i žito, ali ne vječno, nego na opredijeljeno vrijeme, onda mu pirapada samo ono, koje testatorova smrt bude zatekla, dočim kod vječnosti oboje mu, i zatečeno i buduće, pripada. (§ 557.) Oporučiti se može zasebno zemlja (mulk), a zasebno njezin prihod raznim licima, pa ako se oporuči jednom zemlja, a drugom prihod sa dotične zemlje, testiranje je valjano, ako zemlja ima svoj prihod. Rad i daće oko nje padaju na korisnika prihoda, a ako ga nema pada to na onoga drugoga, kome je samo zemlja testirana. (§ 558.)

VII. RASPOLAGANJE BOLESNIH LICA SA SVOJOM IMOVINOM.

Šerijtsko pravo razlikuje raspolaganje sa imovinom zdravih i nezdravih lica u pogledu posljedica dotičnog rada i djelanja. Pod bolesnim licima se u ovom pogledu razumjevaju smrtno bolesna lica (maradi mevt), a u ova spadaju ona lica, koja su tako oboljela, da nijesu u stanju obavljati svoje poslove izvan kuće, ako su muškoga pola, ili svoje nutarnje kućne poslove, ako su ženskoga pola, ali u oba slučaja valja, da je dotična bolest takove prirode, da se u najviše slučajeva umire od nje. (Šerh, II. sv. str. 314—315.)

Svi pravni poslovi i djelovanja zdravih i zakonski sposobnih osoba, koje oni zaključuju, a ti poslovi imaju karakter darovanja, izvršuju se iz cijele njegove imovine. Dočim se pravni poslovi smrtno bolesnih lica prosuđuju kao testamentalno očitovanje. (§ 559.) O smrtno bolesnoj osobi može biti riječi sam onda, kada ona umre, inače se ona smatra, kao da je zdrava, jer može da ozdravi.

Ni svi opisani bolesnici ne smatraju se smrtno bolesnima. S toga je valjano darovanje tjelesno uhvaćenih đuturama (mukad), sa kapi pogođenih (mefludž) ili onih, kojima su ruke oduzete, odnosno onih, koji sušicu boluju (meslul) iz čitave njihove imovine, ako ta njihova bolest bude trajala nepogoršana godinu dana i nije bilo očita straha, da od nje dotičnik umre. A ako ta bolest nije trajala godinu dana, i

bilo je straha za smrt, jer se je bolja iz dana u dan pogoršavala, onda takih lica darovanje uvažiće se iz trećine njihove imovine. (§ 562.)

Raspolaganje pak sa svojom imovinom za slučaj smrti, vrijedi iz trećine, a ne iz čitave imovine, i ako je to raspolaganje učinjeno za vrijeme zdravlja. (§ 560.)

Gore je navedeno, da pravni poslovi smrtno bolesnih lica prosuđuju se kao oporučna očitovanja. S toga u ovom slučaju valja razlikovati, da li je to smrtno bolesno lice, koje zaključuje u tom stanju kakav pravni posao, dužno, ili nije dužno, da li je prezaduženo, ili nije, da li je ono lice, kojemu se darovanje očituje, nasljednik darovaocu ili nije, pa ako nije nasljednik, da li darovaoc ima nasljednika ili nema, a u svim ovim slučajevima da li se daruje ispod trećine, trećina ili više svoje imovine. Pa ako ovaj darovaoc nije dužan, a darovanje je učinio stranom licu i nema svojih nasljednika, onda je darovanje u cijelosti valjano, jer je što i testiranje. A ako je taj smrtno bolesni darovaoc prezadužen, onda je darovanje nevaljano, osim ako ga vjerovnici oproste od plaćanja dugova. U slučaju pak, da je dužan, ali nije prezadužen, onda će se najprije dugovi isplatiti, a sa ostatkom će se postupiti po propisima o darovanju takih lica. A ako ovaj darovaoc nije dužan, ali je darovanje učinio u korist jednog nasljednika, darovanje je valjano, ako ga odobre i drugi sposobni nasljednici, inače nije. A ako ovaj darovaoc ne bude dužan, pa imajući svojih nasljednika, daruje svoju imovinu stranom licu (edžnebiji), darovanje će biti valjano, ako ne prelazi trećine njegove imovine odobrili ga nasljednici ili ne. A ako prelazi, onda je valjano samo do trećine. Bolest, iza koje nastupi ozdravljenje, računa se kao zdravlje, pa su u takoj bolesti izvršena pravna djela bezobzirno valjana, ako je dotičnik inače posjedovao propisanu sposobnost za raspolaganje sa svojom imovinom. (§ 561.) Skoro isti propisi vrijede i kod drugih pravnih poslova kao kod jamčenja (kefalet), prikratne kupoprodaje (beji, šira) najma (idžare), uvakufljenja, mehra i t. d. (Vidi Šerh, II. sv. str. 320—327.)

Što se pak tiče priznanja (ikrar) smrtno bolesnih lica u stanju te bolesti, drugim licima valja opet razlikovati, komu je to priznanje učinjeno, nasljedniku ili nenasljedniku, pa ako je učinjeno nenasljedniku, priznanje je valjano, bez obzira na protivljenje nasljednika, pa makar to zauzimalo cijelu imovinu, izuzevši u zdravlju postale dugove priznavaoca. A ako je to priznanje smrtnog bolesnika očitovano jednom od nasljednika, nije valjano bez odobrenja drugih nasljednika. Svejedno je pri ovom šta je priznato, stvar ili dug. Samo ako se radi o priznanju stvari (ajn), onda treba, da ova stvar nije zaimana u stanju smrtne bolesti priznavaoca. A ako se radi u ovom slučaju o povjerenoj i ostavljenoj stvari (vedia) kod darovaoca, pa on prizna, da je upro-

pašćena, priznanje je valjano i stvar će biti podmirena iz njegove ostavine. (§ 563.)

Valjano je priznanje i onda, kada smrtno bolesni ostavitelj prizna, da je primio njegovu izvjesnu stvar, koja se nalazila kod nekoga od njegovih nasljednika, kao i to, kada prizna, da je primio neku svoju tražbinu, koju je njegov nasljednik u ime njega ovlašteno naplatio. (§§ 563. i 564.)

Kod gornjih priznanja od važnosti i odlučnosti je dotični odnos priznavaoca prema licu, kojem nešto priznaje, kakav je bio u vrijeme priznanja, najme, da li mu je tada to lice bilo nasljednikom ili ne. Lice, kojem se po smrtnom bolesniku nešto priznaje, može biti u različitom odnosu prema priznavaocu: 1. može da bude u vrijeme priznanja u odnosu prema priznavaocu njegovim nasljednikom, a u vrijeme smrti priznavaoca, da mu ne bude nasljednikom; 2. može da mu bude nasljednikom i u vremenu priznanja i u vrijeme smrti, ali u međuvremenu od priznanja do smrti, da ne bude nasljednikom; 3. može da mu bude nasljednikom u vrijeme priznanja, ali u vrijeme smrti, da mu ne bude nasljednikom; 4. može da mu ne bude nasljednikom ni u vremenu priznanja ni u vremenu smrti. U prvom slučaju (nasljednik u vrijeme priznanja (brat), a u vrijeme smrti nenasljednik, jer se je međutim rodio priznavaocu sin), priznanje je valjano i uvaživo, a u drugom slučaju (nasljednik u oba vremena ali u međuvremenima nenasljednik, kao n. pr., kad muž bajinom razvjenča svoju ženu, kojoj je prije toga nešto priznao u smrtnoj bolesti, pa je opet prevjenča, i u tom stanju umre) pravna mišljenja su podijeljena. Jedni vele, da je priznanje uvaživo, a drugi protivno tvrde, ali prvo mišljenje ima prednost nad drugim, jer da je slučajno nije bio prevjenčao, priznanje bi bilo valjano, jer mu ona ne bi bila nasljednikom. U trećem slučaju (nasljednik u vrijeme priznanja, a u vrijeme smrti nenasljednik) valja razlikovati, kakav je odnos bio u pogledu prava nasljedstva u vrijeme priznanja jednoga lica prema drugom, pa prema tome će odluka pasti. Pa ako je tada postojao među njima srodnički odnos, kao n. pr. kada neko prizna u stanju smrtne bolesti nešto svom bratu, a priznavaoc tada ima u životu i sina, ali mu sin prije njega umre, i taj brat priznavaoca nasljedi, priznanje je neuvaživo. A ako tada (u vrijeme priznanja) nije postojao između priznavaoca i lica, kojemu se priznaje, nikakav odnos, sa kojim je pravo nasljedstva skopčano, kao n. pr. da neko u pomenutoj bolesti prizna nešto nekom ženskom licu, pa ovo lice poslije vjenča, a po tom umre, i ona ga naslijedi, dotično je priznanje uvaživo.

U četvrtom slučaju (nije nasljednik u oba vremena) priznanje je uvaživo. U svima ovim slučajevima, gdje priznanje nije uvaživo, može se ono uzeti uvaživim, ako ga nasljednici

odobre, a gdje je uvaživo ne mora biti njihova odobrenja. (§ 565.)

Stanovito razvjenčanje za vrijeme smrtne bolesti ima različite djelatnosti na učinjena priznanja. Tako, kada smrtno bolesni muž bajinom razvjenča svoju ženu na njezin zahtjev, pa ovaj po tom u ovoj bolesti njoj prizna kakav dug, ili joj štogod oporuči, pa umre, a ona se bude nalazila u njegovu idetu, žena ima pravo na onaj dio, koji je manji od nasljed=nog dijela i od duga, odnosno od oporučenoga dijela. Dočim ako se u vrijeme njegove smrti ona ne bude nalazila u nje=govu idetu, ima pravo na cijeli dug, odnosno na oporučenu stvar, u koliko ona bude odgovarala trećini njegove imovine. A ako ovaka žena bude razvjenčana bez njezina zahtjeva, pa on umre, a ona je u njegovu idetu, žena ima pravo na nasljed=stvo od njega. A ako se njegova smrt zbije izvan ideta, onda ona ima pravo na priznati dug ili na oporučenu stvar, jer tada nema prava na nasljedstvo. (§ 566.)

Smrtna bolest djeluje i kada se radi o opraščanju i bri=sanju tražbina u tom stanju. Pri ovom samo valja razlikovati, da li je smrtni bolesnik, kada to čini, dužan, ili nije. Zatim, ako je dužan, da li je prezadužen, ili nije. Po tom u kaku se odnosu on nalazi prema dotičnom licu, kojemu svoju tražbinu oprašta (ibra), da li mu je ono nasljednik ili nije, pa ako mu nije nasljednik, da li on ima svojih nasljednika, ili nema, a u svima ovim slučajevima, da li oprašta manje od trećine svoje imovine, ili jednako trećini, ili više. Pa u slučaju, ako smrtni bolesnik nije dužan, a ono lice komu on oprašta tražbinu nije mu nasljednik, a i on nema nasljednika, onda je opraštanje valjano, pa makar ono obuzimalo i cijelu imovinu. A ako je pomenuti opraštač prezadužen, opraštanje nije uvaživo uopšte. A ako nije prezadužen, a oprašta ne=nasljedniku, onda će se najpre dugovi podmiriti, a zatim opraštanje odobriti iz trećine preostatka. Nu ako bude ono lice, kome se po smrtno bolesnoj osobi oprašta tražbina, njegv nasljednik, ali on ima još nasljednika, opraštanje je neuvaživo bez odobrenja sunasljednika. A ako dotični smrtni bolesnik nema nikako dugova, pa bude oprostio trаž=binu nenasljedniku, ali on ima nasljednika, opraštanje je uvaživo samo u toliko, u koliko bude odgovaralo trećini imovine, ako ga nasljednici ne odobre cijelog. Ovo isto vri=jedi i u pogledu bračnih drugova. S toga, kada muž ili žena, jedno drugom oproste svoje tražbine u smrtnoj bolesti, a oni imaju svojih nasljednika, opraštanje nije užavivo bez odobrenja njihovih nasljednika, jer je ovo poput oporučenja nasljedniku, kome oporučenje nije dopušteno bez odobrenja drugih nasljednika. (§ 567. i 568.)

Smrtna bolest utječe i na dugove, pa i ako se je slobodno zadužiti i u bolesti, dugovi napravljeni u zdravlju, imaju prednost nad one dugove, koji se priznaju u stanju smrtne

bolesti, ako se svi ne budu imali odakle podmiriti. Pod smrtno bolesnim dugovima razumjevaju se ona priznanja dugova u stanju smrtne bolesti, ili u stanju gdje neminovno prijeti propast dotičnoga lica (vode ga na pogubljenje) za koje dugove se inače nezna, niti su zasvjedočeni. Dočim dugovi ovih lica, koji se osnivaju na znanju ili dokazu, ili su na neki način poznati, osnovani i jasni, u posljedicama su ravni dugovima, napravljenim u zdravlju.

S toga, kada neko umre, pa ostavi obe vrste dugova, ali se oni svi iz ostavine ne mogu podmiriti, onda će se najprije podmiriti u cijelosti dugovi, napravljeni u zdravlju, a iz ostatka će biti podmireni oni drugi, za vrijeme smrtne bolesti, ili u slučaju pomenute životne pogibelji priznati dugovi, kvotom (gurema). (§ 569.)

Smrtno bolesno dužno lice nema prava, da podmiruje dugove nekih vjerovnika, a da druge u tom zanemaruje, ako njegova imovina nije u stanju sve dugove podmiriti.

S toga, kada bi on sa svojim vjerovnicima tako postupao, pa bi podmirivao smrtno bolesne dugove, a one druge zanemario, ovi drugi imaju pravo ustati protiv toga i prisiliti ga, da zdravstvene dugove prije podmiri. (§ 570.)

Ovdje treba istaknuti, da su mnogi gornji propisi u današnje doba neprovedivi, jer šerijatski sudovi nijesu nadležni raspravljati uopšte u pogledu prijepornih dugova, pa su oni primjenljivi samo u onoliko, u koliko se bude radilo o oporuci smrtno bolesnih lica.

VIII. NESTALA LICA (MEFKUD).

I nestala lica uživaju sudsku zaštitu, u koliko se ona sama nijesu pobrinula, da budu zaštićena sa svojim punomoćnicima. Nestalo lice po šerijatskom pravu zove se »mefkud«, a ova je riječ arapska, pa znači izgubljen, zagubljen, nestao. Pod nestalim licem razumjeva se ono osutno lice, kojega nije poznato mjesto, gdje se nalazi, niti mu se zna za život, ni za smrt. (§ 571.) Pravni posao nestale osobe, koji je on izvršio prije svoga nestanka, valjan je, u koliko je zakonit. A ako on ostavi iza sebe punomoćnika, da mu imovinu čuva, i da sa njegovim dobrom upravlja i ravna, njegov opunomoćenik ne može biti svrgnut sa nestankom njegova ovlaštenika, niti nasljednici mogu oduzeti njegovu imovinu iz ruku ovlaštenog lica, a ne može to učiniti ni država, kada on nema svojih nasljednika, ali punomoćnik nestaloga lica je vezan za sud i njegovu dozvolu, kada bi se radilo o otuđenju i popravku nekret. imovine nestaloga lica i t. d. (§ 572.)

Nu ako tako osutno lice ne ostavi sebi punomoćnika sud će mu postaviti zastupnika sa zadaćom, da on preuzme njegovu imovinu u svoje ruke, da s njom upravlja, da je čuva, da prihode s nje prima, i da ga u svemu zastupa. (§ 573.) U

ovom slučaju će sud inventirati cjelu imovinu nestalog lica, pa će prodati sve ono, što ima svoju prirodu propasti i dobiveni novac će čuvati do njegove pojave za njega, ili do njegove smrti za njegove nasljednike. Sud nema prava prodati njegova ništa, što nije pogibeljno, da propadne, čak ni u svrhu uzdržavanja njegove obitelji, osim stanovitih slučajeva. (§ 574.)

Ovaj skrbnik nestalog lica ima pravo pružiti uzdržavanje njegovoj ženi, uzlaznoj i nizlaznoj njegovoj lozi srodnika, koji imaju pravo na to i koji su potrebni uzdržavanja iz njegove stanovite imovine. (§ 575.)

Nestalo lice se smatra kao živo u svim onim pravnim poslovima i odnosima, koji su mu štetni, a zavisni o njegovoj smrti, pa mu se žena ne može preudati (izvan slučaja, koji je naveden gore u ženidbenom pravu), niti mu se imovina može nasljednicima porazdijeliti, niti se mogu razvrgnuti najamni mu ugovori (ako vrijeme najma nije isteklo), niti je dopušteno njegov brak razvrći, ako ima dobara, iz kojih mu se žena može uzdržavati. (§ 576.)

Nestalo lice se pako smatra kao, da je mrtvo u onim stvarima, koje su po njega korisne, a po drugoga štetne, ali zavisne o njegovu životu, pa on u načelu nema prava na nasljedstvo od drugoga lica, niti na testirani predmet. Nu, njegov će se dio nasljedstva zadržati (rezervirati) i sačuvati, kao i njemu testirani predmet, do njegove životne pojave, ili do smrti (§ 577.), jer je moguće, da je tada bio živ.

Nestalo lice će se proglasiti mrtvim, kada njegovih vršnjaka ne bude više bilo na životu u onom mjestu, gdje je on imao svoj domicil, odnosno i konačno sa navršenom devedesetom godinom života, a sud ga može i prije toga proglasiti mrtvim, ako se dokaže njegova smrt, ili da je on zaglavio (morao zaglaviti) u kakvoj bitci, na potonuloj lađi, u ratnom okršaju ili uopšte u takim okolnostima, gdje je smrt neminovna.

Inače se on proglašuje mrtvim kada navrši devedeset godina života, računajući od dana rođenja. Međutim, ako sudac ustanovi prema okolnostima i prilikama, da je pretežno mišljenje (glibizan), da je nestalo lice moralo zaglaviti i umrijeti, kao n. pr. kada se lice nalazilo u ratu, pa je rat prestao, mir ugovoren i zarobljenici izmjenjeni, te saobraćaj između zaraćenih uspostavljen, pa se to nestalo lice po tom niti javi, niti se čuje da je živo, niti se povrati kroz neko određeno slobodno vrijeme (n. pr. jednu do 3 godine dana) držim da nema šerijatske zapreke, da se dotično lice mrtvim proglasi i prije 90 godišnjeg života pod pomenutim uslovima. (§ 578.)

Kada se nestalo lice proglasi mrtvim, bez dokaza o fizičkoj smrti, jer su mu n. pr. vršnjaci pomrli, njegova će

se imovina razdijeliti na tada živuče i postojeće njegove nasljednike, a za njega ustavljeni i rezervirani nasljedni dio predaće se nasljednicima njegova ostavitelja kao i oporučni predmet (§ 577.), jer nije sigurno bilo, da je on bio živ, kada mu je nasljedstvo zadržano, ili kada mu je nešto oporučeno. Nu, kada se nestalo lice proglasi mrtvim sa dokazom datuma njegove smrti, pa se ispostavi, da je ono umrlo iza ostavitelja, zadržani njegov nasljedni dio pripašće njegovim nasljednicima, kao i oporučni predmet. (§ 579.)

Kada se pak nestalo lice živo pojavi, poslije smrti svog ostaritelja, ono nasljedjuje svoga ostavitelja, koji je prije njega umro. A ako se pojavi živim, pošto je bilo proglašeno mrtvim, pripada mu ona imovina, koja se još bude nalazila u rukama njegovih nasljednika, a ona, koja bude propala, propada i za njega, pa nema prava na naknadu. (§ 580.)

U nastalom sporu, skim bilo, kod proglase osobe mrtvom, sudac će nestalom licu postaviti zastupnikom njegova onog opunomoćenika, koji drži njegovu imovinu, ili ono lice, koje mu je skrbnikom postavljeno, kao protivnika, pa će tako raspravu provesti. A može u ovom slučaju protivnikom biti i dužnik nestalog lica; nikako pak obični držatelj njegove stvari (zil jed), osim ako je on ujedno njegov opunomoćenik ili skrbnik mu, kako je to i na drugom mjestu razjašnjeno. (§ 581.)

DIO PETI.

Nasljedno pravo (Haki irs-feraid).

I. PRAVO NASLJEDSTVA UOPŠTE.

I nasljedno pravo muslimana ima svoj osnov i temelj u šerijatskom pravu, jer je i ono regulisano po islamskom osnovnom kodeksu — Koranu, pa ima vjersku obaveznu snagu u koliko se ono odnosi na t. zv. mulk imovinu ostavitelja. Muslimansko nasljedno pravo zove se »feraid«. Ova arapska riječ u svom korjenu znači u glavnom nešto odmjeriti i označiti, a u prenešenom pravnom smislu definirana je sa znanošću, po kojoj se nasljedjuje posmrtna imovina, naime ko ima pravo naslijediti je, u kakvim dijelovima i pod kojim uslovima.

II. PREDPOSTAVKE (ELEMENTI) I USLOVI ZA NASLJEĐIVANJE.

Predpostavke za nasljeđivanje su tri: 1. umrli ostavitelj, 2. nasljednik, 3. stvar, koja se nasljeđuje (ostavina). Bez ovih triju predpostavki (erkan) ne može biti ni govora o nasljedstvu i nasljedjivanju.

A dva su u glavnom uslova (esbabi irs), pod kojima se zaostavština nasljedjuje, i to: 1. pravno-valjani ženidbeni odnošaj (nikaki sahih), pa makar on postojao i bez bračnoga sastanka, 2. krvno srodstvo (neseb, karabet, rahm). Treći uslov je t. zv. »vela«, ali pošto u našim krajevima nije uobičajen, napušten je u ovoj radnji. On se pak sastoji u tom, što dvije nesrodne osobe ugovore na propisani način međusobno nasljeđivanje, koje se ne osniva na gornjim uslovima, nego na nekoj usluzi i proturadnji.

Uvjeti za nasljedjivanje (šuruti irs) zaostavštine pak jesu ovi: 1. smrt ostavitelja (mevt) i to jasna i očevidna (hakiki) ili presuđena (hukmi) ili predpostavna (takdiri). Ptonja se sastoji u tomu, šo neko udari trudnu ženu, pa ova pobaci dijete, jer u ovom slučaju dotičnik je dužan platiti odštetu od 500 drama u srebru, koja dječijim nasljednicima pripada. 2. Život nasljednika (hajati varis) utvrđen, da je on zaista živ postojao u času smrti ostavitelja (hajati hakiki) ili predpostava, da je nasljednik živ (hajati takdiri) kao n. pr. začeto dijete, i 3. utvrđenje nasljednog odnosa između ostavitelja i njegova nasljednika, odnosno dostojnost nasljeđivanja. (§ 582. i Šerh, sv. III. str. 1—7.)

III. PRAVA, KOJA SE ODNOSE NA ZAOSTAVŠTINU (HUKUKI TEREKE).

Svaka osoba, dok je živa, ona je subjekat raznih prava, obveza i dužnosti, a po njezinoj smrti ona gubi mnoga ta prava, osobito ona čisto lične prirode. Ali njezina mnoga prava, a osobito obveze, pošto sa njezinom smrću moraju imati novoga subjekta, ta prava prelaze istodobno na toga novog subjekta, pa se produžuju. Sa smrću ostavitelja nastaje neka vrsta poremećaja pravnoga poretka, koji je bio vezan za njega dok je on bio živ. Saniranje toga poremećaja i dovođenja u pravnu kolotečinu poremećenih pravnih odnošaja, koji su nastali usljed nečije smrti, regulisalo je posebno pravo, koje zovemo nasljednim pravom. U ovom pravu je propisano u glavnom sve ono, što se odnosi na sređenje nastalog pravnog poremećenja iza nečije smrti. Sa nasljednim pravom naročito je precizno obilježeno koja prava i obveze sa smrću jednoga lica usahnjavaju i prestaju, a koja prelaze na njegovu zaostavštinu, odnosno na njegove nasljednike, kao i to u koliko, i do koje mjere on ima pravo svojom posljednjom voljom i vasijetom raspoložiti sa svojom imovinom za svog života.

Da se to poremećeno stanje po smrti nekog individua sredi i dovede u pravni poredak, zakonodavac je odredio posebnim propisima otvaranje ostavinske rasprave iza lica, koja su umrla, a bila su subjektom raznih prava i obveza. Sređivanje tog poremećenog stanja nastalog po smrti jednog lica, odnosi se u glavnom na njegovu zaostalu imovinu. Zaostavština preminulog lica postaje predmetom toga rada na sređivanju nastalog abnormalnog stanja po njegovoj smrti. Zaostavštinom pak smatra se sva zaostala imovina, koja je u času smrti nekog subjekta, njegovom bila. Ta imovina kao njegova zaostavština u načelu, u času njegove smrti, prelazi na njegove stanovite nasljednike bez ikakva njihova utjecanja i opredjeljenja, u koliko ta zaostavština ne bude opterećena i okupirana ukopnim i pogrebnim izdacima, dugovima i vasijetom (oporukom) umrlog lica. Dakle na svaku zaostavštinu padaju i razna prava, koja valja pri ostavinskoj raspravi rešpektirati i u obzir uzeti, raspraviti i sankciju im dati. Četiri su prava, koja se odnose i utječu na zaostavštinu jednoga umrlog lica, i to:

1. pravo ukopa i pogreba umrle osobe prema njegovom naređenju posljednjom voljom, ako se je on za to za života pobrinuo i odredio. A ako nije, pripada mu ukop i pogreb, staležu odgovarajući, dočim ukop i pogreb pokorne žene, koja nije »našiza«, spada na teret muža (tedžhizu-tekfin);

2. pravo podmirenja ostavinskih dugova (kadai dujun);

3. pravo izvršenja testamenta i oporuke umrloga lica (tenfizi vesaja);

4. pravo nasljednika na cijelu, ili na pretek zaostavštine prema njihovim nasljednim dijelovima (taksim bejne l' verese).

Ova se prava mogu nazvati i zadaćom ostavinske rasprave, a ona su take prirode, da jedno nad drugo uživa pravo prednosti i reda, jer se ukop i pogreb (na prvom mjestu) izvršuje iz cijele ostavine, pa za njim odmah slijedi isplata ostavinskih dugova iz preostatka ostavine, a po tom dolazi na red izvršenje odredaba posljednje volje (vasijet) iz preteka zaostavštine, preostale nakon ukopnih i pogrebnih izdataka i podmirenja dugova, i tek po ovom svemu nasljednici dolaze na red, da prime preostatak čiste ostavine, dakle u koliko je ne pozobaju gornji izdaci ukopa, dugova i vasijeta. (§ 583. i Šerh, sv. III. str. 7—15.)

Ovdje valja napomenuti, da je pogrešno mišljenje mnogih, da muslimansko nasljedno pravo ne poznaje t. zv. ležeću ostavinu za to, što ona prelazi na nasljednike (u koliko nije opterećena sa navedenim pravima) bez potrebe kaka njihova očitovanja o primanju ili neprimanju ostavine. Jer šerijatsko pravo, ne samo, da poznaje ležeću ostavinu nego je i preporučuje, pa predlaže, da se ne hiti sa završenjem ostavine (televum). A kada se uzme u obzir, da se imaju i gornji tereti rešpektirati, onda iz samih tih fakata proizlazi, da i muslimanska ostavina ima izvjesni ležeći karakter. To se opaža osobito onda, kada je ostavina prezadužena, pa se otvara masa i postavlja upravitelj ostavini, ili kada valja nasljedni, rezervirani dio nestalog lica (mefkuda) gruntovno uručiti na ostaviteljevo ime, a ne u vlasništvo nestalog lica, jer je drugačiji postupak nezakonit. U ovom smislu je Vrh. šer. sud izdao i jednu okružnicu.

IV. OSNOV I KATEGORIJE (RED) NASLJEĐIVANJA (ISTIHKAKI IRS).

1. Osnovi, na temelju kojih je ovo pravo regulisano.

Muslimanska ostavština nasljedjuje se prema ustanovama i propisima muslimanskog nasljednog prava (feraid), koje je regulisano 1. Koranom, 2. tradicijom (sunetom) i 3. idžmaom (suglasnim zaključkom učenjaka-imama). Najveći je dio pak regulisan Koranom u IV. Nisa suri.

2. Kategorije i red nasljeđivanja (mustehikini irs). (Ko ima pravo na nasljedstvo i po kojem redu.)

U nasljednom pravu muslimana u glavnom je sedam redova (kategorija) nasljednika, koji jedni druge isključuju. Tri su reda ispušćena, i to ona o robovima »mevlelitaka« (asabai sebebija), i t. zv. »mevlel mevalat, jer su prvi bes-

predmetni, a drugi ne egzistiraju kod nas, jer se u praksi nedogađaju.

Muslimansku ostavštinu nasljeđuju:

1. »ashabi feraid«, t. j. ona lica, kojima je nasljedni dio točno i ciframa određen i propisan po Koranu, sunetu i idžmau, a tih lica je u odnosu prema ostavitelju dvanaest. Četiri su muškoga pola, i to: 1. otac, 2. pravi djed i njegovi uzlazni muški srodnici — prednjaci, 3. brat po majci i 4. muž, a osam ih je ženskoga pola, i to: 1. kćer, 2. sinovlja kćer, 3. majka, 4. materina majka, 5. punokrvna sestra, 6. sestra po ocu, 7. sestra po majci i 8. supruga (žena).

2. »asabai-nesebije«, t. j. ona lica, koja nasljeđuju preostatak (pretek) ostavine, nakon što se podmire pomenuta lica pod 1. (ashabi feraid) ako ih uopće ima, ili koja nasljeđuju cijelu ostavinu, ako apsolutno nem nasljednika pobrojanih pod 1. t. j. ashabi feraida.

Ovo su tako zvani univerzalni nasljednici. A u ovu kategoriju nasljednika pod 2. (asaba) spadaju: 2. sinovi i njihovi muški potomci nizlazno, 2. otac, pravi djed i njihovi muški predci uzlazno, 3. punokrvna braća, braća po ocu, punokrvni bratići i bratići po ocu, te njihovi muški potomci nizlazno, i 4. pravi amidža (punokrvni stric), stric po ocu i njihovi muški potomci nizlazno;

3. »zevuredd«, t. j. ona lica, koja spadaju u prvu kategoriju prava nasljedstva (ashabi feraid) uz koja nema niko od druge kategorije nasljednika (asabe), da preuzme pretek ostavine, pa njima (ashabi feraidu) stoga i taj pretek po redu bude pripadao. Muž i žena su kao nasljednici u ovom pravu »redda« isključeni;

4. »Zevilerham«, t. j. ona lica, koja u odnosu prema ostavitelju spadaju u srodnike po tankoj krvi, naime, koja ne spadaju ni u prvu (ashabi feraid) ni u drugu (sabat) kategoriju nasljednika, niti nasljeđuju, dok ima tih nasljednika, a ta su lica: 1. sinovi od kćera, 2. kćerine kćere, 3. djed po majci, 4. sestrići, daidža i t. d., dakle svi oni srodnici, koji ne spadaju u prvu i drugu kategoriju gore izloženih nasljednika;

5. »Mukarun leh bin-nesebi alel' gejr«, a to je ono lice, koga neko priznade n. pr. za svoga brata ili strica, t. j. takvim priznavanjem tereti srodstvo oslonom na svoga srodnika. Ovako lice, kada nema prečih gore pobrojanih nasljednika pod 1, 2, 3, i 4, ima pravo naslijediti onoga, koji ga je priznao za svoga brata ili strica samo pod ovim uslovima i to: a) da je dotičnik nepoznata porijekla (medžuhu nesеb), b) da je naslov priznanja take prirode, da se iz njega ispoljuje stanoviti srodnički odnošaj (amidža, brat) i da dotični naslov odgovara i po dobi života mogu-

nosti, c) da mu porijeklo ne bude dokazano prema onom licu, kome se ono pripisuje srodnikom, i d) da priznavaoc bude sve do smrti nepokolebivo ostao pri svom tom priznanju;

6. »Musaleh bidžemi il mal«, t. j. ono lice, kome umrlo lice bude testiralo cijelu svoju imovinu, ili preko trećine, usljed pomanjkanja zakonskih nasljednika uopšte, ili ima samo od nasljednika bračnog druga (drugaricu), pa testira tom licu onaj dio imovine, koji preostaje iza zakonskog nasljednog dijela bračnoga mu druga (drugarice), ili testira i preostatak svoje imovine, preostale iza njihova nasljednog dijela samom bračnom drugu (drugarici), i

7. država (»bejtul mal«), erar, koja za pravo nije nasljednik po braku i srodstvu, nego tako pustu i ošasnu ostavinsku imovinu prima, da je do zakonske zastare sačuva za eventualnog nasljednika, koji bi se mogao kasnije pojaviti, odnosno da je utroši u narodne svrhe, jer su ljudi međusobni srodnici i onako (Adamovo potomstvo).

Ove kategorije nasljeđivanja takoga su karaktera, da jedna drugu isključuje u koliko druga kategorija ne preuzima preostali pretek od prve kategorije nasljednika. (§ 584. i Šerh. sv. III. str. 16.—27.)

V. ZABRANE I SMETNJE U NASLJEDOVANJU (MEVANI IRS).

Smetnje za nasljeđivanje su četiri, i to:

1. robstvo (robski odnošaj), pa među robovima nema nasljeđivanja uopšte, i roba ne može niko naslijediti, jer sve, što rob ima i zaimadne, pripada njegovu gospodaru;

2. ubojstvo (kalt) kojem slijedi smrtna kazna (kisas), ili kefaret. Ubojstvo može biti namjerno (amden) sa predomišljajem, slično namjerno (šibhi amd) i nehotično (hataen), slično i nehotičnu i u sudioništvu (mubašeseten). U slučajevima, gdje se ubojstvo izvrši namjerno, pa i nehotice gubi se pravo nasljedstva. A u slučaju, kada neko ubije (vješanjem ili ubojnim oružjem) svoga ostavitelja po odredbi i nalogu suda, ili pod neodoljivom silom, ili u nužnoj obrani, ili neko pogine u sudioništvu nasljednika ali bez njegova dodira (tesebub bi la mubašere), ili je ubojica dijete, ili umno ograničeno lice, ili izvrši ubojstvo u pravu, u nužnoj obrani, ne gubi pravo nasljedstva. Isto tako ne gubi prava nasljedstva muž od svoje žene, koju ubije u preljubu in flagranti. (§§ 585. i 586.) Naravno, da se ovo imade prosuđivati prema rezultatu suđenja nadležnoga suda.

3. Razlika u vjeri (ihtilafi din), pa nemusliman ne može naslijediti muslimana i obratno po ovom pravu nasljedstva, ali musliman može nemuslimanu testirati.

Dočim prevjerenog muslimana (murted) nasljeđuje njegov rođak musliman u onoj imovini, koju je prevjerenik imao i stekao dok je bio musliman. A prevjerenu muslimanku nasljuđuje njezina rodbina u cijeloj imovini. (§ 587.)

4. Razlika u podaništvu i državljanstvu (ihtilafi darejn) i to samo u pogledu nemuslimana, jer glede muslimana u pravu nasljedstva ne čini nikakve smetnje ta razlika (§ 588). Ovdje treba napomenuti, da uz ovo sve u pogledu nasljeđivanja stranih državljana odlučuju međunarodni ugovori i konvencije, koje države međusobno sklapaju, pa gdje vlada reciprocitet u pogledu nasljeđivanja, razlika u podaništvu i državljanstvu ne smeta nasljeđivanju među strancima.

Među smetnje u nasljeđivanju mogu se ubrojiti još i slučajevi, gdje se neda ustanoviti ko je prije od stanovitih, međusobnih srodnika umro, kao kod potopa, kod rušenja, u požaru, epidemiji i u sličnim slučajevima (harka, garka, hedma), poginulih srodnika. U ovim slučajevima se smatra, kao da ih i nije bilo, pa će svakoga naslijediti njegovi naljednici, bez obzra na propaloga nasljednika na pomenuti način. (Šerh. III. sv. str. 37.)

VI. NASLJEĐIVANJE PRVE KATEGORIJE NASLJEDNIKA T. ZV. ASHABI FERAIDA.

U ovu kategoriju i red (sunuf) nasljednika spadaju sva ona lica, kojima po nasljednom pravu pripadaju precizno određeni (ciframa) dijelovi ($\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$) ostavine, a kako je napred rečeno, dvije su vrste nasljeđivanja kao naslovi za nasljeđivanje, i to nasljeđivanje na temelju naslova »farda« i nasljeđivanje na temelju naslova »tasiba«.

Prvi nasljeđuju određen dio, a drugi, kada ima i prvih, nasljeđuju svoj pretek i preostatak iza prvih, koji je ostao, odnosno cijelu ostaviteljevu imovinu, kada prvog reda nasljednika uopšte nema. Šest je precizno određenih dijelova, koje nasljeđuju nasljednici prve kategorije (ashabi feraid), a ti su: 1. polovica, 2. četvrtina, 3. osmina, 4. dvije trećine, 5. jedna trećina, 6. jedna šestina, a ove dijelove nasljeđuju dvanaest lica. Četiri su muškoga pola, i to: a) otac, b) pravi djed i njegovi muški predci, uzlazno, c) brat po majci i d) muž. Osam ih je pak ženskoga pola i to: 1. supruga, 2. kćer, 3. punokrvna sestra, 4. sinovlja kćer i nizlazno njezino potomstvo, 5. sestra po ocu, 6. sestra po majci, 7. majka i 8. prava baba (nana). (§ 589.)

Sada nastaje pitanje koja od pomenutih lica, nasljeđuju nabrojene, ciframa, idealno određene dijelove i u kojim slučajevima. Dakle:

1. Ko ima pravo na jednu polovicu ostavinske imovine?

Na jednu polovicu istavinske imovine, u koliko ova nije okupirana sa prije istaknutim pravima ostavine pod III., ima pravo pet lica i to:

a) muž (zevdž) od umrle žene, kada ova ne ostavi za sobom djece, ili sinovljeve djece i potomaka potonjeg;
b) kćer (bint), kada je sama;
c) sinovljeva kćer (bintul ibn) kada je sama i kada ostavitelj nema svoje kćere;
d) punokrvna sestra (uht li ebevejn) kada je sama i kada ostavitelj nema kćere i sinovlje kćere i kada ona nema pravog brata svog i
e) sestra po ocu (uht li ebin) kada je sama i kada ostavitelj nema kćere i sinovlje kćere, i kada ona nema svog brata po ocu. (§ 590.)

2. Ko ima pravo na jednu četvrtinu ostavinske imovine?

Na jednu četvrtinu ostavinske imovine imadu pravo ova dva lica, i to:

a) muž od umrle žene, kada ova ima djece, ili sinovlje djece i potomaka potonjeg;
b) žena od umrlog muža, kada ovaj nema djece, ili sinovlje djece i potomaka potonjeg. (§ 591.)

3. Ko naslijeđuje jednu osminu ostavinske imovine?

Jednu osminu ostavinske imovine nasljeđuju samo žene od muža, kada ovaj ima djece ili sinovlje djece, i potomaka potonjeg, bila ta djeca od iste žene, ili od druge; bila nasljednica jedna žena ili ih više. (§ 592.)

4. Ko nasljeđuje dvije trećine ostavinske imovine?

Ovaj dio ostavinske imovine nasljuđuju četiri lica i to:

a) dvije i više kćera,
b) dvije i više sinovljih kćera, kada su same i bez kćera ostaviteljevih,
c) dvije ili više punokrvnih sestara, kada su same bez ostaviteljevih kćera, ili su bez i jedne od njiha i bez pravoga svog brata, i
d) dvije ili više sestara po ocu, kada su same, bez ostaviteljevih kćera, njegovih sinovljih kćera, ili su bez i jedne od njiha i bez svoga brata po ocu. (§ 593.)

5. Ko naslijeđuje jednu trećinu ostavinske imovine?

Jednu trećinu ostavinske imovine nasljeđuju dva lica i to:

a) majka, i to čitavu jednu trećinu, kada ostavitelj nema muške djece, i njihovih muških potomaka, kćere ili sinovlje kćere i njegovih potomaka, ili dvoje i više braće ili sestara, bilo punokrvnih ili polukrvnih. A trećinu

preostatka majka nasljeđuje poslje nasljedstva jednoga od bračnih drugova, u slučajevima, kada ostavitelja nasljeđuju muž i roditelji, ili žena i roditelji, i

b) djeca od majke (evladi um), kada ih je dvoje ili više, bila ona muškog ili ženskog pola ili mješovitog (§ 594.)

6. Ko ima pravo naslijediti jednu šestinu ostavinske imovine?

Jednu šestinu ostavinske imovine nasljeđuju sedam lica i to:

a) otac (eb),

b) očin otac (djed) i njegovi predci, i to svaki od njih dvojice isključujući prvi drugoga u slučajevima, kada ostavitelj ima djece ili sinovlje djece i njegovih potomaka,

c) majka (um) kada ostavitelj ima djece, ili sinovlje djece i njegovih potomaka, ili ima dva ili više braće ili sestara punokrvnih, ili mješovitih,

d) prava baba (džedei sahiha), bila jedna ili više, kada ostavitelj nema majke,

e) djeca po majci, kada je jedno, bilo muško ili žensko,

f) sinovlja kćer, kada ostavitelj ima jednu kćer, i

g) sestra po ocu, kada ona ima jednu pravu sestru. (§ 595.)

VII. NASLJEĐIVANJE PRVE KATEGORIJE NASLJEDNIKA (ASHABI FERAIDA) SA DRUGIM NASLJEDNICIMA.

1. Očevo nasljeđivanje (ahvali eb).

Otac nasljeđuje svoga ostavitelja (sina ili kćer) u ova tri slučaja, i to:

a) »fardi mutlakom«, a to je sa jednom šestinom u slučaju, kada ostavitelj ima svoga sina i sinovskih muških potomaka,

b) »fardom i tasibom«, a to je jednu šestinu i pretek sa ostaviteljevom kćerom i kćerom ostaviteljeva sina i potomstvom potonje, i

c) »tasibi mahdom«, t. j. pretek, odnosno cijelu ostavinu, kada ostavitelj nema djece i sinovlje djece i potomaka potonjeg. (§ 596.)

P r i m j e r i c e:

Crta znači umrlo lice, a pod njom navedene osobe su nasljednici, dočim brojke znače nasljedne dijelove i količnik nazivnik (mahredž).

Pretek	Šestina	
sin	otac	Količnik
5	1	6

Pretek	Šestina	
sin | sin	otac	Količ.
5	1	6

Šestina 1 i pretek 2	Polovica	
otac	kćer	Količ.
3	3	6

Šestina 1 i pretek 2	Polovica	
otac	sin | kćer	Količ.
3	3	6

Pretek	Četvrtina	
otac	žena	Količ.
3	1	4

Pretek	Polovica	
otac	muž	Količ.
1	1	2

Sve		
otac sam		Količ. 1

2. Djedovo (pravoga) nasljeđivanje (ahvali džedi sahih).

Džedi sahih, t. j. očin otac, kada ostavitelj nema svoga oca, nasljeđuje isto onako kao i otac, osim u slijedeća tri slučaja, i to:

a) očina majka ne nasljeđuje, kada ostavitelj ima oca, a ona nasljeđuje, kada ostavitelj ima djeda,

b) majka nasljeđuje trećinu iz preostatka, kada ostavitelj ima bračnoga druga i roditelja, dočim ona nasljeđuje čitavu trećinu, kada ostavitelj ima bračnog druga, majku i djeda, i

c) punokrvna braća ili braća po ocu ne nasljeđuju, kada ostavitelj ima oca, a kada ima djeda, nasljeđuju po mišljenju ebu Hanife, ali praksa i pretežno pravno mišljenje na tomu stoji, da braća ne nasljeđuju, ni kada je po srijedi djed. (§ 597.)

Ništa	Sve	
očina majka	otac	Količ.
—	1/1	1

Šestina	Šestina 1	Pretek 4
očina majka	Djed	Količ.
1	5	6

Pretek (šestina)	Trećina	Polovica	
djed	majka	muž	Količ.
1	2	3	6

Šestina i ostatak 1	Trećinu od preteka	Polovica	
otac	majka	muž	Količ.
2	1	3	6

Ništa	Sve	
braća	otac odnosno djed	Količ.
—	1/1	1

3. Nasleđivanje majčine djece (ahvalu evladil'um).

Pod majčinom djecom razumjevaju se ona lica (muška i ženska), koja potječu od ostaviteljeve majke, kao što su braća i sestre po majci. Ova lica ostavitelja nasleđuju u ovim slučajevima, i to: a) kad je jedno, bilo ono muško, ili žensko, nasljeđuje jednu šestinu ostavine, i b) kada ih je dvoje ili više, nasljeđuju svi jednu trećinu na jednake dijelove bez obzira na pol i to u oba slučaja, kada ostavitelj nem muške djece i muških potomaka, kćere, sinovlje kćere i njegovih potomaka, oca i djeda, jer kada ostavitelj ima kojeg od ovih, djeca od majke ne nasljeđuju ostavitelja. (§ 598.)

Pretek	Šestina	
Brat po ocu	Brat po majci odnosno sestra po majci	Količ.
5	1	6

Pretek	jedna trećina	
Punokrvni brat	dva brata odnosno dvije sestre po majci	Količ.
		3×2
2×2		6
4	1×2	
	2	

Pretek	jedna trećina		
Punokrvni stric	sestra po majci	brat po majci	Količ.
			3×2
2×2	1	1	6
	1×2		
4	2		

Pretek	otpada	polovina	
brat po ocu	brat po majci	kćer	Količ.
1	—	1	2

Pretek	otapada	polovica	
Stric po ocu	sestra po majci	sin	Količ.
1	—	|	2
		kćer 1	

otpadaju		Sve	
sestra po majci	brat po majci	Sin, odnosno otac ili djed	Količ.
—	—	1/1	1

4. Muževo nasljeđivanje (ahvali zevdž).

Muž nasljeđuje svoju ženu sa polovicom ostavinske imovine, kada ona nema svoje i sinovlje djece, te potomaka od sinovlje djece, a sa četvrtinom je nasljeđuje kada ona ima pomenutih potomaka, pa bili oni i izvanbračna njezina djeca, ili djeca od drugog muža. (§ 599.)

Pretek	Četvrtina	
Sin	Muž	Količ.
3	1	4

Pretek	Polovina	
Punokrvni brat	Muž	Količ.
1	1	2

Pretek	Dvije trećine		Četvrtina	
Brat po ocu	kćer 8	kćer	Muž	Količ.
1	4	4	3	12

Pretek	Polovica	Četvrtina	
Punokrvni brat	sin	Muž	Količ.
1	|	1	4
	kćer		
	1		

5. Nasljeđivanje žene, odnosno više žena (ahvalu zevdže).

Žena, bila jedna ili više, nasljeđuje muža sa četvrtinom ostavinske imovine, kada muž nema svoje, ili sinovlje djece i potomaka potonjih, a sa osminom ga nasljeđuje, kada muž ima pomenutih zakonskih potomaka. (§ 600.)

Osmina	Pretek	
žena	sin	Količ.
1	7	8

Četrvtina	Pretek	
žena	brat po ocu	Količ.
1	3	4

Osmina	Polovica	Pretek	
žena	kćer	brat po ocu	Količ.
1	4	3	8

Osmina	Polovica	Pretek	
žena	sin | kćer	punokrvni brat	Količ.
1	4	3	8

6. Nasljeđivanje kćera (ahvali benati sulbije).

Kćere nasljeđuju svoje roditelje sa polovicom, kada je jedna, a sa dvije trećine, kada ih ima dvije ili više, dočim sa roditeljskim sinom nasljeđuju svoje roditelje tako, da jedna kćer naslijedi polovicu sinova nasljeđa, a dvije kao jedan sin (lizekeri mislu hazil unsejejn). (§ 601.)

Polovica	Pretek	
kćer	brat po ocu	Količ.
1	1	2

Dvije trećine		Pretek	
kćer $^2/_3$	kćer	punokrvni brat	Količ.
1	1	1	3

Muško koliko dva puta žensko		
kćer	sin	Količ.
1	2	3

Muško koliko dva puta žensko			
kćer	kćer	sin	Količ.
1	1	2	4

7. Nasljeđivanje sinovljih kćera (ahvali benati ibn).

Kćere od sina i njihovi potomci nasljeđuju svoje djedove i babe na ovaj način i u slijedećim slučajevima: a) imaju pravo na polovicu ostav. imovine, kada je jedna; b) na dvije trećine, kada su dvije ili vše i kada ostavitelj u oba slučaja nema kćera; c) jednu šestinu one nasljeđuju sa jednom ostaviteljevom kćerom; d) ne nasljeđuju ništa, kada

ostavitelj ima dvije ili više kćera, osim slučaja, kada se desi, da one (sinovlje kćere) imaju pored sebe, ili niže sebe u liniji muško lice (gulam), pa ih ovo lice pretvori u asabu; e) one će naslijediti preostatak i to dvije, koliko jednu muško, kada ostavitelj ima jednu kćer, jednu sinovsku kćer i od drugog sina unukovu kćer, i od njegova unuka još muškoga potomka, i f) ako ostavitelj ima sina, sinovske kćere ga ne nasljeđuju. (§ 602.)

Polovica	Pretek	
sin | kćer 1	brat po ocu 1	Količ. 2

Dvije trećine	Pretek	
sin / $^2/_3$ \\ kćer 1 — kćer 1	Punokrvni brat 1	Količ. 3

Polovica	Šestina	Pretek	
kćer 3	sin | kćer 1	brat po ocu 2	Količ. 6

Dvije trećine		Ništa	Pretek	
kćer $^2/_3$ 1	kćer 1	sin | kćer —	brat po ocu 1	Količ. 3

Dvije trećine		Pretek	
kćer $^2/_3$ $\frac{1\times2}{3}$	kćer $\frac{1\times3}{3}$	sin / $1/3$ \\ kćer 1 — sin 2	Količ. $\frac{3\times3}{9}$

Dvije trećine		Pretek	
kćer $^2/_3$ $\frac{1\times3}{3}$	kćer $\frac{1\times3}{3}$	sin — sin | $1/3$ | sin 2 — kćer 1	Količ. $\frac{3\times3}{9}$

Dvije trećine		Pretek	
kćer	2/3 kćer	sin	Količ.
1×3	1×3	/ \	3×3
3	3	kćer sin	9
		1 1/3 +	
		sin	
		2	

Sve	Ništa	
Sin	sin	Količ.
1/1	|	1
	kćer	
	—	

8. Nasljeđivanje punokrvnih sestara (ahvali ehavat lehuma).

Punokrvne sestre nasljeđuju svoju braću i sestre u ovim slučajevima, i to: a) sa jednom polovicom, ako je jedna; b) sa dvije trećine, ako su dvije ili ih je više, c) a sa punokrvnim bratom nasljeđuju dvije kao jedan brat a jedna kao polovicu brata, i d) pretek nasljeđuju, kada ostavitelj ima kćera ili sinovskih kćera. (§ 603.)

Polovica	Pretek	
Punokr. sestra	brat po ocu	Količ.
1	1	2

Dvije trećine		Pretek	
punokr. sestra	2/3 punokr. sestra	punokr. stric	Količ.
1	1	1	3

Muško dva puta koliko žensko		
Punokr. sestra	Punokr. brat	Količ.
1	2	3

Polovica	Pretek	
kćer	Pun. sestra	Količ.
1	1	2

Dvije trećine		Pretek	
kćer	2/3 kćer	Punokr. sestra	Količ.
1	1	1	3

Polovica	Pretek	
sin	Punkr. sestra	Količ.
|	1	2
kćer		
1		

Sve	Otpada	
Sin	Punokr. sestra	Količ.
1/1	—	1

Sve	Ništa	
otac ili djed	Punkor. sestra	Količ.
1/1	—	1

9. Nasljeđivanje sestara po ocu (ahvali ehavat liebin).

Sestre po ocu nasljeđuju svoju braću i sestre, u slijedećim slučajevima, i to: a) sa jednom polovicom, kada je samo jedna, b) sa dvije trećine, ako su dvije li ih je više, a ostavitelj u oba slučaja nema punokrvnih sestara; c) sa jednom šestinom, kada ostavitelj ima jednu punokrvnu sestru; d) ako ostavitelj ima dvije punokrvne sestre, onda sestre po ocu ga ne nasljeđuju, osim ako one (sestre po ocu) imaju brata po ocu, pa ih on »utasibi«; e) sa braćom po ocu nasljeđuju dvije, koliko jedan brat, i f) one nasljeđuju pretek, kada ostavitelj ima kćera, ili sinovskih kćera. (§ 604.)

Polovica	Pretek	
Sestra po ocu	Stric po ocu	Količ.
1	1	2

Dvije trećine	Pretek	
dvije sestre po ocu	Pun. stric	Količ.
1 $^2/_3$ 1	1	3

Šestina	Polovica	Pretek	
sestra po ocu	Punokr. sestra	stric po ocu	Količ.
1	3	2	6

Otpada	Dvije trećine	Pretek	
sestra po ocu	dvije punok. sestre	punokr. stric	Količ.
—	1 1	1	3

Dvije trećine	Pretek		
dvije punokr. sestre	sestra po ocu	brat po ocu	Količ.
$\frac{1\times3}{3}$ $^2/_3$ $\frac{1\times3}{3}$	1 $^1/_3$	2	$\frac{3\times3}{9}$

Polovica	Pretek	
kćer	sestra po ocu	Količ.
1	1	2

Polovica	Pretek	
sin	sestra po ocu	Količ.
|	1	2
kćer		
1		

Sve	Ništa	
Sin	sestra po ocu	Količ.
1/1	—	1

Sve	Ništa	
otac ili djed	sestra po ocu	Količ.
1/1	—	1

Ništa	Sve	
sestra po ocu	punokr. brat	Količ.
—	1/1	1

Polovica	Ništa	Pretek	
kćer	sestra po ocu	Pun. sestra	Količ.
1	—	1	2

Muško dva puta koliko žensko	Ništa	
sin	sestra po ocu ili pun. sestra	Količ.
kćer 1, sin 2	—	3

Punokrvna braća i sestre, kao i braća i sestre po ocu ne nasljeđuju svoju braću i sestre, kada ti njihovi ostavitelji imaju muške djece i njihovih potomaka muškog pola i kada imaju oca i djeda, a braća i sestre po ocu ne nasljeđuju ni onda svoju braću i sestre, kada ovi imaju punokrvnog brata i punokrvnu sestru, kada potonja nasljeđuje sa kćerama ili sinovskim kćerama umrloga lica kao »asaba«. (§ 605.)

10. Nasljeđivanje majke (ahvali um).

Majka nasljeđuje svoju djecu u ovim slučajevima: a) sa šestinom ost. imovine, kada ostavitelj (sin ili kćer) imaju svoje djece, ili sinovske djece i sinovske djece potomaka, ili kada ostavitelj ima više od jednoga brata, ili od jedne sestre kakvi bili; b) sa čitavom trećinom, kada ostavitelj nema pomenutih lica pod a), i c) trećinu iz ostatka, kada ostavitelj ima bračnog druga, i to samo u ova dva slučaja: a) kada ostaviteljica ima samo muža i roditelje, mužu pripada polovica, a iz druge polovice majci pripada jedna trećina, odnosno iz cijele ostavine jedna šestina, i b) kada ostavitelj ima samo

ženu i roditelje, ženi pripada jedna četvrtina, a iz preostale tri četvrtine majci pripada jedna trećina, odnosno iz cijele ostavine jedna četvrtina. Nu kada se desi u ovim slučajevima, da ostavitelj nema oca, nego djeda, onda majci pripada čitva jedna trećina. (§ 606.)

Šestina	Pretek	
majka	sin	Količ.
1	5	6

Šestina	Polovica	Pretek	
majka	kćer	brat po ocu	Količ.
1	3	2	6

Šestina	Polovica	Pretek	
majka	sin	Pun. brat	Količ.
1	|	2	6
	kćer		
	3		

Šestina	Pretek			
majka	Dva pun. brata			Količ.
1×2	5	5/6	5	6×2
2				12

Šestina	dvije trećine			pretek	
majka	dvije pun. sestre			stric	Količ.
1	2	(4)	2	po ocu	6
				1	

Šestina	Trećina	Pretek	
majka	2 brata ili 2 sestre po majci	Stric po ocu	Količ.
1	2	3	6

Šestina	Pretek	2 put muško koliko žensko		
majka	pun. sestra		pun. brat	Količ.
1×3	5	5×3	10	6×3
3		15		18

Šestina	Polovica	Pretek	
majka	pun. sestra	brat po ocu	Količ.
1	3	2	6

Šestina	Pretek	Ništa	
majka	pun. brat	brat po ocu	Količ.
1	5	—	6

Šestina	Šestina	Pretek	
majka	brat po majci	brat po ocu	Količ.
1	1	4	6

Šestina	Polovica	Šestina	Pretek	
majka	pun. sestra	sestra po ocu	Pun. stric	Količ.
1	3	1	1	6

Trećina čitava	Pretek	
majka	pun. brat ili brat po ocu	Količ.
1	2	3

Trećina od preteka iza muža	Polovica	Pretek	
majka	muž	otac	Količ.
1	$\frac{1\times3}{3}$	2	$\frac{2\times3}{6}$

⅓ od preteka iza žene	Četvrtina	Pretek	
majka	žena	otac	Količ.
1	1	2	4

Čitava trećina	Polovica	Pretek	
majka	muž	djed	Količ.
2	3	1	6

Čitava trećina	Četvrtina	Pretek	
majka	žena	djed	Količ.
4	3	5	12

11. Nasljeđivanje baba (nana) (ahvali džede i džedat).

Pod babama i nanama (džedat) razumjevaju se očine i materine majke. Prva se zove džedei sahiha (prava baba), a druga »fasida« (neprava baba). Babe nasljeđuju svoju unučad u slijedećim slučajevima, i to: a) baba, koja bila da bila (očina ili materina mati) nasljeđuje svoju unučad sa šestinom, jedna bila, ili ih više, kada su one prave (sahih), i kada su na jednoj liniji, jer bliža ostavitelju isključuje onu, koja je dalja; b) a kada ostavitelj ima majku, one posve otpadaju; c) a kada ostavitelj ima oca i daljnju babu po ocu (očine majke majku) potonja otpada, dočim kada ima oca i daljnju babu po majci (materine majke majka) ova nasljeđuje ostavitelja sa njegovim ocem sa jednom šestinom za sebe; d) a kada ostavitelj ima djeda i očina oca majku, onda ova otpada sa djedom, dočim nasljeđuje materine matere majka sa njim, osim kada uz djeda ostane očina majka, onda je ova preča

od potonje, jer je bliža, i e) a kada sa djedom ostanu materina mati i očina mati, onda obe one nasljeđuju jednu šestinu. (§ 607.)

Šestina	Pretek	
materina ili očina mati (baba)	brat po ocu	Količ.
1	5	6

Šestina			Pretek	
materina mati	1/6	očina mati	brat po ocu	Količ.
			5×2	6×2
1		1	10	12

Trećina	Ništa	Ništa	Pretek	
majka	baba po majci	baba po ocu	brat po ocu	Količ.
1	—	—	2	3

Šestina	Ništa	Pretek	
materine matere majka	očine majke majka	otac ili djed	Količ.
1	—	5	6

Šestina	Pretek	
očina majka	djed	Količ.
1	5	6

Šestina			Pretek	
baba po majci	1/6	baba po ocu	djed	Količ.
1		1		6×2
			10	12

Šestina	Ništa	Pretek	
materina ili očina majka	materine matere ili očine matere majka	brat po ocu	Količ.
1	—	5	6

Ništa	Ništa	Sve	
očina majka	materine matere majka	otac	Količ.
—	—	1/1	1

VIII. NASLJEĐIVANJE DRUGE KATEGORIJE NASLJEDNIKA (ASABAT).

(Srodnici po debeloj krvi.)
(Univerzalni nasljednici.)

Ova kategorija nasljednika preuzima pretek ostavine, kada među nasljednicima ima nasljednika prve kategorije (ashabi feraid), a cijelu ostavinu, kada nema među nasljednicima niko od prve kategorije. Druga kategorija nasljednika (asaba), o kojoj će biti govora, dolje niže, dijeli se u glavnom na troje, i to:

1. »asaba binefsihi«, t. j. srodnici po debeloj krvi, koji nasljeđuju neovisno, bez oslona na druge srodnike;

2. »asaba bigajrihi«, t. j. srodnici po debeloj krvi, koji nasljeđuju sa drugim sličnim srodnicima, i

3. »asaba mea gajrihi«, t. j. srodnici po debeloj krvi, koji nasljeđuju sa oslonom i uz pomoć drugih sličnih srodnika. (§ 608.) Četvrti dio asabe (asabai sebebija) ispušćen je, jer se on tiče nasljedstva oslobođenih robova, a ovi više ne postoje, pa je njihovo nasljeđivanje bezpredmetno.

Pod pomenutim prvim dijelom (asaba bi nefsihi) ove druge kategorije nasljednika (asabat) razumjeva se svaki onaj krvni srodnik u odnosu prema ostavitelju, koji nije potreban oslona na drugoga srodnika radi nasljeđivanja, niti između njega i ostavitelja ulazi srodničko žensko lice. Ovakvih srodnika (asaba bi nefsihi) ima četiri vrste, i svaka vrsta isključuje drugu u pravu nasljeđivanja. Te četiri vrste srodnika su ove:

1. »džuzi mejit«, t. j. izdanci i muški potomci umrle osobe, i to sin i njegovi muški potomci. Pa kada je sin sam, naslijeđuje cijelu ostavinsku imovinu svojih roditelja, a kada u ostavitelja ostane još kogod od nasljednika prve kategorije (ashabi feraid), onda sin naslijeđuje cijeli pretek preostale ostavine, ako je sam, a ako nije sam naslijeđuje alikvotni dio;

2. »asli mejit«, t. j. predci umrloga lica, i to otac ili pravi djed i njihovi muški predci, kada ostavitelj nema sina, Pa kada umrlo lice ostavi iza sebe oca, ili djeda i sina, onda otac ili djed nasljeđuju jednu šestinu kao nasljednici prve kategorije, a sin preostatak, kao nasljednik druge kategorije;

3. »džuzieb«, t. j. očini pobočnici (pobočni srodnici) umrle osobe i to punokrvna braća, pa braća po ocu, pa punokrvni bratići, pa bratići po ocu i njihovi muški potomci, svi u slučaju pomanjkanja oca ili djeda. Pa kada n. pr. neko umre i iza sebe ostavi oca ili djeda i punokrvnog brata, ili brata po ocu, ostavinu će naslijediti samo otac, ili djed po prvoj i drugoj kategoriji, kada umrlo lice nije ostavilo još i sina i

njegovih muških potomaka. A kada umrlo lice ostavi samo brata i bratića po debeloj krvi, svu ostavinu nasljeđuje samo brat, a bratić otpada;

4. »d ž u z i d ž e d«, t. j. djedovi izdanci, a pobočnici (pobočni srodnici) umrloga lica po djedu i to punokrvni amidža (stric), pa stric po ocu, pa punokrvni stričevići, pa stričevići po ocu i njihovi muški potomci, kada umrlo lice nema braće i bratića po debeloj krvi. Pa kada n. pr. neko umre i ostavi iza sebe samo punokrvnog, ili po ocu strica, te punokrvnog ili po ocu brata, ili bratiće ovih, ostavinu nasljeđuje samo punokrvni brat ili bratić, a stric i stričevići otpadaju. A ako kogod ostavi samo pomenutog strica i stričevića, prvi nasljeđuje sve, a drugi ništa i t. d. (§ 609.)

Četvrtina	Pretek	Ništa	
muž	sin	punokr. brat	Količ.
1	3	—	4

Četvrtina	Pretek	Ništa	
muž	sin	brat po ocu	Količ.
1	|	—	4
	sin		
	3		

Četvrtina	Šestina	Pretek	
muž	otac	sin	Količ.
3	2	|	12
		sin	
		|	
		sin	
		7	

Osmina	Pretek	Ništa	
žena	sin	brat po ocu	Količ.
1	|	—	8
	sin		
	7		

Osmina	Pretek	Ništa	
žena	sin	brat po majci	Količ.
1	7	—	8

Osmina	Šestina	Pretek	
žena	otac ili djed	sin	Količ.
4	4	17	24

Polovica	Preek	Ništa	
muž	djed	brat po majci	Količ.
1	1	—	2

Četvrtina	Pretek	Ništa	
žena	djed	brat po ocu	Količ.
1	3	—	4

Polovica	Pretek	Ništa	
muž	punok. brat	brat po ocu	Količ.
1	1	—	2

Četvrtina	Prctek	Šestina	
žena	punok. brat	sestra po majci	Količ.
3	7	2	12

Četvrtina	Pretek	Ništa	
žena	pun. brat	brat po ocu	Količ.
1	|	|	4
	sin	sin	
	3	—	

Polovica		Pretek	
muž	pun. brat	brat po ocu	Količ.
1	|	1	2
	sin ništa		

Polovica — Pretek

Muž 1 — punokrvni brat — Količ. 2

punokrvni brat: ništa / kćer — ; 1 \ sin 1

Četvrtina

žena 1 — pun. brat — brat po ocu — Količ. 4

pun. brat | sin | ništa kćer —

brat po ocu | sin: / kćer — ; \ pretek sin 3

Polovica	Pretek	Ništa	
Muž	pun. brat	pun. stric	Količ.
1	sin	—	2
	1		

```
Četvrtina          Pretek        Ništa
------------------------------------------------
  žena     pun. stric    stric po ocu  Količ.
   1           |              |          4
              sin            sin
               3              —

Četvrtina                  Ništa
------------------------------------------------
  žena     pun. stric     stric po ocu Količ.
   1   n i š t a/ \p r e te k    sin       4
         kćer   sin                —
          --     3

Polovica
------------------------------------------------
  muž           stric po ocu           Količ.
   1                / \                  2
                kćer   sin
                ništa   | pretek
                  —    sin
                        1

Polovica
------------------------------------------------
  muž       pun. stric    stric po ocu Količ.
   1           / \              |        2
           kćer   sin          sin
          nista    |            |
            —     sin          sin
                 pretek       ništa
                   1            —

Polovica             Pretek
------------------------------------------------
  muž                otac               Količ.
   1                 / \                  2
       stric po ocu       punokr. stric
            —                   1

Četvrtina
------------------------------------------------
  žena               otac               Količ.
   1                 / \                  2
     stric po ocu        punokr. stric
           |                  |
          sin                sin
           | pretek           |
          sin                sin
           1                  | n i š t a
                             kćer
                              —
```

Kod ove druge kategorije nasljednika (asabat) prvoga dijela srodnika (asaba bi nefsihi) u sve četiri gornje vrste (reda) važi ovo pravilo. Svako gornje lice (od pobrojanih pod 1—4), koje bude bliže (akreb) ostavitelju, preče je u pravu ove kategorije nasljedstva od onog lica koje je po srodstvu dalje, kao n. pr. ostaviteljev sin preči je od njegova oca ili djeda, u pravu ove kategorije nasljeđivanja glede preteka. Pa ko na primjer umre i ostavi iza sebe oca, ili djeda i sina, pretek ostavine prima sin, a otac ili djed samo šestinu. Nadalje jačina srodstva po krvi (kuvei karabet) ima odlučujući karakter u nasljeđivanju po ovoj kategoriji. Pa ko je punokrvan srodnik preči je u ovoj kategoriji nasljeđivanja od polukrvnoga srodnika, bio prvi muškoga ili ženskoga pola. Tako na primjer punokrvni brat ima prednost nad bratom po ocu, a punokrvna sestra, kada nasljeđuje po ovoj drugoj kategoriji kao asaba sa ostaviteljevom kćerom, ili njegovom sinovljom kćerom, preča je od brata po ocu. Isto tako punokrvni bratić preči je od bratića po ocu, a punokrvni stric ostavitelja ima prednost nad stricem po ocu i t. d. (§ 610.)

Pod drugim pomenutim dijelom (asaba bi gajrihi) ove druge kategorije nasljednika (asabat) razumjeva se svaki onaj ženski srodnik u odnosu prema ostavitelju, koji je potreban u svom asabaluku (nasljeđivanju) oslona na drugog srodnika, i sudionik je te druge osobe u svom nasljeđivanju. A tih ženskih srodnika je četvero, i to su ona lica, koja u prvoj kategoriji (ashabi feraid) nasljeđuju polovicu, ili dvije trećine. Ta su lica: 1. kćere, 2. sinovlje kćere, 3. punokrvne sestre i 4. sestre po ocu. Svaka od njih, četiri kada nasljeđuju po drugoj kategoriji (asubet) potrebna je svoje braće, odnosno onih lica, koja uzimaju bratska mjesta u ovom nasljeđivanju, da mognu naslijediti po ovoj kategoriji. Stoga se u ovom slučaju ostavina dijeli među njima tako, da muško lice prima dva puta onoliko, koliko žensko lice. N. pr. kada umrlo lice ostavi a) ženu, b) sina i c) kćer, žena prima $^1/_8$ po prvoj kategoriji nasljedstva, a sin i kćer $^7/_8$ (ostatak) po drugoj kategoriji nasljedstva tako, da njih dvoje nasljeđuje ovo $^7/_8$ po kvoti 2:1 ili žena $^3/_{24}$, sin $^{14}/_{24}$, a kćer $^7/_{24}$. Dakle kćer u ovakom slučaju ne nasljeđuje svoju polovicu propisanu u prvoj kategoriji nasljedstva, jer nije ostala sama, nego ona u ovom slučaju nasljeđuje pomenutom kvotom sa svojim bratom, koji je tasib čini. Isto tako biva kada ostane: 1. muž, 2. punokrvni brat i 3 punokrvna sestra. Muž u ovom slučaju nasljeđuje ½ po prvoj kategoriji, a dotični brat i sestra drugu polovicu (preostatak) po drugoj kategoriji nasljeđivanja, i to njiha dvoje sa 2:1, odnosno muž $^3/_6$, a brat $^2/_6$, te sestra $^1/_6$, jer u ovakom slučaju sestra ne nasljeđuje svoje ½ iz prve kategorije za to što nije sama.

nego ima još i brata, koji nju prenosi u drugu kategoriju nasljeđivanja i t. d. (§ 611.)

Kod ove vrste nasljeđivanja (asaba bi gajrihi) pravilo je i ovo: Koja ženska lica ne nasljeđuju po prvoj kategoriji (fardan) ništa, a braća im spadaju u drugu kategoriju nasljednika (asaba), ne postaju (taka ženska lica) asabom (nasljednicima druge kategorije) sa svojom braćom, kao n. pr. kada ostane punokrvni stric i tetka, sva ostavina pripada stricu po drugoj kategoriji nasljedstva, a tetki ništa, jer ona po prvoj kategoriji ne nasljeđuje nikaka dijela. Isto je tako i sa bratićem po ocu, kada on ima bratičnu po ocu, pa bratić sve nasljeđuje po drugoj kategoriji, a bratična ništa, jer ne spada u nasljednike prve kategorije. (§ 612.)

Osmina	Pretek			
žena	sin	7×3	kćer	Količ.
1×3	14	21	7	8×3
3				24

Četvrtina	Pretek		Količ.
muž	sin	3 sin	Količ.
1	sin 2	kćer 1	4

Četvrtina	Pretek		Količ.
muž	sin		Količ.
1	kćer 1	sin 2	4

Čevrtina	Polovica	Pretek		Količ.
muž	kćer	sin	sin	Količ.
1×3	2×3	1×3		4×3
3	6	sin 2	3 kćer 1	12

Četvrtina	Pretek		Količ.
žena	pun. brat	pun. sestra	Količ.
1	2	1	4

Četvrtina	Polovica	Pretek		Količ.
muž	kćer	sestra po ocu	brat po ocu	Količ.
1×3	2×3		1×3=3	4×3
3	6	1	2	12

Pod trećim naprijed navedenim dijelom srodnika (asaba mea gajrihi) ove druge kategorije nasljednika (asabata) t. j. pod »asabom mea gajrihi«, razumjevaju se ona ženska lica,

koja su potrebna u svom nasljeđivanju po ovom redu nasljednika (asubet) drugom licu, a to drugo lice neudioništvuje s njima u njihovu dijelu nasljedstva. Ta su ženska lica ova: 1. punokrvna sestra i 2. sestra po ocu. One nasljeđuju po drugoj kategoriji sa kćerom ostavitelja, odnosno sa njegovom sinovljom kćerom. Pa kada umrlo lice ostavi iza sebe: 1. kćer i 2. punokrvnu sestru, kćer dobiva polovicu po prvoj kategoriji, a sestra ostatak, ali ne po prvoj, nego po drugoj kategoriji, jer nije ostala sama, nego sa ostaviteljevom kćerom, koja je nju pretvorila u »asabu mea gajrihi« (§ 613.

Razlika između potonja dva dijela asabe, t. j. između *asabe bi gajrihi* i *asabe mea gajrihi*, sastoji se u tom, što kod prvoga dijela dotično drugo lice biva samo po sebi asaba, pa asabaluk s njime prelazi dotičnom ženskom licu, a kod drugoga dijela, što dotično drugo lice apsolutno ne biva samo po sebi asaba, nego mu dotični asabaluk dolazi u smjesi sa tim drugim ženskim licem. (§ 614.)

Četvrtina	Polovica	Pretek	
muž	kćer	pun. sestra	Količ.
1	2	1	4

Osmina	Polovica	Pretek	
žena	sin | kćer	pun. sestra	Količ.
1	| 4	3	8

Četvrtina	Polovica	Pretek	
muž	kćer	sestra po ocu	Količ.
1	2	1	4

Osmina	Polovica	Pretek	
žena	sin | kćer	sestra po ocu	Količ.
1	| 4	3	8

IX. NASLJEĐIVANJE T. ZV. HADŽBON = ZAKLONOM.

I ova vrsta nasljeđivanja spada donekle u smetnje (zabrane), ali ne apsolutne, nego relativne, jer sama arapska riječ (hadžb) znači zaklon i zabranu (hidžab, meni), a u prenešenom smislu znači: stanovitom licu ne dati nasljedstva u cijelosti, ili djelomično uz opstojnost izvjesnog drugog lica, s toga, što ga ovo drugo lice zaklanja i pokriva. Ova vrsta relativnoga nasljeđivanja odnosno nenasljeđivanja (hadžb) dijeli se u dvoje:

1. »hadžbi noksan« t. j. djelomično, umanjeno nasljeđivanje, kao n. pr. muževo nasljeđivanje jedne četvrtine sa ženinom djecom mjesto jedne polovice, kada ih žena nema, ili kao n. pr. ženino nasljeđivanje jedne osmine sa muževom djecom mjesto jedne četvrtine, kada ih muž nema, ili kao n. pr. nasljeđivanje majke jedne šestine, mjesto jedne trećine, u stanovitim slučajevima, te nasljeđivanja oca jedne šestine, mjesto cijele imovine u izvjesnim slučajevima; i

2. »hadžbi hirman«, t. j. posvemašnje nenasljeđivanje kao n. pr. nenasljeđivanje bratića, kada ima brat, ili nenasljeđivanje sinovskog sina, kada postoji ostaviteljev sin kao nasljednik. (§ 617.)

Prema tome ova potonja vrsta posvemašnjeg nenasljeđivanja (hadžbi hirman) ne djeluje na šest lica nasljednika, i to: 1. na oca, 2. na majku, 3. na sina, 4. na kćer, 5. na muža i 6. na ženu, jer ovi uvijek nasljeđuju, pa makar bilo nekada i umanjeni dio, dočim ova ista vrsta nenasljeđivanja djeluje na ostale ostaviteljeve nasljednike, jer ih drugi (preči) zaskaču i zaklanjaju. Prva pak pomenuta vrsta umanjenoga nasljeđivanja (hadžbi noksan) djeluje na pet lica, i to: 1. na majku, 2. na sinovlju kćer, 3. na sestru po ocu, 4. na muža i 5. na ženu, pa oni u stanovitim slučajevima nasljeđuju manji dio od onoga dijela, koje bi nasljedili, da ih ona druga (preča) lica nijesu predišla i zaklonila, (§ 618.)

S toga djed ne nasljeđuje uopšte, kad postoji ostaviteljev otac, kako je i gore istaknuto, nasljeđivao on inače, po prvoj (fardan) ili po drugoj (tasiben) kategoriji, ili po obima. Sa istih razloga ne nasljeđuju babe uopšte, koje bile kada ostavitelj ima majku. (§ 619.) Sin zaklanja od nasljedstva sinovskoga sina (unuka) i svaki ostavitelju po srodstvu bliži muški njegov potomak zaklanja i odstranjuje daljega njegova muškog potomka u pravu nasljedstva. A braća i sestre ostaviteljeve, bili oni punokrvni, po ocu, ili po majci, otpadaju (ne nasljeđuju) kada ostavitelj ima oca ili djeda, ili sinove ili sinovske muške potomke. (§ 620.) Brat po ocu ne nasljeđuje, kada ostavitelj ima: 1. oca, 2. djeda, 3. sina, 4. sinovske muške potomke, 5. punokrvnog brata i 6. punokrvnu sestru, kada potonja (sestra) nasljeđuje asabalukom sa ostaviteljevom kćerom, ili sinovskom mu kćerom. (§ 621.) Nadalje punokrvni bratić ne nasljeđuje, kada ostavitelj ima: 1. oca, 2. djeda, 3. sina, 4. sinovske muške potomke, 5. punokrvnog brata, 6. brata po ocu, 7. punokrvnu ili po ocu sestru, kada potonje nasljeđuju asabalukom sa ostaviteljevom kćerom, ili njegovom sinovljom kćerom. (§ 622.) Polukrvni bratić po ocu ne nasljeđuje, kada ostavitelj ima: 1. oca, 2. djeda, 3. sina, 4. sinovske muške potomke, 5. punokrvnu braću, 6. braću po ocu, 7. punokrvnu ili po ocu sestru, kada potonja nasljeđuje asabalukom, i 8. punokrvnog bratića. (§ 623.)

Braća po majci ne nasljeđuju, kada ostavitelj ima: 1. oca, 2. djeda, 3. sina, 4. sinovske muške potomke, 5 kćer, 6. sinovsku kćer (§ 624.). A punokrvni stric ne nasljeđuje, kada ostavitelj ima: 1. oca, 2. djeda, 3. sina, 4. sinovske muške potomke, 5. punokrvnog brata, 6. brata po ocu, 7. punokrvnu sestru, 8. sestru po ocu, kada ove nasljeđuju asabalukom kao gore, 9. punokrvnog bratića i njegove muške potomke, i 10. bratića po ocu i njegove muške potomke. (§ 625.) Stričević (punokrvni) pak ne nasljeđuje, kada ostavitelj ima pomenuta lica navedena u §§ 624. i 625., te punokrvnog strica. A stričević po ocu isto tako ne nasljeđuje, kao i punokrvni stričević, kada ostavitelj ima lica, što su navedena u §§ 624. i 625. i punokrvnog stričevića. (§ 626.) Kada ostavitelj ima kćera i sinovskih kćera, pa prvima po prvoj kategoriji prava nasljedstva pripadaju dvije trećine (jer su dvije ili ih je više), sinovske kćere, (bila jedna ili više) ne nasljeđuju, osim ako se desi među njima na istoj liniji ili niže sinovki muški potomak, koji ih pravi asabom u nasljeđivanju. (§ 627.)

Punokrvne sestre, kada im po prvoj kategoriji nasljedstva (fardan) pripadaju dvije trećine, jer su ostale dvije ili više, onda sestre po ocu otpadaju, bila jedna ili ih više, osim ako bude uz njih brat po ocu, koji ih pravi asabom. (§ 628.) A punokrvna sestra, kada joj po prvoj kategoriji prava nasljedstva pripada polovica ostavine, jer je jedna, ne zaklanja sestre po ocu, jer potonjima sa prvom pripada jedna šestina.

Ko nije dostojan nasljedstva ostaviteljevog, a to su ona lica, što su navedena pod V. (zabrane i smetnje u nasljeđivanju) ne zaklanja (ne smetaju) nikog od dostojnih nasljednika u pravu nasljedstva, pa se uzima, kao da ih nema uopšte, dočim ona lica, što su navedena pod IX. (hadžb) zaklanjaju (u cijelosti ili djelomično) i smetaju u nasljedstvu druge nasljednike, kao n. pr. braća i sestre, jer njih zaklanja (hadžb čini) od nasljedstva u cijelosti otac ostaviteljev, a oni opet zaklanjaju majku ostaviteljevu djelomično, pa ona mjesto trećine prima šestinu, kada njih ima. (§ 630.)

X. NASLJEĐIVANJE ZAČETE DJECE (TEVRISI HAML).

U majčinoj utrobi začeto dijete ima pravo na nasljedstvo kao i drugi živi nasljednici. Praksa stoji na tom stanovištu, da se ostavina ne dijeli, dok se začeto dijete ne rodi, ali je dopuštena dioba ostavine među nasljednike i prije dječije pojave na ovaj svijet. U potonjem slučaju, kada se radi o diobi ostavine prije porođaja začetoga djeteta, onda valja računati, začeto dijete kao da je sin ili da je kćer, već prema tome koje više nasljeđuje u slučaju, kada ima drugih nasljednika, koji s njima nasljeđuju, ili ih (druge nasljednike)

začeto dijete zaklanja i obara u nasljeđivanju djelomično, pa će se za začeto dijete rezervirati u ovom slučaju dio sinovski ili kćerinski, koji bude veći. A ako začeto dijete druge nasljednike zaklanja i obara, onda će se cijela raspoloživa ostavinska imovina rezervirati za njega. U slučaju ovake diobe nasljedstva uzeće se jamci od drugih sunasljednika, jer bi se mogli roditi dvojci. Pa ako se dijete rodi živo, ili se pomoli veći dio živ, pa umre, ono nasljeđuje prema pravu nasljedstva. A ako se pojavi manja polovina, ili mrtvo, ono ne nasljeđuje, osim ako bude usljed čijeg udarca rodilo se mrtvo. U potonjem slučaju ono nasljeđuje, a i njega njegovi nasljednici nasljeđuju. Pa kada se začeto dijete pojavi i dostojno je i sposobno za nasljedstvo, a bude mu po pravu nasljedstva pripadao cijeli rezervirani dio, uručiće mu se taj dio, a ako mu bude pripadalo manje od rezerviranog dijela, doznačiće mu se onoliko, koliko mu pripada po pravu nasljedstva, a rezervirani osatak će se razdijeliti među druge sunasljednike prema njihovim nasljednim dijelovima. Isto ovako će se postupati, najme doznačiće mu se pravni nasljedni dio, kada se rodi, ako se ne bude ostavina dijelila sve do njegova porođaja, kao što se u praksi i radi.

U ovim slučajevima, a pri potrebi može se sunasljednicima doznačiti ponešto na račun njihovih nasljednih dijelova, kada oni budu to zahtjevali. (§ 631.)

XI. NASLJEĐIVANJE NESTALIH LICA (TEVRISI MEFKUD).

Nesalo (zagubljeno) lice, o kojem prestane dopirati glas, pa se nezna živo li je, mrtvo li je, ima pravo na rezerviranje njegova dijela nasljedstva, pa će se u ovom slučaju njegov dio rezervirati u ostavini do njegove pojave ili smrti. Pa ako nestalo lice bude u odnosu prema ostavitelju onakovo, koje sobom zaklanja (hadžb) prisutna lica (reflektante na nasljedstvo) onda se njima neće ništa dati, nego će se sva ostavina u cijelosti rezervirati. A ako nestalo lice ne bude takovo (nezaklanjana ih) u odnosu prema ostavitelju, onda će se svakom reflektantu iz ostavine doznačiti manji dio, nego li bi mu pripao, kada bi nestalo lice bilo ubrojeno, da je živo, odnosno da je mrtvo. Pa ako se nestalo lice pojavi živo, doznačiće mu se njegov rezervirani dio nasljedstva. A ako se ne pojavi, ali mu se smrt dokaže, onda ako je umrlo prije ostavitelja, njegov rezervirani dio doznačiće se prvašnjim nasljednicima, koji u njegovu pomanjkanju ostavitelja nasljeđuju. A ako se utvrdi, da je umrlo poslije ostavitelja, njegov rezervirani dio doznačiće se njegovim nasljednicima prema njihovu pravu nasljedstva od njega. Nu ako mu se smrt ne dokaže, nego se proglasi mrtvim, jer su u njegovu

mjestu pomrli svi njegovi vršnjaci (akrani) ili je proteklo propisano doba (90 god.) od njegova rođenja, onda cijela njegova imovina, pa i dotični rezervirani dio od drugog, pripada njegovim nasljednicima, koji su živi u momentu pomenute proglase njegove smrti. Onima, koji su pomrli prije rečene proglase njegove smrti, ne pripada ništa. (§ 632.)

XII. NASLJEĐIVANJE »HERMA-FRODITA« (TEVRISI HUNSA).

Pod »h u n s a« licem razumjevaju se one osobe, koje imaju oba polna uda, ili nemaju ni jednog. Budući, da pol upliviše na nasljeđivanje, jer žensko dobiva polovicu, koliko muško, kada jedno drugo u nasljedstvu konkurira, a kako su »herma frodita« obično dvojbenog pola, za njihovo nasljeđivanje stvorena je posebna ustanova, koja se zove arapski »t e v r i s u l' h u n s a«.

Kod nasljeđivanja ovih lica odlučuje ono udo, na koje se odnosno lice mokri, pa ako se mokri na muško udo, uzeće se, da je muško, a ako se mokri na žensko udo, smatraće se ženskim. A ako se mokri na oba uda, onda će se u obzir uzeti ono, na koje se prije mokri. A ako u isto doba mokri na oba uda, onda se takvo lice zove »h u n s a m u š k i l o m« zagonetnim i mučnim herma-froditom, jer zadaje poteškoće za opredjeljenje i preciziranje njegova nasljednoga dijela. Sve se ovo odnosi do vremena hermafroditine punoljetnosti, a kada ovo lice postane punoljetnim (balig), onda odlučuje njegova ona strana, koja ima karakter i značaj muškog, odnosno ženskog lica i ili koja tomu naginje. Pa ako mu se pojavi na vilicama dlaka — brada (lihje), ili bude sposobno sa ženskim licem spolno općiti, ili dobije mušku poluciju, smatraće se muškim. A ako se u takog lica pojave dojke, ili prsno mlijeko, ili perioda — pranje (hajd), ili trudnoća, ili se polno upoabljuje kao žensko, smatraće se ženskim licem. A ako se ništa to ne pojavljuje, ili ono, što se pojavljuje, jedno drugom je u kontrakstu, onda opet nosi karakter »hunsai muškila«.

U ovim slučajevima, gdje jedan pol prevlađuje ma čim bilo nad drugim, hermafrodita će nasljeđivati prema prevlađujućoj jačini, odnosno slaboći. A u slučajevima, kada spadaju u vrstu »m u š k i l a«, onda će taki hermafrodita nasljeđivati onaj gori (manji dio). Pa ako umrlo lice u potonjem slučaju ostavi iza sebe uz hunsai muškila još jednoga sina, onda će sin naslijediti dva dijela, a takav hermafrodit jedan dio. (§ 633.)

XIII. NASLJEĐIVANJE VANBRAČNE (VELEDI ZINA) I ODREKNUTE (VELEDI LIAN) DJECE.

Koja se djeca po šerijatskom pravu smatraju vanbračnom, a koja odreknutom, bilo je opširno govora u drugom dijelu porodičnoga prava. t. j. u roditeljskom pravu pod posebnim naslovom, pa je i tamo istaknuto, koga ova djeca nasljeđuju. Naime, da stanovita vanbračna (veledi zina) i odreknuta (nefj učinjena, veledi lian) djeca, nakon provedenja postupka o lianu i njihova dodjeljenja majci, nasljeđuju majku i majčinu rodbinu, a majka i majčina rodbina njiha po pravu nasljedstva. Ova djeca ne nasljeđuju oca i njegove rodbine, niti otac i njegova rodbina nasljeđuju njiha, pa makar im otac bio poznat, ili pronađen. (§ 634.)

XIV. NASLJEĐIVANJE POTONULIH (GARKA), IZGORJELIH (HARKA), ZATRPANIH (HEDMA) I POUBIJANIH (KATLA) LICA.

Pod ovim licima se razumjevaju one srodničke osobe koje u istom času zajedno potonu (u vodi), izgore (u požaru), budu zatrpana (u rovovima, pod zgradama, ruševinama) ili u boju, bitci i tučnjavi poginu, pa se nezna ko je prije zaglavio i umro. Među pomenutim licima, i ako su ona inače međusobni nasljednici, nema nasljeđivanja, jer se nezna ko je prije umro, pa će se u ovakom slučaju svakog njegova ostavina doznačiti njegovim živim nasljednicima, bez obzira na one njegove srodnike, koji su s njime zajedno na opisani način nastradali i pomrli. (§ 635.)

XV. NASLJEĐIVANJE »TEHARUDŽOM« (POGODBENIM SPORAZUMOM).

Sunasljednik može da za svoj nasljedni dio zdogovorno uzme neku stvar iz ostavine, i da se sa drugim nasljednicima pogodi tako, da dotični preuzeti predmet njemu ostane kao njegov nasljedni dio i da se sa toliko zadovolji, pa makar mu i više inače pripadalo. Ovaki oblik nasljeđivanja zove se »t e h a r u d ž«, i on je dopušten uz privolu drugih nasljednika. Teharudž znači da se nasljednici međusobno nagode, da neki od njih pogobeno ispadnu iz nasljedstva sa primanjem izvjesne stvari (predmeta) iz ostavine, ili slično. Pa kada se koji od sunasljednika nagodi sa drugima za neku stvar iz ostavine kao dio, onda ovaki nagođeni nasljednik ispada, pa će se ostatak ostavine uručiti ostalim nasljednicima prema njihovim nasljednim dijelovima iz »t a s h i h a«, kao n. pr. kada umre neko, pa iza sebe ostavi muža, majku

i strica. Nasljeđivanje je u ovom slučaju iz šest dijelova, i to polovica ostavine pripada mužu ($^{3}/_{6}$), jedna trećina majci ($^{2}/_{6}$), a ostatak stricu ($^{1}/_{6}$). Pa kada u ovakom slučaju muž nagodbom (tcharudžom) ispane, ostatak će se ostavine podijeliti među majku i strica tako, da majci pripadne $^{2}/_{3}$, a stricu $^{1}/_{3}$. (§ 636.)

XVI. »MEHAZIDŽI FURUD«, T. J. NAZIVNICI I KOLIČNICI NASLJEDNIH DIJELOVA, NASLJEDNIKA PRVE KATEGORIJE.

Kako je gore izloženo, neki od nasljednika prve kategorije imaju pravo na ½, $^{1}/_{3}$, $^{2}/_{3}$, $^{1}/_{4}$, $^{1}/_{6}$, $^{1}/_{8}$ i t. d., pa kada se ovaki dijelovi pojave u konkretnim slučajevima, onda količnik ostavine može biti iz 2, 3, 4, 6, 8, 12, 24 i t. d., pa kada neko nasljeđuje $^{1}/_{2}$, a drugi $^{1}/_{6}$, onda je količnik iz 6, a kada neko nasljeđuje $^{1}/_{4}$, a drugi $^{1}/_{6}$, onda je količnik iz 12 i t. d. U ovom dakle odlučuju nasljedni dijelovi, što ih nasljednici prve kategorije imaju po pravu nasljedstva pa se prema tome i izračunava ostavina i stvaraju nazivnici i količnici (meharidž).

XVII. NASLEĐIVANJE »AVLOM« — POVISIVANJEM I RASTOM, UKUPNIH NASLJEDNIH DIJELOVA.

Događa se, da ukupni sabrani dijelovi (zbir) nasljednika prve kategorije (ashabi feraid) porastu usljed toga, što na jednu ostavinu ima pravo toliko i takih nasljednika prve kategorije, da zbrojeni njihovi nasljedni dijelovi iznose više nego li inače količnik ostavine iznaša (mahredž). Ovakav način nasljeđivanja zove se u arapskoj pravnoj terminologiji »avl« — rastenje ukupnih nasljednih dijlova (količnika), koji mogu prouzrokovati, da pojedinačni dijelovi nasljednika uslijed toga porastu, a obzirom na cjelinu ostavine, smanje, kao na primjer, kada umre žena, pa ostavi samo muža i dvije punokrvne sestre. U ovom slučaju mužu pripada jedna polovica, a sestrama dvije trećine ženine ostavine. Ostavinu bi trebalo razbiti na šest, jer jedna polovica i dvije trećine mogu se naći samo u šest, pa mužu treba dati $^{1}/_{2}=^{3}/_{6}$, pri čemu bi ostale još $^{3}/_{6}$, a kako sestrama pripadaju $^{2}/_{3}$, t. j. $^{4}/_{6}$, koje više čine nego li $^{3}/_{6}$, valja uslijed toga količnik šest povećati za jedan dio, pa ostavinu dijeliti na sedam, mjesto šest, pri čemu će muž dobiti mjesto $^{3}/_{6}$ samo $^{3}/_{7}$, a sestre mjesto $^{4}/_{6}$ samo $^{4}/_{7}$. — Ostavina se može dijeliti na dva, na tri, na četiri, na šest, na osam, pa na dvanaest i na dvadeset i četiri dijela jednaka i t. d., već prema tome, kako nasljednici prve kategorije nasljeđuju. Nu kako je gore navedeno, može zbir njihovih nasljednih dijelova porasti s obzirom na glavni količ-

nik, ali ne u svakom slučaju, jer kad se ostavina ima dijeliti na dva, tri, četiri ili osam, onda dotičnoga porasta (ava) nema, ali kada se ostavina ima da dijeli na šest, dvanaest ili dvadeset i četiri, onda se porast može dogoditi, pa količnik (zbir dijelova) šest može porasti do na deset, tako i lijeho, a količnik dvanaest može porasti do na sedamnaest samo lijeho, dočim količnik dvadeset i četiri može porasti do dvadeset i sedam, i to samo u jednom slučaju (minberija).

U kom slučaju količnik šest poraste na sedam, navedeno je gore, a njegovo rašćenje sa šest na osam događa se, kada ostanu iza žene muž ($^1/_2$), majka ($^1/_6$), i dvije punokrvne sestre ($^2/_3$).

Rašćenje količnika pak sa šest na devet biva, kada iza žene ostanu muž ($^1/_2$), majka ($^1/_6$), dvije punokrvne sestre ($^2/_3$), i brat po majci ($^1/_6$). A rašćenje sa šest na deset biva u slučaju, kada ostane muž ($^1/_2$), majka ($^1/_6$), dva brata po majci ($^1/_3$), i dvije punokrvne sestre ($^2/_3$).

Količnik dvanaest može porasti na trinaest, kada ostane žena ($^1/_4$), majka ($^1/_6$), i dvije punokrvne sestre ($^2/_3$), a može porasti i na petnaest, kada ostane žena ($^1/_4$), majka ($^1/_6$), i dvije punokrvne sestre ($^2/_3$), te napokon na sedamnaest u slučaju, kada ostane žena ($^1/_4$), majka ($^1/_6$), dva brata po majci ($^1/_3$) i dvije rođene sestre ($^2/_3$).

Glavni količnik pak dvadeset i četiri može porasti u »avlu« samo na dvadeset i sedam i to samo u slučaju, kada ostane žena ($^1/_8$), dvije kćere ($^2/_3$), otac ($^1/_6$), i majka ($^1/_6$). (§ 637.)

Primjerice:

Polovica		dvije trećine				
Muž		punokr. sestra	4	punkor. sestra		Količ.
3	+	2	+	2	=	6
						7

Polovica		Šestina		dvije trećine				
Muž		majka		pun. sestra	4	pun. sestra		Količ.
3	+	1	+	2	+	2	=	6
								8

Polovica		trećina				dvije trećine				
Muž		brat po majci	2	brat po majci		sestra po ocu	4	sestra po ocu		Količ.
3	+	1	+	1	+	2	+	2	=	6
										9

Polovica	Šestina	dvije trećine		Trećina		
Muž	majka	p. sestra 4	p. sestra	sestra 2 po majci	sestra po majci	Količ.
3 +	1 +	2 +	2 +	1 +	1 =	$\frac{6}{10}$

Četvrtina	dvije trećine		Šestina	
žena	p. sestra 8	p. sestra	sestra po majci	Količ.
3 +	4 +	4 +	2 =	$\frac{12}{13}$

Četvrtina	Šestina	dvije trećine		Šestina	
žena	majka	sestra po ocu 8	sestra po ocu	sstra po majci	Količ.
3 +	2 +	4 +	4 +	2 =	$\frac{12}{15}$

Osmina	dvije trećine		Šestina	šestina i pretek	
žena	kćer 16	kćer	majka	otac	Količ.
3 +	8 +	8 +	4 +	4 =	$\frac{24}{27}$

Četvrtina	Šestina	dvije trećine		Trećina		
žena	majka	p. sestra 8	p. sestra	sestra 4 po majci	sestra po majci	Količ.
3 +	2 +	4 +	4 +	2 +	2 =	$\frac{12}{17}$

XVIII. NASLJEĐIVANJE TREĆE KATEGORIJE NASLJEDNIKA (ZEVULRED).

(Nasljeđivanje t. zv. »reddom«, t. j. uzvratom, povratkom, stegnućem.)

Događa se, da nasljednici prve kategorije po svom izloženom pravu nasljedstva ne pozobaju cijelu raspoloživu ostavinu, a ostavitelj nema nasljednika druge kategorije, kojima bi pripadao preostatak ostavine iza podmirenja prve kategorije nasljednika. U ovakom slučaju i dotični pretek vraća se (alikvotno) na stanovite nasljednike prve kategorije, jer im pravno pripada (imaju prednost), pa ova vrsta nasljeđivanja zove se »redd« i tvori u glavnom t r e ć u kategoriju nasljednika, i ako oni inače spadaju u prvu kategoriju, jer ova treća kategorija nasljednika ima prednost nad č e t v r t o m kategorijom nasljednika (zevul' erham), o kojima će biti govora dolje

niže. »R e d d« je upravo oprečan napred izloženom »a v l u«, a znači u korjenu nešto vratiti, dočim u pravu nasljedstva znači: vratiit preostatak ostavine, pretekle iza podmirenja prve kategorije porijeklom k r v n i h nasljednika (furudi nesebije) istima u razmjeru njihovih prije toga doznačenih nasljednih dijelova, kada među nasljednicima nema nasljednika druge kategorije. U ovu vrstu nasljedstva ne spadaju muž i žena, jer oni nijesu krvni nasljednici, nego bračni, pa se muž i žena ne mogu koristiti ovom pogodnošću. Ova vrsta nasljedstva (redd) može se zbiti samo onda, ako krvni nasljednici po svom pravu nasljedstva ne pozobaju svu ostavinu, uračunavši ovdje i bračne drugove, i kada među njima ne bude nasljednika druge kategorije, koji pretek ostavine, preostale iza prve kategorije, propisno primaju. Sedam je lica ove vrste nasljednika, i to: 1. braća po majci, 2. kćere, 3. sinovlje kćere, 4. punokrvne sestre, 5. sestre po ocu, 6. sestre po majci i 7. majka i prava baba (nena). Ako slučajno samo jedno gornje lice, osim majke bude »reddom« naslijeđivalo, primiće cijeli preostatak, kao n. pr. kada ostane muž i brat po majci. Muž dobiva $^1/_2$, odnosno $_3/_6$ a brat po majci $^1/_6$, i pretek od $^2/_6$ »reddom« i t. d.

Nasljeđivanje načinom redda dijeli se u četiri dijela, jer ona lica, koja nasljeđuju reddom, ili su jedne vrste (džinsa) srodnika (kćere), ili su dvije ili više vrsta (kćere i sestre). U oba slučaja pak, ili s njima nasljeđuju one osobe, koje nemaju prava na nasljedstvo »reddom« (muž i žena), ili takova ih osoba nema. Prema tome proizlazi, da se nasljeđivanje reddom dijeli na četiri dijela i to:

1. kada su nasljednici, koji na ovaj način ostavinu nasljeđuju (reddom) jedne vrste (džins), a među njima nema onih, koji nemaju prava nasljedstva »reddom« (muž i žena). U ovakom slučaju oni ostavinu nasljeđuju po broju glava, kao n. pr. kada neko umre, pa iza sebe ostavi samo dvije kćeri, ili dvije sestre, ili dvije babe, ostavinu će nasljeđivati po pola;

2. kada se nasljednici, koji na ovaj način (reddom) ostavinu nasljeđuju, sastoje od dvije ili tri vrste, a među njima nema onih, koji nemaju prava nasljedstva reddom. U ovakom slučaju će oni ostavinu naslijediti iz zbira njihovih nasljednih dijelova, koji im pripadaju po pravu nasljedstva prve kategorije. Pa ako se ti njihovi nasljedni dijelovi sastoje iz dva puta po jednom šestinom, ostavina će se dijeliti na dva dijela, kao n. pr. kada ostane samo sestra po majci i baba, kojima po prvoj kategoriji pripada po jedna šestina. U ovom slučaju će im ostavina pripasti po pola. A kada se ti nasljedni dijelovi po prvoj kategoriji sastoje iz jedne polovice i jedne šestine, onda će se ostavina dijeliti iz četiri dijela, kao n. pr. kada ostane samo kćer ($^1/_2$) i sinovlja kćer

($^1/_8$), ili kćer ($^1/_2$) i majka ($^1/_6$). U ovakom slučaju će kćeri pripasti $^3/_4$, a sinovljoj kćeri $^1/_4$, odnosno u drugom primjeru kćeri $^3/_4$, a majci $^1/_4$. A kada se po prvoj kategoriji ti nasljedni dijelovi sastoje iz dvije trećine i jedne šestine, ostavina će se dijeliti na pet dijelova, kao n. pr. kada ostanu dvije kćere ($^2/_3$), i majka ($^1/_6$), kćerama će se dati $^4/_5$, a majci $^1/_5$, a kada se sastoji iz polovice i dvije šestine, kao n. pr. kada ostanu kćer ($^1/_2$), sinovlja kćer ($^1/_6$) i majka ($^1/_6$), kćeri će pripasti $^3/_5$, sinovljoj kćeri $^1/_5$ i majci $^1/_5$. A kada se dotični nasljedni dijelovi, doznačeni po prvoj kategoriji nasljedstva, sastoje iz jedne polovice i trećine, kao n. pr. kada ostanu punokrvna sestra ($^1/_2$), i majka ($^1/_3$), ili punokrvna sestra ($^1/_2$) i dvije sestre po majci ($^1/_3$), onda će pravoj sestri pripasti $^3/_5$, a majci, odnosno sestrama po majci $^2/_5$;

3. kada se pod 1. navedeni (jedne vrste) nasljednici sastanu sa nasljednicima, koji nemaju prava nasljedstva reddom (muž i žena), onda će se ovim potonjim doznačiti njihov nasljedni dio, koji oni nasljeđuju po prvoj kategoriji pravna nasljedstva iz odgovarajućeg njihova najmanjega količnika, a pretek će se dati ostalim nasljednicima, kao n. pr. kada ostanu muž ($^1/_4$), i tri kćeri ($^2/_3$), mužu će se dati $^1/_4$, a kćerima po $^1/_4$, i

4. kada se pod 2. navedeni (dvije vrste) nasljednici sastanu u konkretnom slučaju sa onim nasljednicima, koji reddom ne nasljeđuju, onda će se i u ovom slučaju potonjima (mužu, ženi) doznačiti njihovi nasljedni dijelovi koje oni nasljeđuju po prvoj kategoriji prava nasljedstva iz odgovarajućeg njihovog najmanjeg količnika, a pretek će se razbiti na nasljedne dijelove ostalih nasljednika, kao n. pr. kada ostanu žena ($^1/_4$), baba ($^1/_6$), i dvije sestre po majci ($^1/_3$), ženi će se dati $^1/_4$, a od preostatka babi $^1/_4$ i sestrama $^1/_2$, odnosno $^2/_4$. (§ 638.)

Šestina		Polovica		
majka		kćer		Količ.
1	+	3	=	6
				4

Šestina		dvije trećine				
majka		p. sestra	4	p. sestra		Količ.
1	+	2	+	2	=	6
						5

Trećina		polovica		
majka		sestra po ocu		Količ.
2	+	3	=	6
				5

Šesina		Polovica		
sestra po ocu		p. sestra		Količ.
1	+	3	=	6
				4

Trećina		polovica		
majka		pun. sestra		Količ.
2	+	3	=	6
				5

Šestina		Šestina		
baba		brat po majci		Količ.
1	+	1	=	6
				2

Dvije trećine i pretek				
kćer		kćer		Količ.
				3
1	+	1	=	2

Dvije trećine i pretek						
kćer		kćer		kćer		Količ
1	+	1	+	1	=	3

Polovica i pretek	
sestra po ocu	Količ.
	2
1	1

Šestina i pretek	
majka	Količ.
	6
1	1

Šestina		Polovica		Šestina		
majka		kćer		sin		Količ.
1	+	3	+	1	=	6
				kćer		5
				1		

Šestina		Šestina		Polovica		
majka		brat po majci		sestra po ocu		Količ.
1	+	1	+	3	=	6
						5

Četvrtina		dvije trećine i pretek 9						
muž		kćer		kćer		kćer		Količ.
3	+	3	+	3	+	3	=	12

Osmina				dvije trećine i pretek 14				
žena	2	žena		kćer		kćer		Količ.
1	+	1	+	7	+	7	=	16

Osmina 1	Polovica 3	Pretek 7	Šestina 1	
žena	kćer		majka	Količ
1×6	3×6		1×6	8×6
6	18+12+2=32		6+9+1=10	=48
6	+ 32		+ 10	= 48

Četvrtina 1	Šestina 1	Pretek 3	Trećina 2	
žena	četiri babe		šest sestara po majci	Količ.
	12		24	4×12

12 + svakoj po 3 = 12 + svakoj po 4 = 24 = 48

Četvrtina	Polovica	Pretek 18	Šestina	
muž	kćer		sin	Količ.
6 +	14 +		kćer 4 =	24

Osmina 1	Šestina	Pretek 7	šestina	
žena 6 žena	sestra po majci	42	baba	Količ.
3 + 3 +	21 +		21 =	8×6
				48

Četvrtina 3	Polovica 6	Šestina 2	Šestina 2	
muž	kćer	sin	majka	Količ.
		kćer		12
3	6	2	2	13

XIX. NASLJEĐIVANJE ČETVRTE KATEGORIJE NASLJEDNIKA (ZEVUL ERHAM).

(Nasljednici po tankoj krvi.)

Pod ovom kategorijom nasljednika razumjevaju se svi oni krvni srodnici (po tankoj krvi) umrle osobe, koji ne nasljeđuju (nemaju prava) po prvoj (ashabi feraid) ni po drugoj (asabai nesebija) ni po trećoj (redd) kategoriji nasljednika u pravu nasljedstva. Nasljednici ove četvrte kategorije zovu se po arapskoj pravnoj terminologiji »z e v i l e r h a m«, što znači srodnici po tankoj krvi. Oni dakle ostavitelja nasljeđuju tek onda, kada on nema nasljednika izložene prve, druge i treće kategorije, kako je i gore rečeno.

Ova kategorija nasljednika (zevul erham) dijeli se u četiri razreda (sunuf), od kojih jedni nad druge imaju pravo prednosti u nasljedstvu, kako će se niže izložiti i označiti. (§ 639.)

U prvi razred ove kategorije nasljednika spadaju oni srodnici po tankoj krvi, koji se indirekte po porijeklu a po tankoj krvi preko ženskih lica vežu za umrlo lice, a to su djeca od kćera i njihovi potomci obiju polova i djeca sinovljih kćera i njihovo potomstvo obiju polova. (§ 639.)

U drugi razred zevil erhama spadaju oni srodnici po tankoj krvi, koji se po porijeklu preko ženske osobe direkte vežu za umrlo lice, a ti su: 1. »edžadi sakitun« (nepravi djedovi), kao što su majčin otac umrlog lica (djed po majci, i očin otac majke umrle osobe, i 2. »džedati sakitat« (neprave babe, nane), kao što su nana (baba) po majci i u oba slučaja njihovi predci. (§ 640.)

U treći razred ove četvrte kategorije nasljednika spadaju oni ostaviteljevi srodnici po tankoj krvi, kojih se srodstvo preko ženske osobe veže po porijeklu za očeve umrlog lica (ebevelij mejjit), a ti su: 1. muška i ženska djeca od sestara (punokrvnih, po ocu ili po majci) i 2. kćere od braće uopšte i njihovi potomci, i 3. sinovi od braće po majci i njihovi potomci. (§ 641.)

U četvrti razred pomenute kategorije nasljednika spadaju oni srodnici (zevil erham), kojih se srodstvo u odnosu naprama umrlom licu po porijeklu veže 1. za djedove ostavitelja (džedejilmejjit)), bliže i dalje, (očin otac, materin otac) i 2. za nane (babe) (džetejilmejjit) ostaviteljeve (materine mati i očina mati), a ta su lica: 1. stričevi (amidže) po majci (amam li umin), 2. tetke po ocu (očine sestre) (amat) i 3. ahval (dajdže — materina braća) i halat (tetke po majci — materine sestre), pa djeca sviju i njihovi potomci bez obzira na pol. (§ 642.)

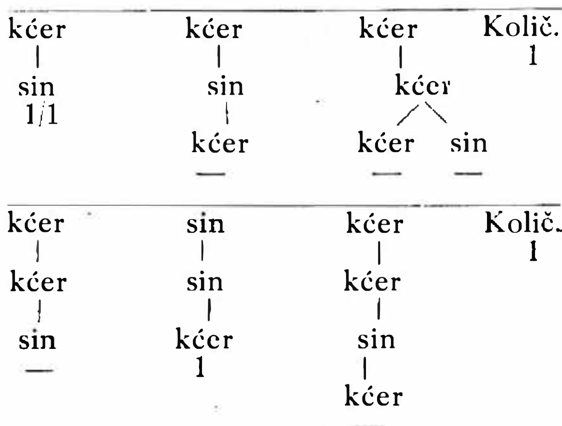
XX. NASLJEĐIVANJE ČETVRTE KATEGORIJE NASLJEDNIKA PREMA NJIHOVIM IZLOŽENIM RAZREDIMA (ASNAF).

1. Nasljeđivanje prvoga razreda četvrte kategorije nasljednika.

Prvi razred četvrte kategorije nasljednika (zevil erhama), a to su djeca od kćera i djeca od sinovskih kćera, nasljeđuje po pravu prvenstva i blizine u odnosu prema umrlom licu, pa ko je bliži umrlom licu, po ovom srodstvu, preči je u pravu nasljedstva od onoga daljeg lica, kao n. pr. kada ostane od kćere kćer i od kćerine kćere sin, kćerina kćer je preča od kćerine kćere sina, jer je bliža. A ako su na istoj liniji u blizini prema ostavitelju, kao kada stoje u odnosu prema njemu

za dva ili za tri stepena, onda je dijete nasljednika prve kategorije (veledi varis) preče od djeteta nasljednika četvrte kategorije (veledi zi rahm), kao n. pr. kada ostane sinovske kćere kćer i kćerine kćere sin, prva je preča u pravu nasljedstva od drugoga, jer je prva veledi varis (dijete nasljednika druge kategorije, a druga je veledi zi rahm (dijete nasljednika četvrte kategorije).

A ako su dotični srodnici u odnosu prema umrlom licu na istoj linij u pogledu blizine, ali među njima nije niko djete nasljednika prve kategorije (veledi varisa), nego su svi djeca nasljednika četvrte kategorije (veledi zi rahm), kao kada ostane od kćerina sina kćer i od kćerine kćere sin, ili kada svi stoje na istoj liniji u odnosu prema umrlom licu vezani nasljednikom (prve kategorije), kao kada ostane kćerin sin i kćerina kćer, onda će se u obzir uzeti na istoj liniji stojeća lica (ogranci — ebdani furu), pa će ostavina doznačiti prema polu (muško, žensko), pa ako ti ogranci na istoj liniji budu svi muškog ili svi ženskog pola, nasljediće pojednako, a ako budu različitog pola (jedan ogranak je muško, a drugi žensko), onda će muško dobiti dva puta koliko žensko. Ovako će se u ovim slučajevima ostavina dijeliti, ako im je sifati — usul (svojstvo u polu prema prednjacima), jednak. A ako im sifati usul nije jednak u polu prema prednjacima, kao kada ostane kćerina sina kćer i kćerine kćere kćer. Ostavina će se u ovom slučaju dijeliti na prvom po polu nejednakom stepenu (na batni evelu) srodnika. U ovom slučaju je to drugi stepen — batni sani (kćerin sin i kćerina kćer), srodstva prema prednjaku pa će se s toga ostavina podijeliti na troje na ovom drugom stepenu i svakom ogranku će se dati nasljedni dio njegova prednjaka, t. j. daće se kćerinoga sina kćeri $^2/_3$, t. j. nasljedni dio oca, a kćerine kćere kćeri $^1/_3$, t. j. nasljedni dio njene majke. (§ 643.)

sin	sin	sin	kćer	kćer	Količ
kćer	kćer	kćer	sin	sin	5
sin	sin	kćer	kćer	sin	
2	2	1	—	—	

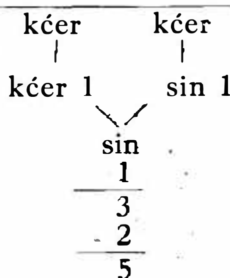
kćer	kćer	kćer	kćer	Količ.
sin	sin	sin	sin	6
sin	sin	kćer	kćer	
2	2	1	1	

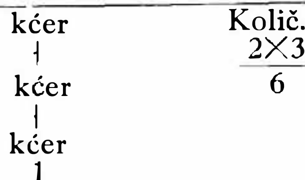
sin	sin	sin	sin	Količ.
kćer	kćer	kćer	kćer	6
sin	kćer	sin	kćer	
2	1	2	1	

sin	kćer	kćer	sin	Količ
kćer	kćer	kćer	kćer	6
kćer	kćer	kćer	kćer	
sin	kćer	kćer	sin	
2	1	1	2	

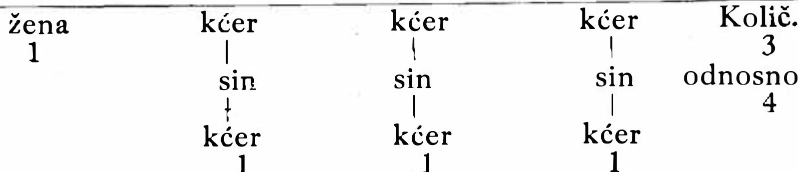
kćer	kćer	kćer	kćer	Količ.
sin 2×3	sin	kćer 1×3	kćer	3×3
6		3		9
kćer^2	sin^4	sin^2	kćer^1	
kćer	kćer	kćer	kćer	
2	4	2	1	

kćer	kćer	sin	sin	Količ
sin 4	kćer 1	kćer	kćer	3×5
kćer	kćer	3 sin	2 kćer	15
kćer 4 kćer	sin	kćer 8 kćer	sin	
2 2	1	4 4	2	

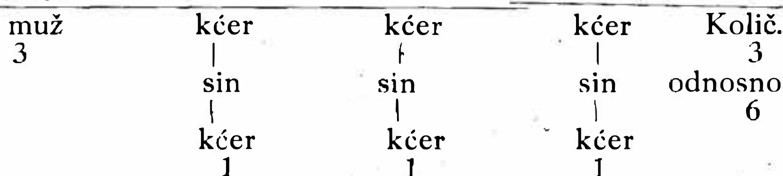

Četvrtina Pretek

Polovica Pretek

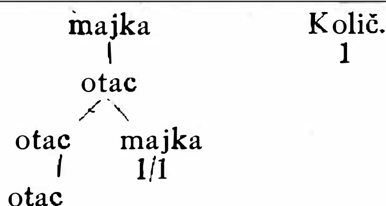
2. Nasljeđivanje drugog razreda četvrte kategorije nasljednika.

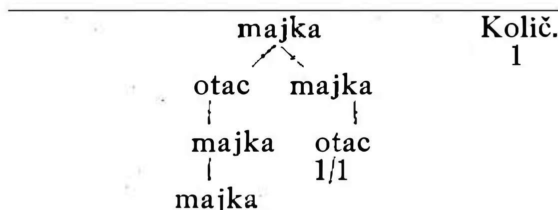
U ovaj razred nasljednika, kako je gore navedeno, spadaju nepravi djedovi (eddždadi sakitun) i babe (nane) (džedat) umrlih lica. Pod nepravim djedovima se razumjevaju djedovi (prednjaci), po majci, t. j. ona lica majčinih predaka, koji vuku srodstvo prema umrlom licu preko ženske srodničke uzlazne osobe, a baba je (nana) ono žensko lice, koje je srodnički vezano uzlazno sa roditeljima umrlog lica.

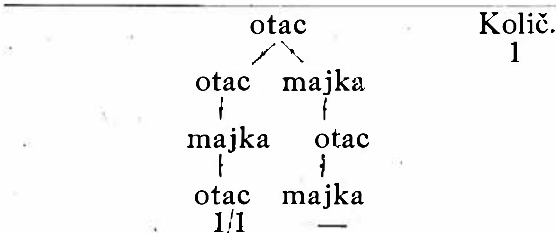
I za njih u nasljeđivanju vrijedi pravilo prvoga razreda u pogledu srodničke blizine prema ostavitelju, pa bližnja baba, bila po ocu, bila po majci, preča je u nasljedstvu od dalje, kao n. pr. kada ostane majčina oca majka i materine matere oca otac, prva će naslijediti cijelu ostavinu. Nema razlike ni u tom, što bi koja bila vezana za nasljednike prve kategorije prava nasljedstva, a druga ne bi, jer blizina prema umrloj osobi u ovom slučaju odlučuje. A ako su svi na istoj liniji u srodstvu prema ostavitelju, pa su neki vezani sa nasljednikom (prve kategorije), ili su svi vezani, ili su svi

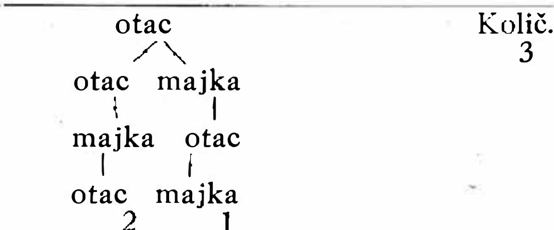
nevezani, onda u prvom slučaju (kada su neki vezani, sa nasljednikom prve kategorije) onda, protivno prvom razredu prednost u nasljeđivanju imaju oni, koji su vezani sa varisom, nad one druge, kao n. pr. kada ostane otac materine matere i otac očine matere, prva je preča u nasljedstvu od druge.

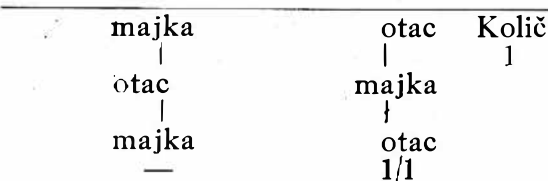
U drugim slučajevima pak t. j. kada su neki od gornjih srodnika vezani sa varisom (nasljednicima prve kategorije) ili su svi vezani, ili nijesu svi vezani dotičnim varisom, onda ja će im veza i srodstvo biti različito, jer su jedni očini srodnici, a drugi su materini kao n. pr. kada ostane očine matere otac i materine matere otac, ili će im srodnička veza biti jednaka, kao kada ostane materina oca otac i materina oca mati. U prvom slučaju (kada im je srodnička veza različita) ostavina će se razbiti na troje, pa će dvije trećine pripasti očinim srodnicima, a jedna trećina materinim srodnicima, kao da su namrli od oca i majke, pa će se ono što pripada očinim srodnicima, razdijeliti među njima na prvom stepenu, gdje se dotična srodnička razlika nalazi. A isto tako će se postupiti sa onim što je spalo materinim srodnicima. A, ako među njima stepen (batn), nije različit, onda dioba ide na svaki razred. A u drugom slučaju (kada im je srodnička veza jednaka — nerazličita — svi su s materine ili očine strane), onda jače svojstvo u polu (sifat) onih koji su vezani s njim u polu, ili će biti jednako ili različito. Pa ako bude jednako, odlučiće ebdan (glave) i pripašće im pojednako, ako su samo muškog ili samo ženskog pola. A ako budu smjesa (i muškog i ženskog pola), onda muškom pripada dva puta koliko ženskom. A u slučaju, ako svojstvo u polu (sifat) bude različito, onda će se dijeliti na onom prvom stepenu gdje je to stvojstvo u polu različito pa će se muška lica uzeti za jednu skupinu, analogno onom, koje je navedeno u prvom razređu četvrte kategorije nasljednika i postupiće se prema tomu u doznaki i diobi njihova nasljednog dijela. (§ 644.)

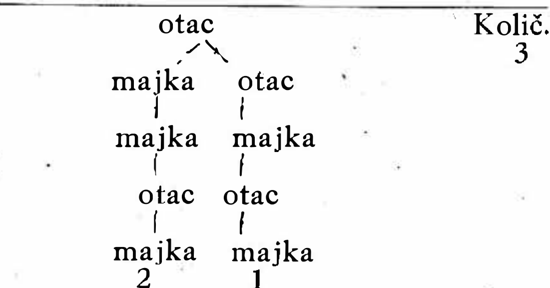

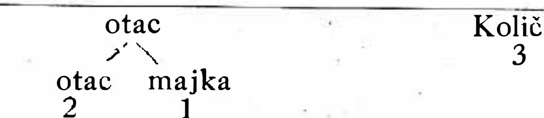

majka
otac majka
majka otac
majka
1/1
—
Količ.
1

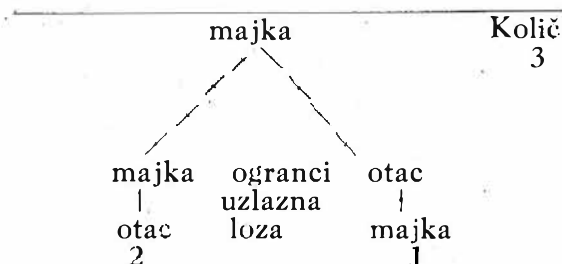

otac
otac majka
majka otac
otac majka
1/1 —
Količ.
1

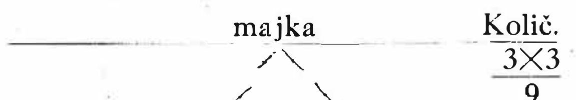

otac
otac majka
majka otac
otac majka
2 1
Količ.
3

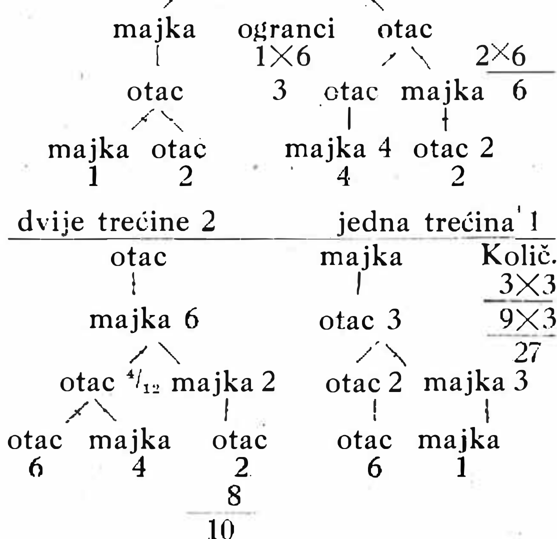

majka
otac
majka
—
otac
majka
otac
1/1
Količ
1

otac
majka otac
majka majka
otac otac
majka majka
2 1
Količ.
3

otac
otac majka
2 1
Količ
3

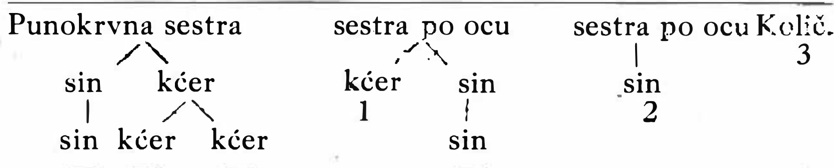

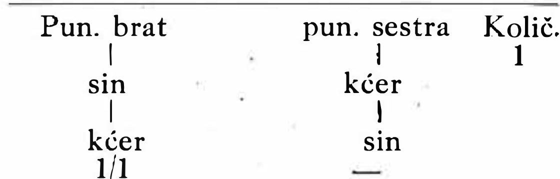

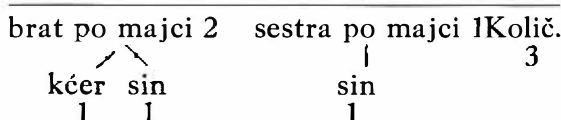
3. Nasljeđivanje trećeg razreda četvrte kategorije nasljednika.

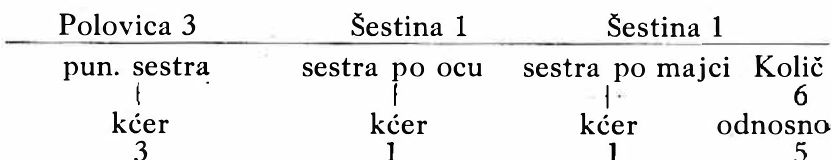
Kako je naprijed navedeno, u ovaj razred nasljednika spadaju djeca sestara uopšte i bratovske kćere uopšte i sinovi braće po majci. I ovaj razred nasljednika kao i prvi razred ostavitelja nasljeđuju po blizini (kurbi deredže), pa ko je bliži stepenom prema umrlom licu, preči je za nasljedstvo, pa makar bio i ženskoga pola, kao n. pr. kada ostane sestrična i sin od bratične, prvoj pripada sva ostavina, jer je bliža za jedan stepen. A ako su na istom stepenu u blizini, prema umrlom licu onda odlučuje ono lice, koje je potomak asabe (druge kategorije nasljednika) (veledi asaba), pa je ono preče

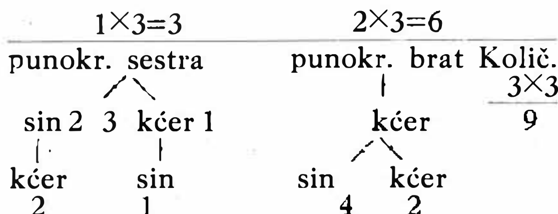
od onoga lica, koje je potomak nasljednika četvrte kategorije (veledi zi rahm), kao n. pr. kada ostane kćer od bratova sina i sin od bratove kćere, bili oni punokrvni ili po ocu ili jedan punokrvan, ostavinu nasljeđuje samo pomenuta kćer od bratova sina u cijelosti, jer je njezin otac asaba, t. j. nasljednik druge kategorije. A ako su u blizini na istom stepenu, i među njima nije niko »veledi asabe« (asabansko dijete) kao n. pr. kada ostane od bratične kćer i od bratične sin, ili svi oni budu djeca od asabe, kao n. pr. kada ostanu dvije kćere od dva bratića (punokrvna ili po ocu), ili neki od njih budu asabanska djeca (druge kategorije) a neki feraidska djeca (prve kategorije), kao n. pr. kada ostane kćer punokrvnoga ili po ocu brata i kćer brata po majci, ili budu svi feraidska djeca, kao kćere različitih sestara, onda će se ostavina dijeliti na njihove prednjake (braću, sestre), uzimavši pri tom u obzir broj ogranaka (adedi furu), njihove strane prema predcima (džihat fil usul), pa što zapadne svaku grupu, dijeliti će se među njenim ograncima na način naveden u prvom razredu četvrte kategorije nasljednika. (§ 645.)

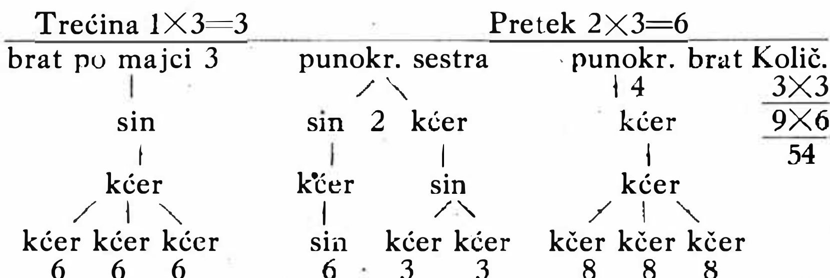

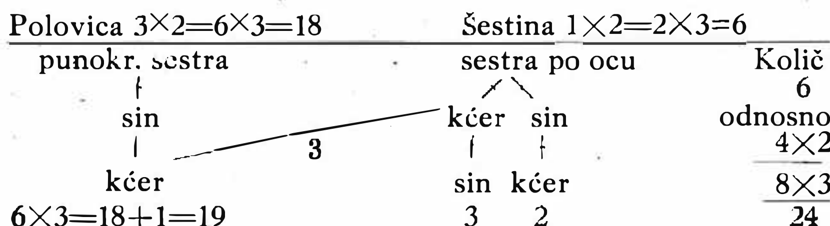

4. Nasljeđivanje četvrtog razreda četvrte kategorije nasljednika.

U ovaj razred nasljednika spadaju oni srodnici umrlog lica koji su srodstvom povezani za djedove i babe umrlih lica, a to su: 1. tetke (očine sestre) (amat) uopšte, 2. stričevi po majci (amam li um), 3. dajdže (materina braća) (ahval), i 4. halat, t. j. tetke po majci (materine sestre). Pa kada se ovi srodnici sastanu u jednoj ostavini kao nasljednici, onda odlučuje ona grupa, koja je po krvi jača (kuvei karabet) ako im je srodnička podloga (hajizi karabet) jedna te ista jednaka, kao kada budu svi od jedne strane (očine, ili materine), kao što su tetke po ocu i stričevi po majci (očina strana), dajdže i tetke po majci (materina stran). Prem tomu preći će biti oni, koji su punokrvni (li ebevejn) od onih, koji su srodnici samo po ocu, a koji su po ocu preči su od onih, koji su samo po majci, kojega pola bili, da bili. A ako se budu oni sastojali iz oba pola (muškinje i ženskinje) a po jačini srodstva su istovjetni (musavi), ostavina će im pripasti »lizekeri mislu hazi l' unsejejni, t. j. mušku dvaput koliko žensku, kao n. pr. kada ostane stric po majci i tetka (ama) po majci,

ili dajdža (materin brat) i hala (materina sestra), punokrvni, po ocu ili po majci. U prvom slučaju stric nasljeđuje $^2/_3$, a tetka $^1/_3$, a isto tako dajdža $^2/_3$, a hala $^1/_3$.

A ako je pomenutih lica srodnička podloga (hajizi karabet) različita, onda jačina srodstva ne odlučuje, pa će očinim srodnicima pripasti dvije trećine, a materinim jedna trećina, kao kada n. pr. ostane punokrvna tetka (očina sestra) (ame lehuma), i materina sestra po majci (hale li um). A nakon toga što pripane očinoj i materinoj grupi srodnika, dijeliti će se među njima, kao da im je hajizi karabet — srodnička podloga — jednaka. (§ 646.)

amidža (stric) po majci	Količ.
1/1	1

tetka punokrv. ili po ocu ili po majci (materina sestra)	Količ.
1/1	1

Punokr. dajdža (ujak) ili po ocu (materin brat)	Količ.
1/1	1

tetka po majci (materina sestra)	Količ.
1/1	1

Punokr. tetka	amidža po majci	Količ.
1/1	—	1

tetka po ocu	amidža po majci	Količ.
1/1	—	1

Punokr. dajdža	dajdža po ocu	Količ.
1/1	—	1

dajdža po ocu	tetka po majci	Količ.
1/1	—	1

Pun. amidža ili po ocu ili po majci	Pun. tetka ili po ocu ili po majci	Količ.
1	1	2

Stric po majci	tetka po majci	Količ.
2	1	2

Pun. dajdža	Pun. tetka sa mat. strane	Količ.
2	1	3

dajdža po ocu	mat. sestra po ocu	Količ.
2	1	3

Ništa	dvije trećine	trećina	ništa	
tetka po majci sa očine strane	pun. tetka sa očine strane	pun. dajdža	dajdža po ocu	Količ.
—	2	1	1	3

Četvrtina 1×2=2	Pretek 3×2=6		
žena	pun. tetka sa materine strane	pun. tetka sa materine strane	Količ.
2	3	3	4×2
			8

Polovica 1×3=3	Trećina 1×3=3	dvije trećine 2×3=6	
muž	tetka po majci (materina sestra)	tetka po ocu (očina sestra)	Količ.
3	2	4	2×3
			6 odnosno 9

5. Nasljeđivanje djece četvrtog razreda četvrte kategorije nasljednika.

Djeca četvrtog razreda četvrte kategorije nasljednika ostavinu nasljeđuju po srodničkoj blizini prema umrlom licu, kao i nasljednici prvoga razreda četvrte kategorije nasljednika. Pa ko je od njih po stepenu (deredže) srodstva bliži ostavitelju, preči je u nasljedstvu od onog lica, koje je stepenom dalje, s koje strane bilo da bilo. A ako u blizini prema umrlom licu stoje na istoj liniji i srodnička podloga (veza) bude im jedna (svi su po očinoj ili po materinoj strani), onda odlučuje jačina srodstva, pa u koga je predak (asl) punokrvan, preči je od onog, čiji je predak samo po ocu srodnik. A ako budu po blizini na istom stepenu, a i po jačini srodstva jednaci i podloga njihova srodstva bude jednaka (složna), kao kada budu svi sa očine, ili sa materine strane, onda odlučuje debljina (asabaluk) srodstva, pa je asabansko dijete preče od zi rahm djeteta, kao n. pr. kada ostane kćer od amidže i sin od tetke (punokrvnih ili po ocu), ostavina će pripasti amidžinoj kćeri u cijelosti, jer je ona veledi asaba. A ako su predmetni srodnici u blizini prema umrlom licu na istoj liniji ali je njihova srodnička podloga različita (neki su od očine, a neki od materine strane), onda u ovom slučaju ne dolazi u obzir ni jačina srodstva ni asabaluk (veledi asaba), pa će dvije trećine ostavine pripasti onima koji su srodnici po ocu, a jedna trećina onima, koji su srodnici po majci. (§ 647.)

punokr. stric	punokr. stric	Količ.
kćer	sin	1
—	1/1	

tetka po ocu	dajdža po ocu	Količ.
sin	kćer	1
sin		
—	1/1	

punokr. tetka	tetka po ocu	Količ.
sin	sin	1
kćer	kćer	
1/1	—	

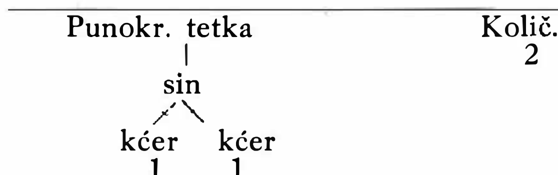
punokr. dajdža	dajdža po ocu	Količ.
kćer	sin	1
sin	sin	
1/1	—	

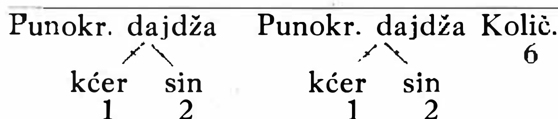
tetka po ocu	tetka po majci	Količ.
kćer	sin	1
kćer	sin	
1/1	—	

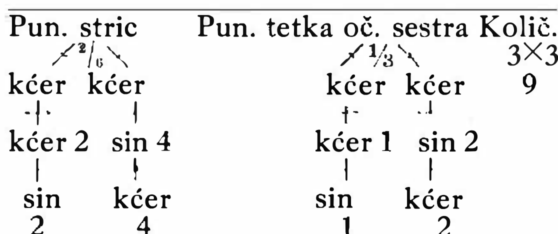
punokr. tetka	tetka po ocu	Količ.
sin	kćer	1
1/1	—	

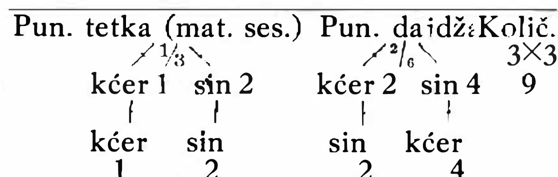
Punokr. stric	Punokr. tetka	Količ.
kćer	sin	1
1/1	—	

	stric po ocu		Količ.
kćer	sin	sin	2
sin	kćer	kćer	
—	1	1	

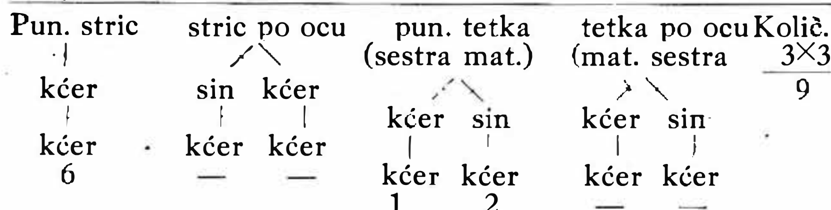

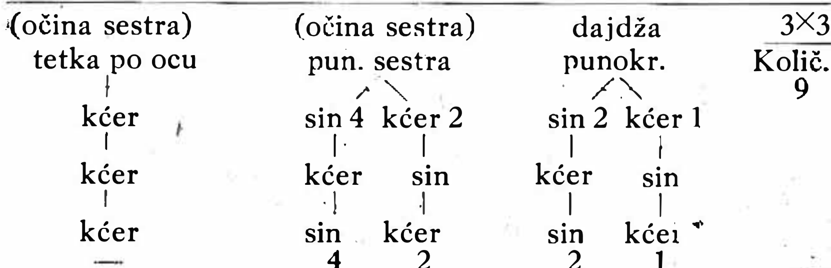

Dvije trećine 2×3=6 Trećina 1

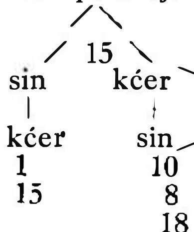

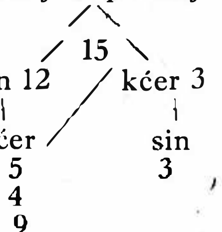
Dvije trećine 2×3=6 Trećina 1×3=3

dvije trećine 2 — trećina 1

stric po majci — dajdža po majci — Količ. 3×15 = 45

---

otac — Količ. 3

trećina — dvije trećine

dajdža po majci 1 — stric po majci 2

---

dvije trećine 2×3=6 — trećina 1×3=3

otac — majka 3 — Količ. 3×3 = 9

stric po majci 4 — tetka po cu 2 — dajdža po ocu 2 — tetka po ocu (mat. sestra) 1

---

dvije trećine 2×3=6 — Trećina 1×3=3

otac — majka — Količ. 3×3 = 9

stric po majci — dajdža po majci

sin 4 — kćer 2 — sin 2 — kćer 1

XXI. NASLJEĐIVANJE PETE, ŠESTE I KONAČNE SEDME KATEGORIJE NASLJEDNIKA.

O ovim preostalim kategorijama nasljednika (5. mu-karun leh bin-neseb alel gajr, 6. musa leh bi džemi il mal i 7. bejtul mal) bilo je dovoljno govora pod IV. 2. 1—7, kako oni i kada nasljeđuju, pa nije potrebno ovdje to ponavljati.

Ostali propisi nasljednoga prava, koji se odnose na izra-čunavanje dijelova (temasul, tedahul, tevafuk, tashih i muna-seha) izostavljeni su, jer ko zna računati sa slomcima, za njega nijesu potrebni, pa je po našem mišljenju bilo suvišno u ovoj radnji i odnosne propise izlagati.

Primječuje se, da se glavni islamski mislioci i pravnici u pogledu prava nasljeđvanja, u koliko ono nije u Koranu

i Hadisu precizno izraženo, razilaze, osobito kod nasljeđivanja četvrte i daljnjih kategorija nasljednika, ali je tokom stoljeća među pristašama hanefitske pravne škole prevladalo ovako pravo nasljedstva, kako je u ovoj radnji izloženo, pa i praksa stoji na ovom stanovištu nepokolebivo.

Dodaje se, da se gore izloženo pravo nasljedstva odnosi samo na onu imovinu muslimana, koja nosi pravnu narav mułka (pokretnine, te kuće, zgrade, dvorišta, bašče, nasade i izvjesni vrtovi u gradovima i selima) dočim ona imovina, koja nosi pravnu narav mirie, (oranice, kosanice, pašnjaci i šume) nasljeđuje se po zakonu od 17. Muharema god. 1284. (1867.), kako slijedi.

XXII. NASLJEĐIVANJE MIRIE NEKRETNINA.

Pravni propisi o mirie nekretninama uopšte regulisani su zakonom od 7. Ramadana g. 1274. (1858.) Eradi kaunnama (zemljišni zakon) a nasljeđivanje mirie nekretnina uređeno je pomenutim muharemskim zakonom. O oba ova zakona vidi vrijedno izrađenu, dosta opširnu i iscrpnu raspravu od g. Ljudevita Farkaša, umirovljenog predsjednika bos.-herc. Vrhovnog suda, u beogradskom Arhivu za pravne i društvene nauke, knjiga XXVIII. broj 3, 4 i 5. pod naslovom »Zemljišno zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini« s napomenom, da njegovo odnosno mišljenje o nepoznavanju šerijatskog prava zaloga na nekretnine, nije tačno. (Vidi §§ 701., 724. i 759. Medžele.)

Dotični zakon o nasljeđivanju mirie nekretnine (t. zv. Muharemski zakon) koji je još na snazi u Bosni i Hercegovini bez obzira na konfesiju, sastoji se iz šest paragrafa, koji obuzimaju dotične redove nasljeđivanja.

I kod nasljeđivanja mirie nekretnine kao i kod nasljeđivanja mulka, propisani su izvjesni uslovi za nasljeđivanje (šurut) kao i smetnje (zabrane) (mevani).

1. Elementi i uslovi za nasljeđivanje mirie nekretnina.

Elementi (erkan) i uslovi (šurut) kod nasljeđivanja mirie nekretina isti su kao i kod mulka. Elementi su: 1. ostavitelj (muris), 2. nasljednik (varis), i 3. po umrlom licu ostavljene mirie nekretnine, — a uslovi su: 1. smrt ostavitelja i to jasna i očevidna (hakiki) ili predpostavna (takdiri), (odnosi se na pobacak; 2. život nasljednika, i to istiniti život (hakiki), ili predpostavljeni (takdiri) (odnosi se na začeto dijete) i 3. dostojnost za nasljeđivanje. Bez ovih elemenata i uslova ne može biti ni govora o nasljeđivanju mirie nekretnina.

2. Dostojnost za nasljeđivanje mirie nekretnina (Esbabi irs).

Mirie nekretnine kao i mulk imovina nasljeđuju se na osnovi: 1. pravno valjanog braka, i 2. krvnog srodstva, pa gdje ovoga nema, nema ni prava na nasljedstvo u mirie nekretninama iza umrlog lica, u koliko još zabrane nasljeđivanja ne budu u djelatnosti.

3. Zabrane (mevani) nasljeđivanja mirie nekretnina.

I kod nasljeđivanja mirie nekretnina iste su zabrane kao i kod mulka, i to:

1. ubojstvo ostavitelja (katl), koje vuče za sobom smrtnu kaznu;
2. razlika u vjeri (ihtilafi din);
3. razlika u podanstvu (ihtihadi dar) i
4. robski odnošaj (rikijet). (Opširnije o ovom vidi Dio peti, V. 1., 2., 3. i 4. Ove knjige.)

4. Kategorije ili red nasljeđivanja mirie nekretnina (Ashabi intikal).

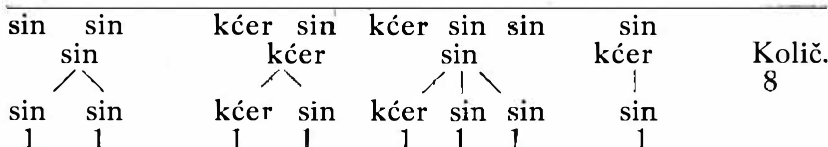
Mirie nekretnine se nasljeđuju ovim redom, i one po specijalnom zakonu od 17. Muharema 1284. pripadaju:

1. djeci umrlog lica (evlad) pojednako, bez obzira na pol;
2. unučadima umrlog lica (ahfad);
3. roditeljima umrlog lica (ebevejn);
4. punokrvnoj braći i braći po ocu (eh lehumu i li ebin);
5. punokrvnim sestrama i sestrama po ocu (uht lehuma i li ebin);
6. braći po majci (eh li umin);
7. sestrama po majci (uht li umin) i
8. bračnim dugovima (zevdžejn).

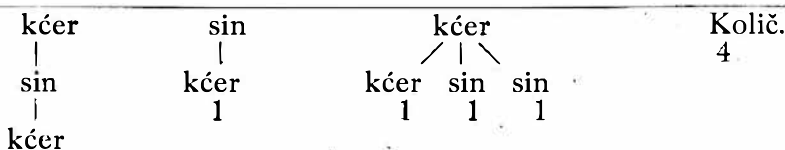
Ovo osam redova nasljednika mirie nekretnine nasljeđuju po prvenstvu reda sa izvjesnom razlikom prvoga reda (djeca) sa drugim (unučadi), kada se obe ove vrste nasljednika dese u jednoj ostavini. Prema tom prednji red isključuje za njim slijedeći red osim slučaja, kada ostanu djeca i unučadi, jer sa djecom nasljeđuju mirie nekretnine i unučadi, ali ne u ovom slučaju pojednako, nego po glavama svojih roditelja. Tako n. pr. kada ostane sin, kćer i od jednoga sina ili kćere njihova djeca, onda unučadi dobivaju onoliko, koliko bi im otac (majka) dobio, da je bio živ. P r i m j e r i c e:

sin	kćer	sin	kćer	Količ.
1×2	1×2	╱ ╲	╱ ╲	4×2
2	2	╱1× 2╲	╱1× 2╲	8
		kćer 2 sin	kćer 2 kćer	
		1 1	1 1	

Inače, kada su unučadi sami nasljednici, dobivaju pojednako bez obzira na svoj pol, broj i glave roditelja svojih, ako su na jednoj liniji:

A ako nijesu na jednoj liniji, bliži dobivaju, a dalji otpadaju.

Roditelji (3. red) umrloga lica mirie nekretnine nasljđuju samo onda, kada nije ostalo ni djece, ni unučadi, i to pojednako, ako su sami. A ako umrlo lice uz roditelje ostavi još bračnoga druga, onda roditelji nasljeđuju tri četvrtine pojednako, a bračni drug s njima jednu četvrtinu.

Punokrvna braća i braća po ocu (4. red) mirie nekretnine nasljeđuju na jednake dijelove, kada nema djece,. unučadi i roditelja, a sa bračnim drugom tri četvrtine, jer jedna četvrtina pripada mužu (ženi) umrloga lica s njima, pa i sa 5., 6. i 7. redom nasljednika. Ovo isto vrijedi i za 5., 6. i 7. red nasljednika, pa peti isključuje šesti, a šesti sedmi red, od nasljedstva, te kada ostanu samo punokrvne sestre i sestre po ocu (5. red) (u slučaju, da nema nasljednika 1., 2., 3.i 4. reda) one nasljeđuju pojednako, odnosno, kada ostanu samo braća po majci (6. red) ili sestre po majci (7. red) nasljeđuju pojednako, kada nema bračnog druga, a sa bračnim drugom svi nasljeđuju tri četvrtine, jer bračni drug ima prava u ovim slučajevima na jednu četvrtinu.

Dakle bračni drugovi (8. red) nasljeđuju jednu četvrtinu od ostavitelja, kada on ima nasljednika 3., 4., 5., 6. i 7. reda (sa roditeljima, braćom i sestrama). A kada ostavitelj nema djece i unučadi, te roditelja, braće i sestara, onda bračni drug nasljeđuje cijele ostaviteljeve mirie nekretnine.

Žena nasljeđuje muža, a i muž ženu u mirie nekretninama, kada su sami, ili kada nasljeđuju sa 3.—7. reda i onda, ako je muž pusti sa r i d ž i j o m (razvjenča), pa zatim umre koje od njiha u ženinu idetu, a među njima je prije toga bilo bračnoga sastanka. Žena muža pak nasljeđuje i onda, kada on nju pusti u svojoj smrtnoj bolesti sa »b a j i n o m« (far

bitalak) i ako ga u ovom slučaju ona ne nasljeđuje, kada je pusti sa bajinom u stanju zdravlja svoga.

Potomci, 4., 5., 6. i 7. reda (braće i sestara), kao i pobočni drugi srodnici umrlog lica nemaju prava nasljedstva na mirie nekretnine. Stoga u tim slučajevima mirie nekretnine postaju ošasne, t. j. ostaju bez zakonskog nasljednika, te spadaju pod t. zv. »h a k i t a p u«, pa na njih imaju pravo: 1. halit, t. j. onaj, koji ima na takoj zemlji nasljeđenih ili svojih mulk predmeta (zgrada i nasada); 2. šerik, t. j. suvlasnik, i 3. suseljan (ehli karje) isključujući jedan drugoga u ovom pravu preuzimanja ovakih ošasnih mirie nekretnina. A ako nema ni ovih lica (haki tapu), onda mirie nekretnine ostaju »mahlul«, t. j. isprazne, pa ih država može predati kome hoće u vlasništvo. U ovim slučajevima postupak vodi i riješenja izdaje politička agrarna vlast na prijavu ost. suda. (Vidi zakone od 17. Muharema 1284. i od 7. Ramazana 1274., te naredbu od 14. 4. 1885. broj 2442/III. i od 1. 5. 1907. broj 71.361/II.)

XXIII. NASLJEĐIVANJE IDŽARETEJN VAKUFA.

Pod idžaretejn vakufom razumjevaju se one vakufske mulk nekretnine, koje se izdaju, da se na njima podignu zgrade, a na koje se plaća dvostruka daća (muadžela i muedžela) i to prva pri gradnji veća ujednom i druga manja godišnja daća prema pogodbi u korist izvjesnoga vakufa, kojeg je zemljište.

Ovu vrstu uknjiženih vakuf nekretnina posjeduju izvjesna lica, pa su oni u gruntovnici upisani kao vlasnici, u vlastovnici, a godišnja daća je uknjižena u teretovnici u korist dotičnoga vakufa, dočim u posjedovnici je navedeno, da one sačinjavaju »idžarejetejn vakuf«.

Ovu vrst mulk nekretnina (koliko mi je poznato, ima ih samo u Sarajevu) nasljeđuju isključivo ostaviteljeva djeca (prvi stepen), i to na jednake dijelove, bez obzira na pol. A kada ostavitelj nema djece (pa makar imao unučadi) take, »idžaretejnlu« vakuf nekretnine postaju isprazne, t. j. ostaju bez zakonskog nasljednika (mahlul), pa se uručuju dotičnom vakufu u vlasništvo, u korist kojeg su dotične daće u teretovnici uknjižene. (Vidi Ahkami evkaf, §§ 37., 187. i 188 i Zakon od 9. Džumadel ahara 1287.)

Nadležnost i postupak suda u ovim svim pravima (porodičnom i nasljednom) izložen je u posebnoj mojoj knjizi »Šeriatsko-sudskom postupniku, koji se nalazi u štampi.

Vel' hamdulilahi aletemami!

Nekoliko šerijatskih principijelnih pravnih pravila.

(Prevod je bukvalan.)

1. Ine mel amalu bin-nijati.
Poslovi su čvrsto vezani uz namjere.
2. Li kuli imriin ma neva.
Svakom licu vrijedi ono što je namjeravao.
3. El umuru bi mekasidiha.
Djelovanja se prosuđuju prema nakanama.
4. El jekinu la jezulu bišeki.
Pozitivno ne otpada sa dvojbenim.
5. La itibare litevehumi.
Nema važnosti (neubrojiva je) predmnjeva.
6. El aslu ibkau ma kane ala ma kane.
Pravilno je ostaviti ono što postoji onako kako postoji.
7. El kadimu jutreku ala kidemihi.
Vječno će se ostaviti na viječnosti.
8. El aslu beraetu zimeti.
Temelj je, nedužnost — čistoća. (Nvinost je suština ljudska).
9. La ibrete li delaleti fi mukabeletitasrihi.
Neuvaživo je (ne gleda se) značenje spram jasnoće — izričitosti.
10. El mešekatu tedžlibutejsire.
Tegoba privlači olakšicu.
11. El emru iza daka itesea.
Nešto kada je tegobno proširuje se. (Iza muke last ima.)
12. Edaruratu tubihul mahzurati.
Nužde pretvaraju zabranjeno (nepogodno) u dopušteno. (Nužda zakon mijenja.)
13. Edararu juzalu.
Šteta će se ukloniti — naknaditi.
14. La darare ve la dirare.
Nema štete ni uzvrate štetom.
15. Ndararu la juzalu bidadariri.
Šteta se ne uklanja štetom.
16. Ma ubiha lidaruti, jetekaderu bi kaderiha.
Što je dopušteno zbog nužde, ocjenjuje se prema količini — koliko je potrebno.

17. La mesaga lil idžtihadi fi mevridin-nassi.
Gdje postoji izričitost (zakona) nedopustivo je izučavanje — idžtihad — tumačenje.
18. Juhtaru ehvenu šerejni.
Uvažiće se (probrati) blaže zlo.
19. Derul mefasidi evla min džel bil menafii.
Uklanjanje zala (šteta) bolje je od privlačenja koristi.
20. Edararu medfu-un bi kaderil imkani.
Šteta je uklonjiva prema mogućnosti.
21. El idtiraru la jubtilu haka gajrihi.
Prisilnost (neodoljivost) ne kvari tuđe pravo.
22. Ma harume ahzuhu, harume itauhu.
Što je nedopustivo primiti, nedopušteno je dati.
23. El adetu muhakemetun.
Običaj je presudne važnosti.
24. Istimalunasi hudžetun jedžibul amelu biha.
Svjetska praksa tvrda je (uvaživa), po njoj se treba ravnati.
25. La junkeru tegajurul ahkami bi tegajuril ezmani.
Ne može se zanijekati, promjena propisa sa promjenom vremena — da je nemoguća. (Vrijeme zakon mijenja.)
26. El marufu urfen, kel mešruti šeran.
Poznato običajem je kao zakonom uslovljeno — u prosuđivanju.
27. Jeskutul feru bi sukutil asli.
Pada ogranak sa padanjem temelja.
28. Essakitu la jeudu.
Otpalo se ne vraća.
29. Iza betale šeju betale ma fi dimuihi.
Kada nešto ne vrijedi (ne uvažuje se) ne vrijedi ni ono, što je pod njim — u pozadini.
30. Tesaruful imami alerreijeti menutun bi maslahatin.
Vladareva funkcija nad svojim podložnicima (narodom) vezana je za probitačnost.
31. Elvilajetul hasatu evla min vilajetil ameti.
Opredjeljena vlast ima prednost nad općenitom vlasti.
32. Kulukum rain ve kulukum mesluun an reijetihi.
Svi ste čobani (čuvari) i svi ste odgovorni za svoje podložnike.
33. El mukatebetu kel muhatabeti. (El kitabu kel hitabi.)
Pismeno je kao i usmeno.
34. Esabitu bil burhani kesabiti bil ijani.
Utvrđeno je dokazom kao utvrđeno s očevidom (jasnoćom).
35. El bejinetu lil mudei vel jeminu ala men enkere.
Dokaz pada na tvrdioca (tužitelja), a zakletva na poricatelja.

36. El bejinetu hudžetun mutedijjetun.
Dokaz je tvrdo sredstvo prelazne prirode.
37. Vel ikraru hudžetun kasiretun.
A priznanje je, tvrdo sredstvo ograničene prirode.
38. Esulnu sejidul ahkami.
Nagoda je kruna suđenja.
39. Jelzemu muraatu šarti bi kaderil imkani.
Dužnost je uvažiti uslov koliko je moguće.
40. Inel mevaide biktisai suveri taliki tekunu lazimeten.
Obećanja obučena suvislošću (vezana za nešto) postaće ostvariva.
41. El gurumu bil gunmi.
Korist je spored truda.
42. Men istadžele šeje kable avanihi ukibe bi hirmanihi.
Ko ubrza stvar prije njezina vremena, kazniće se sa njezinim gubitkom — nedostojnošću.
43. El umuru merhuneton bi evkatiha.
Poslovi su založeni — vezani — o njihovim dobima.

(Sve po Ešbahu i Mirati Medželi.)

SADRŽAJ.

Strana